SØLLERØD BOGEN

1947

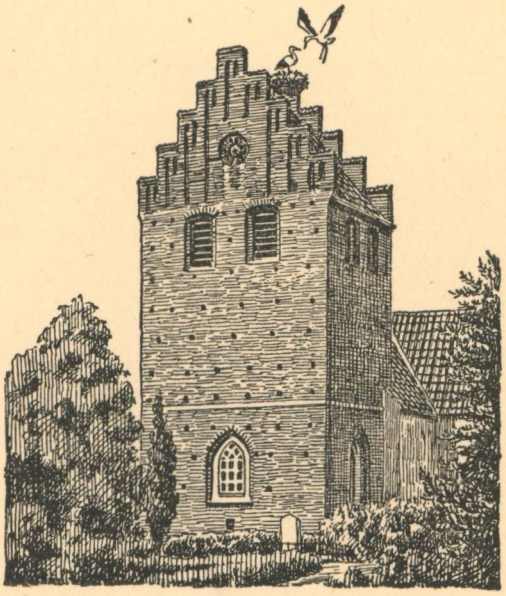

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR SØLLERØD KOMMUNE

SØLLERØDBOGEN 1947

SØLLERØD BOGEN

1947

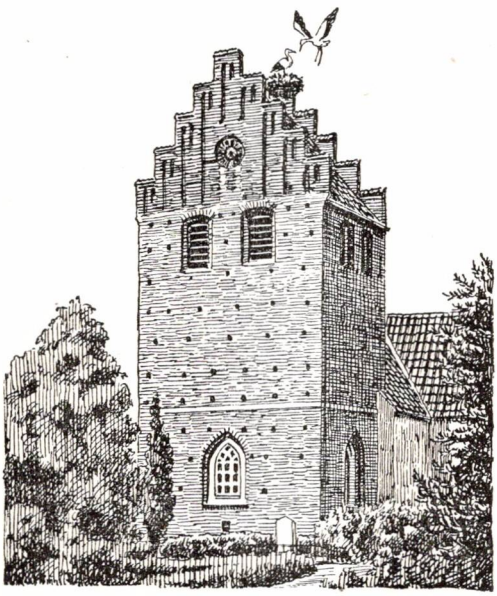

UDGIVET AF

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER MOGENS FUNCH
HOLTE 1948

OMSLAGSTEGNING AF *P. HOLM*
CLICHÉER: WENDT & JENSENS REPRODUKTIONSANSTALT
TRYK: NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKIÆR)
KØBENHAVN

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side

Aarsberetning for 1946—47 7

Fra mit arbejde som arkæolog og museumsmand. Af Gartner *A. Avnholt* 9

Den gamle General. Af Arkivar, mag. art. *Hans Ellekilde* .. 50

Smaa Erindringer fra »Carlsminde«. Af Fru *Eva Drachmann* 101

Søllerød før og nu 109

Førende Virksomheder i Søllerød og Vedbæk Sogne 115

SELSKABETS BESTYRELSE

Hans Ellekilde, Arkivar, mag. art. (Formand).

Erling Hoffmeyer, Overbibliotekar (Kasserer og Sekretær).

A. Avnholt, Gartner.

A. Howard Grøn, Professor, Dr. polit.

G. S. Jørgensen, Civilingeniør.

P. Michelsen, kgl. Hofjuvelér.

Carl Nielsen, Viceskoleinspektør.

H. Šedivý, Assurandør.

A. Undén, Kontorchef.

FORRETNINGS- OG REDAKTIONSUDVALG

H. Ellekilde, E. Hoffmeyer, G. S. Jørgensen, A. Undén.

SELSKABETS KONTOR

Søllerød Kommunebibliotek, Drgs. Allé 7, Holte (Tlf. Holte 1357)

AARSBERETNING FOR 1946—47

Paa Selskabets Generalforsamling i Maj 1947 gjorde Sekretæren Rede for Virksomheden i Finansaaret 1946—47. Paa Grund af de vanskelige Forhold havde det været umuligt at udsende Søllerødbogen 1946 til sædvanlig Tid, ligesom det p. Gr. a. Selskabets anstrengte Økonomi havde vist sig nødvendigt at opgive det bebudede alfabetiske Register til de første 5 Aargange. I Stedet har man ladet udarbejde en samlet Indholdsfortegnelse til de 6 første Søllerødbøger, som saaledes udgør første Række af vore Aarbøger. Med Søllerødbogen 1947 følger tillige et særligt Titelark til Brug for de af Selskabets Medlemmer, som ønsker at indbinde de 6 Aarbøger i eet Bind.

Den 4. Oktober 1946 deltog Formanden i et Møde i Fællesudvalget for Omegnens historisk-topografiske Selskaber. Selskabet har rettet Henvendelse til Københavns Magistrat om Restaurering af Monumentet ved Indgangen til Næsseslottet og til Søllerød Sogneraad angaaende Monumentet ved Indgangen til Næsseskoven. Begge Monumenter er nu restaureret, og Indskrifterne trukket op, saa de kan læses. Fra G. E. C. Gads Forlag har man købt 50 Særtryk af Værket »Danmarks Kirker« omhandlende Gentofte, Lyngby og Søllerød Kirker, som blev tilbudt Selskabets Medlemmer og strax udsolgt. Til Favørpris har man endvidere tilbudt Medlemmerne de Bind af samme Værk, der omhandler Kirkerne i Københavns Amt. Der er hidtil solgt 19 Exemplarer. Den til den 22. September 1946 planlagte Udflugt gennem Øverød og Søllerød blev paa Grund af det ustabile Vejr aflyst, men blev gennemført den 21. Juni 1947.

I Aarets Løb har der været en Tilgang paa 8 Medlemmer. Afgangen var 16, væsentlig paa Grund af Dødsfald og Bortflytning. Medlemstallet er saaledes vedblivende godt 300.

Indtægterne for Finansaaret 1946—47 fordeler sig saaledes: Medlemskontingenter 1.104,00, Salg af Aarbøger 40,00, Tilskud fra Søllerød Kommune 700,00, andre Tilskud 79,40, Renter 4,01. De samlede Udgifter udgør 1.843,67, der fordeler sig saaledes: Trykning af Aarbog 1.443,65, Kontorudgifter 237,26, andre Udgifter 162,76. Aktiverne pr. 31. Marts 1947 var en Kassebeholdning paa 187,14 samt Beholdningen af Aarbøger. Derimod skyldte man som Følge af de forøgede Trykkeomkostninger Bogtrykkeren Kr. 903,40.

Da det vil være nødvendigt at forøge Indtægterne, enedes Generalforsamlingen om at optage »historiske« Annoncer i Aarbogen, hvor Kommunens ældste Forretninger, f. Ex. de gamle Kroer, kunde give historiske Oplysninger om Virksomheden. Endvidere vedtog man ved Udsendelsen af næste Kontingentopkrævning at medsende en Skrivelse, der opfordrer Medlemmerne til frivilligt at forhøje deres Kontingent.

De fratrædende Medlemmer, Gartner Avnholt, Professor A. Howard Grøn, Viceskoleinspektør Carlo Nielsen og Assurandør H. Šedivý genvalgtes. Ligeledes genvalgtes Revisorerne, Aktuar M. Løkkegaard og statsaut. Revisor A. Schøbel.

Dersom Medlemmernes Navn, Titel og Adresse ikke er rigtige i vore Forsendelser, bedes saadanne Fejl meddelt til Selskabets Kontor, Søllerød Kommunebibliotek, Dronninggaards Allé 7, Holte.

Hans Ellekilde,
Formand.

Erling Hoffmeyer,
Sekretær.

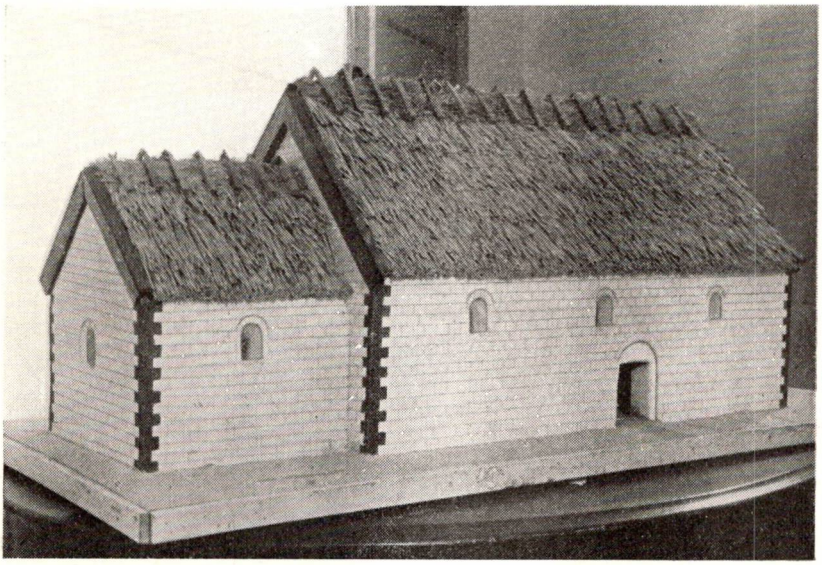

Rekonstruktion af den ældste Søllerød Kirke o. 1200.

FRA MIT ARBEJDE SOM ARKÆOLOG OG MUSEUMSMAND

Af Gartner *A. Avnholt.*

Jeg har faaet til opgave at fortælle om mit arbejde som arkæolog og museumsmand, skønt jeg langt hellere havde fortalt om resultaterne, og særlig, hvad jeg selv synes maa blive hovedresultatet, museet for Søllerød kommune. Mit arbejde hermed danner nemlig grundlaget for mit arbejde med baade arkæologi, geologi og lokalhistorie.

I min tidligste ungdom laa der i mig en ubevidst higen eller trang til at udrette et eller andet, og det skulde vistnok være noget i retning af en naturhistorisk samling. Naturhistorien havde min store interesse, og jeg havde i attenaars alderen ord for at være et ret habil botaniker og zoolog.

A. Avnholt

Sammen med lærerne paa Frederiksværk realskole grundlagde jeg en naturhistorisk samling. Selv havde jeg samlet mig et betydeligt herbarium og en ret god insektsamling, alt samtidig med at jeg passede mit daglige arbejde ved gartneriet og ved lærernes hjælp læste til preliminæreksamen, hvilket jeg dog efter et par aar, paa grund af overanstrengelse, maatte opgive. Gennem en slægtning af dr. phil. Alb. Klöcker havde jeg faaet løfte om at deltage i dr. Mortensens ekspedition til de sydlige have, men samme aar, 1914, udbrød første verdenskrig, og ekspeditionen blev foreløbig opgivet.

Med disse forudsætninger kom jeg saa i foraaret 1919 her til kommunen som gartner hos bogholder ved Civillisten, kaptajn *Ravn* i Trørød. Her havde man aaret i forvejen ved tørveskæring fundet skelettet af en tamokse, hvis rester endnu laa i mosen, og den var jeg naturligvis straks interesseret i. Efteraaret og vinteren var ret milde, hvilket jeg benyttede mig af til at undersøge stedet, hvor oksen var fundet, samt gennemgrave et større stykke af den tilstødende

mose. Herved fandt jeg resten af oksen og konstaterede af benenes stilling, hvorledes oksen, der maatte være kommen ud paa blød bund, har kæmpet for livet, idet det ene laarben var brækket, vredet om under dyrets kamp. Men samtidig gjorde jeg andre iagttagelser. Saaledes saa jeg, at der i tørven rundt om oksen laa en del sten af den størrelse, man sædvanlig vilde bruge til at kaste med. Det stód mig da pludselig klart, at her maatte mennesker have været med i spillet; sten kommer jo næppe ud i tørven uden de tobenedes medvirken.

Men hvad kunde nu alt dette betyde? Jeg tænkte mig, at man havde villet drive dyret tilbage; men siden, efter at jeg havde læst om andre, noget lignende fund rundt om i landet, forstod jeg, at det sikkert har været det helt modsatte, der har været tilsigtet; dyret skulde jages ud i søen som offer til den guddom, man mente fandtes her. En ny interesse, parret med zoologien, tog mig nu fangen. Foruden at jeg samlede dyreresterne, beflittede jeg mig paa at iagttage alle spor efter mennesker. Oldsager traf jeg dog ikke paa dette sted; men dyreknoglerne viste mig tydelig nok spor af menneskets medvirken; de var nemlig alle kun brudstykker af dyrene, aldrig noget helt skelet. Enkelte var desuden marvspaltede, og størstedelen stammede fra tamdyr: oksen, faaret, svinet, hesten og menneskets trofaste følgesvend gennem aartusinder, hunden. Et godt stykke ude i mosen traf jeg paa et ejendommeligt anlæg, dannet af stammestykker, afbarket og lagt i en slags dæmning. Rundt om fandtes desuden talrige grenstykker med mærker af nogle brede tænder, som uden al tvivl skyldtes bæveren. Senere fik jeg ogsaa beviset i hænde, idet jeg fandt et laarben og en underkæbe af bæver.

Sommeren 1920 blev der af Søllerød kommune skaaret tørv i vestsiden af mosen (Trørødgaards mose). Det var ikke langt fra omtalte sted, og jeg besluttede at følge gravningen for at konstatere, om der ligeledes dér skulde findes dyreknogler i tørven og muligvis ogsaa oldsager. Om aftenen, naar der ingen var i mosen, undersøgte jeg da affaldet, der var kastet ud af æltemaskinen, ligesom jeg grundigt undersøgte voldene mellem gravene. Mine anstrengelser blev da ogsaa belønnede,

idet jeg ogsaa her fandt dyreknogler samt endelig nogle stykker oldsager, et blad til kornsegl og to slags stokke af krondyrtak. En aften sidst i juli, da jeg som sædvanlig gik ude paa voldene og med haanden følte efter i tørven, følte jeg pludselig en bred rund kant, som jeg antog maatte være underkæben af et større dyr. Jeg fik naturligvis travlt, kastede trøjen og smøgede skjorteærmet op, og ladet med energi og spænding tog jeg fat. Men nu kunde jeg ikke finde dette ben igen; jeg kunde intet se for vand og tørvedynd og maatte derfor stole paa min følesans; pludselig følte jeg noget haardt og rundt og var næsten i samme nu klar over, at det maatte være et menneskekranie. Der var ikke længe til, det vilde blive helt mørkt, og var det et helt menneskeskelet, maatte jeg selvfølgelig for alt i verden have det op. Jeg arbejdede med feberagtig hast; mit kendskab til menneskets anatomi kom mig tilgode, saaledes at jeg stadig vidste hvilke knogler, jeg fik fat i; og jeg kunde af knoglernes stilling beregne, hvorledes manden, som det viste sig at være, havde siddet. Det var nu blevet næsten helt mørkt, men jeg havde nu ogsaa faaet saa godt som alle knogler op, selv de mindste fingerknogler; men jeg var nu i stor forlegenhed for, hvordan jeg skulde faa dem hjem eller opbevaret. — Et par unge mennesker, jeg kendte, boede lige i nærheden; dem skyndte jeg mig op til og satte dem ind i sagen. De fik fat i en sæk, og i den stoppede vi Jakob, som han siden er blevet kaldt, og bar ham op i et udhus. Nu kunde jeg endelig aande lettet op, skelettet var i sikkerhed. Jeg havde maattet arbejde med armen i dynd til skulderen, saa mit tøj havde antaget en lidt ubestemmelig farve, men det saas jo ikke i mørket.

Fundet vakte jo en del opmærksomhed, og i »Social-Demokraten« skrev *Andr. Madsen* en stor artikel med overskriften: »Her sad i fordums tid —«. Skelettet fulgte mig herefter i nogle aar. Hvad jeg egentlig vilde med det, stod mig ikke rigtig klart. Men jeg kunde da ikke faa mig til at skille mig af med det. Sammen med de øvrige knogler havde det sin plads i en kasse under min seng.

Efter at jeg havde fundet skelettet, fandt arbejderne yderligere et skelet af en kvinde samt en del dyreknogler, hvor-

iblandt en hornstejle af en urokse. Arbejderne i mosen forærede mig ogsaa dette, da de mærkede, hvor interesseret jeg var heri. Men en arbejderformand, der ledede arbejdet i mosen, blev højlig fornærmet herover, og arbejderne maatte da bede mig om at levere det tilbage. Formanden traf mig en dag paa gaden og gav mig en mægtig omgang og paastod endda, at det var ran, hvilket jeg dog ikke kunde give ham ret i, da jeg lovligt var kommet i besiddelse af det. I modsat fald kunde det jo nok komme ind under kategorien kvinderan. Formanden paastod, at han ikke vilde forstyrre gravfreden; men om det ogsaa gjaldt koen, omtalte han ikke. Jeg havde imidlertid faaet undersøgt og tegnet knoglerne og skrev nu en indberetning til Danmarks geologiske Undersøgelse om mine iagttagelser og fund. Statsgeolog, dr. phil. *V. Nordmann* kom herud. Jeg viste ham findestederne og fortalte selvfølgelig ogsaa om formandens optræden. Dr. Nordmann, der udtalte sig meget rosende om mit arbejde i mosen, vilde absolut have fat i nævnte formand. Men da jeg ikke kendte hans adresse og nødig vilde have mere udestaaende med ham, blev der ikke foretaget mere i sagen. Men jeg fik ordre til, hvis det senere skulde komme til lignende hindringer, blot at sætte mig i forbindelse med D. G. U., saa vilde man herfra omgaaende tage affære. Dette gav mig jo lidt mere sikkerhed i min optræden. Men jeg kom heldigvis aldrig siden ud for noget lignende.

Jeg indsaa efterhaanden, at skulde jeg naa et resultat, maatte jeg ikke arbejde i alt for spredt et omraad, men finde et samlet arbejdsfelt, og det laa jo netop lige for. Ihukommende Bjørnsons ord »Hvad du evner, kast af i de nærmeste krav«, besluttede jeg at samle mig om en systematisk undersøgelse af Søllerød kommune og holde mig indenfor dens grænse og søge klarlagt dens geologi og arkæologi. De første aar gik med søgen, men gav ikke noget resultat. Samtidig maatte jeg ogsaa søge at erhverve mig mere viden. Af dr. Nordmann havde jeg faaet hans skrift om Danmarks pattedyr i fortiden. Her fandt jeg samtidig litteraturhenvisninger og søgte da ved køb at skaffe mig faglitteratur. Men da min gage ikke var overvældende, kom jeg ikke langt ad den vej.

En eftermiddag i efteraaret 1923 kom en mand, Hans Larsen fra Trørød, som arbejdede i læge *Philipsens* have i Vedbæk, over til mig paa min arbejdsplads i Bakkehusets park samme sted med nogle flintstykker, han havde fundet ved gravning et bestemt sted i dr. Philipsens have. Jeg undersøgte interesseret flintestykkerne og fandt herimellem den allerførste skiveøkse, jeg havde set, og som jeg netop saa ivrigt havde søgt. Saa snart jeg kunde, gik jeg over til Philipsen, som var min læge, og som jeg derfor kendte. Jeg fortalte, hvad jeg havde opdaget ved Larsens fund, og at jeg mente, der maatte findes en stenalderboplads i hans have. Læge Philipsen var straks interesseret og faa dage efter, en søndag, begyndte vi i fællesskab at grave. Min antagelse viste sig at holde stik: jeg fandt bopladsen og dens grænse og fik et smukt fund ud af gravningen.

I foraaret 1924 satte læge Philipsen mig i forbindelse med frk. *Helga Melchior* paa Henriksholm ved Vedbæk, der var meget interesseret i arkæologi. Frk. Melchior hjalp mig paa mange maader og gav mig frie hænder til at undersøge det store og vigtige areal af *Maglemosen,* der hørte under Henriksholm. Time efter time gik jeg daglig henover markerne og undersøgte flinten paa overfladen og i mosen gennem muldvarpeskuddene. I denne sommer kan det vist med rette siges, at jeg som amatørarkæolog vandt mine sporer, idet jeg konstaterede over en halv snes stenalderbopladser langs Maglemosen. Samme sommer arbejdede jeg hos en anlægsgartner i Vedbæk. Herunder kom jeg rundt i en mængde haver hele byen over, og alle vegne benyttede jeg lejligheden til at undersøge, om der skulde være flint eller oldsager i overjorden. Dette viste sig i rigt maal at være tilfældet, saaledes at jeg ved hjælp af disse meget spredte iagttagelser kunde fastsætte grænsen for en meget vidtstrakt boplads over det meste af byen. Gennem en mellemmand, orientalisten Mr. *Raphael,* blev jeg forespurgt, om jeg ikke kunde tænke mig at overlade *British Museum* i London nogle eksemplarer af typiske oldsager fra ældre stenalder, og jeg ordnede da en serie, der ikke alene viste de færdige oldsager, men tillige fra raamaterialet til de færdige stykker, som Mr. Raphael, sammen med

en kort beskrivelse af bopladsen og fundforhold, fik med til London, hvor den nu har en særlig montre i den danske samling. Her havde en professor ved *Cambridge Universitet* set den og vilde selvfølgelig ogsaa meget gerne have et par stykker til universitetets samlinger. Og næste aar fik han da nogle faa eksemplarer.

I sommeren 1924 kom jeg i forbindelse med *Nationalmuseet,* der gerne vilde foretage en undersøgelse af den største boplads, Bøgebakken, vest for Vedbæk station. Den kom i stand sidst i juli samme aar, og her blev gravet i to perioder under ledelse af dr. *Gudmund Hatt,* en gravning, der gav et godt resultat. For min medvirken ved gravningen fik jeg, foruden min løn, 35 kr. i ducør og senere af førnævnte mr. Raphael en gave paa 10 £. Et resultat af mine private undersøgelser, der ogsaa overraskede mig, var, at jeg en dag i 1927 modtog nogle særtryk af min lille beskrivelse af Bøgebakken fra det store spanske tidsskrift for antropologi og arkæologi i Madrid.

Stadig følte jeg savnet af faglitteratur. Jeg talte herom til læge Philipsen, der straks hjælpsom og imødekommende hjalp mig til rette og lovede, at jeg paa hans konto kunde laane litteratur ved universitetsbiblioteket. Fra nu af kunde jeg læse lige saa meget, jeg kunde overkomme. Men samtidig havde jeg faaet lyst til at undersøge det i Trørød fundne skelet antropologisk. Læge Philipsen gav mig da et kursus i anatomi og særlig osteologi (ɔ: knoglelære), hvilket i forbindelse med litteratur om antropologi hjalp mig til senere at kunne foretage en rekonstruktion paa Trørødmandens kranie, hovedsagelig paa basis af den svenske dr. Berglunds resultater.

De kommende aar levnede mig ikke megen tid til arkæologiske undersøgelser. Men ved stadig ihærdig eftersøgning lykkedes det mig at finde flere stenalderbopladser langs Maglemoseterrænet, ligesom jeg ogsaa et par gange havde samarbejde med Nationalmuseet ved inspektør *Hans Kjær.* Mangel paa tilstrækkelig tid, da jeg jo var bundet af mit daglige arbejde, gjorde desværre, at der ofte gik noget tabt for mig, som burde have været grundigere undersøgt. Som et enkelt

eksempel paa disse vanskeligheder kan nævnes anlægget af Maglemosevejen omkring 1935. Arbejdet hermed fulgte jeg om aftenen og søndagen, og fandt her ud for Maglemosegaard en lille, men temmelig righoldig boplads. Det var i oktober maaned, og det blev tidligt mørkt, saaledes at jeg vanskeligt kunde naa derud før mørkets frembrud, hvorfor jeg maatte undersøge en stor del af den udkørte jord ved lyset fra en lommelygte, for dog at redde saa meget som muligt. Til alt held var det en tid klart maaneskin. Det hjalp meget, og jeg fik et ganske godt udbytte.

Efterhaanden som mine samlinger voksede, opstod den tanke hos mig, at det egentlig ikke burde være én mands ejendom; alle disse ting fra egnens fortid var dog, som alle de øvrige ting, der fandtes landet over, en arv fra dem, der før os havde boet og virket paa vor egn, været med til at forme dens liv og kultur og dermed været med til at skabe grunden til dens fremtid. Jeg kunde selvfølgelig skænke samlingen til Nationalmuseet, naar jeg ikke mere havde plads eller brug for den. Men jeg synes dog, det var en ligesaa tiltalende tanke, at den kunde blive befolkningens ejendom ved paa en eller anden maade at blive offentlig tilgængelig. Jeg begyndte da saa smaat at lægge planer for en saadan samling, men var selvfølgelig straks klar over, at oldsagerne og dyreknoglerne var for lidt at bygge en saadan paa; der maatte tages mere med. Jeg begyndte da ogsaa at studere egnens historie, hovedsagelig gennem Ejler Nystrøms bog »Søllerød Sogn i Fortid og Nutid«, men opdagede snart, at der hørte endnu større kendskab til end det, jeg kunde lære af den. Jeg lagde da den første plan for et *museum* for Søllerød kommune, samtidig med at jeg grundigt studerede museerne. Samtidig gennemtrawlede jeg kommunen for at lære dens huse, gaarde, bygninger, veje og meget andet at kende. Men hvorledes jeg skulde gribe sagen an eller faa den realiseret, anede jeg intet om. Men saa kom tilfældet mig til hjælp. En dag i januar 1930 skulde jeg et ærinde ind til murermester *Poul Nielsen* i Vedbæk, der dengang var medlem af sogneraadet. Samtalen kom ind paa mine Samlinger, og jeg nævnte da rent a propos, at der egentlig burde være et museum for kom-

munen og at jeg godt kunde tænke mig mine samlinger danne grundlaget i et saadant. Nielsen var straks interesseret og mente, det var en opgave sogneraadet burde løse. Jeg gav ham selvfølgelig ret heri, og enden paa samtalen blev da, at Nielsen lovede at føre spørgsmaalet frem paa et af de første sogneraadsmøder.

Der gik nogle maaneder, og jeg troede egentlig, at Nielsen havde glemt vor aftale. Men en dag i maj standsede han mig paa gaden og meddelte mig, at der nu var et midlertidigt lokale til mig paa Gl. Holte kommuneskole. Jeg var selvfølgelig ivrig efter at tage fat og ikke længe om at komme op og tage lokalet i besiddelse.. Nu skulde der gang i arbejdet. Jeg fik opstillet de ting, jeg havde, og kunde nu samle ind. Der kom ogsaa snart fra forskellige sider nogle ting som forøgelse til samlingerne, særlig skoleeleverne var interesserede medarbejdere. Men stadig maatte jeg lægge nye planer eller omarbejde de gamle, alt eftersom erfaringen viste det. Jeg undersøgte grusgrave for stenprøver og forsteninger og egnen for andet geologisk materiale. Nogle aar syntes det mig dog, som om det var en haabløs opgave, jeg havde givet mig i lag med. Egnen syntes som kemisk renset for gamle ting. Det blev da ogsaa fortalt mig, at der i den saakaldte gullaschperiode var købt mange ting op paa egnen. Saaledes fik jeg blandt andet ved køb i København erhvervet en smedejærnsrist til aabent ildsted, som var opkøbt i Skodsborg.

Eftersom jeg blev mere kendt og kom i bedre kontakt med beboerne, kom der bedre gang i arbejdet, og flere og flere viste det interesse. Jeg begyndte ligeledes et systematisk eftersyn af *lossepladsen,* der gav godt resultat. Man vil maaske synes, det er et mærkeligt sted at samle til museum. Men det maa jo ikke glemmes, at lossepladserne i virkeligheden kan kaldes kulturens kirkegaard; her ender alt, hvad man ikke har brug for, og ligeledes alt det, der kommer frem og bliver kasseret ved oprydning paa pulterkamre, og ofte sager fra dødsboer. Hvor fordelagtigt det kan være at holde øje med lossepladsen, kan følgende lille oplevelse illustrere: En søndag, hvor der havde været adgang til lokalet i forbindelse med eksamensafslutning, havde jeg haft besøg af omkring

200 mennesker og var som følge heraf temmelig træt. Jeg var derfor lige ved at opgive turen til lossepladsen, men bestemte mig dog i sidste øjeblik om og tog derud. Og jeg fandt da tre meget gamle kufferter eller rejsekister med sæl- eller hvalrosskind, som stammer fra tiden omkring 1600. Den største af kisterne, tøndeformet, er den værdifuldeste og vel nærmest en uvurderlig sjældenhed. En af dem var halvt begravet i murbrokker, og det var saaledes i yderste øjeblik, jeg fik dem reddet. Kisterne stammede fra et gammelt hjem i Øverød, hvor den sidste slægtning var død. Nogen tid herefter kom direktør *Dalhoff* med en smuk gammel skaalvægt med lodder fra 1794 og nogle andre ting, han havde fundet paa det føromtalte sted i Øverød. Dalhoff, der lige var hjemkommen fra ferie, beklagede meget, at der havde været nogle gamle kister, som han paa grund af manglende tid ikke havde kunnet naa at redde, og som han nu mente var tabt. Men jeg kunde til alt held glæde ham med, at de var her i lokalet.

For en museumsmand er det imidlertid ikke gjort med blot at samle tingene sammen. For hvert stykke, der erhverves, forestaar der ofte et meget stort arbejde med rensning og konservering af stykket, enten med rent vand og sæbe, eller med syrer eller andre skarpe midler. Først og fremmest maa man jo passe paa, at ikke stykkets patina gaar tabt. Men patina og aargammelt snavs er ikke det samme, hvilket jeg enkelte gange har truffet samlere, der mente. Ligeledes maa man passe paa bemaling eller eventuelle indskrifter, der kan hjælpe til med at datere stykket. Men dateringen kan tit volde det største besvær; ofte maa man ty til museer og arkiver, arbejde, der selvsagt, naar man kun har en sparsom fritid at bruge dertil, maa udsættes til bedre tider. Efter rensning og eventuelt datering kommer oftest en preparering af stykket med forskellige vædsker, fernis eller olier; derefter forsynes det med et kontrol- eller katalognummer, der midlertidig føres ind i en protokol, for endelig senere at overføres paa et kartotekkort med en grundig beskrivelse af alt, hvad man ved om stykket.

Der kan nu spørges: Hvorledes skal museet ordnes eller bygges op? Og hvad indeholder det? For at besvare disse

spørgsmaal, vil jeg bede mine læsere med mig i fantasien gaa en tur gennem museet for Søllerød kommune, og jeg skal da, om end i korte træk, forsøge at fortælle lidt om, hvad vi ser i de forskellige afdelinger.

Da museet og dets samlinger ogsaa skal illustrere *egnens geologiske udvikling,* maa vi følge denne linie gennem de forskellige afdelinger, idet vi ser udviklingen gennem tre hovedafdelinger, og vi spørger derfor: Hvorledes blev vor egn udformet efter istiden? Som bekendt fortæller sagnet, at Gefion med sin plov, forspændt med fire unge tyre, pløjede Sjælland fra Skaane. Og digteren siger herom:

»Kong Gylfe aatte (ejede) vel bunker af guld,
i kiste, skab og paa hylde.
Men Gefion pløjed' en fure i muld,
som der skulde mer til at fylde.
Saa gik hendes plov gennem flint og kamp,
at Kullen skjultes i røg og damp.«

Men den plov, der i virkeligheden pløjede ned over Skandinavien, var mere gigantisk end nogen Gefions plov. Netop vor egn og nabokommunerne var det sidste af det danske land, isen forlod; men under denne sidste rest løb smeltevandet i mægtige tunneller, der pløjede og gravede dybe render i undergrunden paa sin vej ind over Nordsjælland; og disse gav netop vor egn sit særlige ansigt. Paa et kommunekort, det saakaldte vejviserkort, ser vi optrukket med blaat, disse tunneldale, der, begyndende ved Øresund, løber gennem Maglemosen, Sanddalen, Kratmosen, Vestermosen ved Nærum, over Attemosevejen gennem Søllerød kirkeskov og Søllerød Sø til Vejle- og Furesøen. Hvor smeltevandet strømmede ud af aabninger i isen, de saakaldte gletscherporte, dannede vandet mindre strømme, der afsatte sand og grus, alt eftersom strømmen var stærk eller svag. Denne vekslen ses i grusgravenes sider, og herfra ser vi paa væggen saadanne snit. De faas simpelthen ved, at man skærer en flade ren, hvorefter man sprøjter en lakfernis paa, som efter nogle timers forløb kan trækkes af, og man har da et fuldkomment snit af væggen. Isen afsatte et meget forskelligartet materiale under afsmeltningen. I en montre ses prøver af dette,

for eksempel bjærgarter, kalkarter, lerer og meget andet. Paa et stort skandinavienskort viser hvide linier, hvorledes isen hentede materialet fra vidt forskellige steder i Skandinavien, ned til den lille beskedne plet paa kortet, hvor vor hjemegn er beliggende. Videre ser vi i montren forskellige jordprøver, lige fra sand, grus, lerarter til hav- og ferskvandsaflejringer samt tørv og andet fra senere geologisk tid i landet. Endnu et kort ses paa væggen; det viser kystliniens vekslen fra istidens slutning til omkring historisk tids begyndelse. Paa sin vej over Skandinavien knuste og sleb isen alle de stenarter, den mødte paa sin vej. De ses i store blokke ude i terrænet; men mindre sten, der sad fast i isens underside, blev ved dens centnervægt skuret mod undergrunden. I montren ses nogle prøver af saadanne mindre isskurede sten. Endvidere ses i montren forskellige forsteninger, fundet ved undersøgelse af grusgrave og andre steder. Disse forsteninger, der stammer fra mange forskellige jordperioder, er alle havdyr som snegle, muslinger, koraller, svampe, mosdyr, søpindsvin, søstjærner og andet. Endelig er der dyrearter fra egnens moser, fundne ved tørveskæring i aarenes løb. Enkelte af disse findes i nogenlunde hele kranier eller skeletter, saasom krondyret fra Maglemosen, elsdyret fra Kratmosen, tamfaaret, det gedehornede, fra Trørødgaards mose, tamokser fra Maglemosen, bæveren fra samme sted, hunden fra Trørødgaards mose, og jærnalderhesten fra Kratmose. Disse dyr har jeg tænkt mig opstillet i en montre, hvor paa den lysere bagvæg dyrets omrids som skyggebilleder træder frem for beskueren, saaledes at man faar indtrykket af dyrets udseende af skyggebilledet. Ialt ses fra moserne resterne af følgende dyr: krondyr, elsdyr, raadyr, urokse, tamokser, flere racer hest, hunde i flere racer, vildsvin og tamsvin, bæver, odder, blishøne, sumpskildpadde og gedde; desuden findes flere knogler af dyr, fundne i stenalderens køkkenmøddinger eller bopladser. Disse haaber jeg at faa behandlet senere i en artikel her i Søllerødbogen. Hvad maaske ogsaa bør nævnes, er et stort antal, ofte smukke og velbevarede, krondyrtakker fra moser. Som afslutning af denne afdeling ser vi nogle fremmede geologiske ting, skænket museet af personer i

Søllerød kommune, herimellem blandt andet en smuk samling af tertiære snegle.

Vi vil nu se paa den næste afdeling, *den forhistoriske afdeling.* Oldtidsfundene har jeg udførligt behandlet her i Søllerødbogen, og skal derfor ikke komme nærmere ind herpaa denne gang, men vil nøjes med en kort gennemgang af denne ganske betydningsfulde afdeling. Det første, vi ser herinde, er et kort med alle ældre stenalderbopladser afsat; herefter ses en model af den ældste boplads ved Maglemosen, bopladsen ved boldbanen fra ca. 5000 f. Chr., visende en lille sandholm med anløbssteder og fortøjningspæle samt bopladsen, omgivet med siv og rør, med telt og ildsteder m. m. En anden model viser den ældste grav, fundet i bopladsen, hvorefter følger redskaber og kopier af træ og benredskaber, samt enkelte skæftede redskaber. Herefter følger oldsagerne fra de øvrigt bopladser langs Maglemosen, der gennemgaaende er et tusind aar yngre, og herefter redskaber fra den yngre stenalder, jættestuetid til bronzealder. Hertil føjes et kort med findesteder og brandpletter fra hele kommunen, derefter enkelte fund fra bronzealderen, et gravfund, bestaaende af en lille urne med brændte ben af et barn og muligt nogle kopier af egnens bronzesager fra Nationalmuseet. Paa et kort ses afsat alle nu bevarede saavel som forsvundne grave fra sten- og bronzealder, modeller af gravene fra Skodsborg, en bronzealdergrav fra Henriksholm strandpark, en gruppe bronzealderhøje fra dyrehaven ved Bøllemosen, en langdysse fra Rundforbi og en runddysse fra Geelsskov ved Holte. Jernalderen har, saa vidt vides, ikke givet fund af oldsager fra kommunen, men i anden henseende har den sat sig rige spor paa vor egn, nemlig ved dens forladte agre. Paa et kort ses disse agre eller marker afsat, der viser jernalderfolkets store udbredelse paa egnen. En plastisk model viser et afsnit af jernaldermarker fra vestsiden af Trørød hegn. Endelig ses til slut nogle modeller af stenalder- og jernalderhuse, samt nogle smaa modeller af jernalderens og stenalderens landbrugsredskaber, udført efter fund forskellige steder i landet.

Den tredie og største afdeling, *den historiske afdeling,* maa igen deles i en række mindre underafdelinger eller afsnit,

ikke saadan at forstaa, at hver af disse skal i hver sit rum, hvilket sikkert vilde kræve mere plads end baade Søllerød og andre kommuner kunde afse; det er blot en nødvendig inddeling af materialet, naar man ved samlingerne skal illustrere egnens liv og kultur gennem tiderne. Den historiske afdeling rummer ca. 3000 numre; men heller ikke alle disse skal opstilles i museet, kun et passende udvalg, alt efter pladsforholdene; resten maa opmagasineres til studiebrug eller eventuelle særudstillinger.

Vi vil nu følge Søllerødborgeren bogstaveligt fra vuggen til graven, selv om vi ikke begynder eller ender med dette, men følger en anden linie.

Første afdeling skulde vise os *landskabets vekslen* saa langt tilbage i historisk tid som det er muligt. Her ser vi først og fremmest en række kopier eller udsnit af gamle Danmarkskort samt alle de kommunekort, der kendes. Derefter ser vi et udvalg af topografiske billeder fra egnen, malerier, stik, raderinger, træsnit, tegninger, prospektkort, fotos, tryk og andet. Som eksempel kan nævnes en række originaltegninger, særlig fra omraadet omkring Søllerød og Nærum, udført af kendte kunstnere, bl. a. af I. P. Lund, Ad. Kittendorf, Kiærschou, Købke og Schovelin. Der samles stadig ind af topografiske billeder fra egnen, men langt den største del af disse samles i det i forbindelse med museum og bibliotek oprettede byarkiv, heri indbefattet en serie farveoptagelser til lysbilleder, optaget ved en gennemfotografering af hele kommunen i begyndelsen af besættelsestiden, paa omtrent 400 stkr. Heri findes bl. a. billeder fra det nu forsvundne eller forandrede kvarter af det gamle Trørød, hvor man ikke alene ser husene fra gaden, men partier af haverne bag de gamle huse. Fotograferingen bør stadig fortsættes, saaledes at ethvert sted, hvor der bygges eller omlægges veje eller lignende, bliver fotograferet forinden, saa man der igennem vil kunne følge udviklingen og sammenligne før og nu.

Herefter vil vi se lidt paa *befolkningen* selv: et lille udvalg af portrætter vil vise et udsnit af folketypen i det sidste hundrede aar, ligeledes vil en række portrætter af kendte personer vise os nogle af dem, der i særlig grad har været med til

at præge vor egn, dens historie og kultur. Af Frederik den syvende og grevinde Danner ses to store franske fotografier i forgyldte rammer med respektive kroner over. De har tilhørt en gammel gaardmandsslægt i Trørød og er skænket en af dens medlemmer personligt af kongeparret. Et stik af grev Danneskjold-Samsø, der byggede det første Søllerød slot, et fotografi af grevinde Erneste Danneskjold-Samsøe fra Enrum, der i sin tid var kendt som en stor skønhed. Endvidere haaber jeg, vi skulde se portrætter af Fabritius de Tengnagel fra Enrum, de Coninck, Dronninggaard, Dronning Karoline Mathilde, Struensee, P. F. Suhm, Luxdorff og flere andre. Mange billeder mangler endnu og maa skaffes til veje paa forskellig maade, men størsteparten af disse maa opbevares i byarkivet.

Herefter vil vi se, hvorledes *klædedragten* har set ud, men dette er kun muligt et lille hundred aar tilbage. Vi ser for eksempel her en høj hat, af den type, der hørte til den sjællandske folkedragt; den vides med sikkerhed at være blevet baaret af en konfirmand 1810 i Birkerød kirke. Konfirmanden døde som en meget gammel mand i Trørød. Her er en saakaldt bull, en slags vest af købstadsklæde, blaat med gule fine punktstriber og mørkeblaa fløjskanter. Den er muligt fra samme tid. En kort trøje af et herligt silkeagtigt brunt stof, er et usædvanligt fint skrædderarbejde. Hertil har antagelig hørt hvide eller gule skindbukser og høj hat. Snittet er det samme, som man kender fra billedet af den unge Oehlenschläger. Af andre dragtdele til mænd kan nævnes et par veste, den ene af sort fløjl, den anden af blaat stribet fløjl, som begge har tilhørt en gaardejer i Øverød, født 1818. Endvidere er her en vest af silkedamask med blomstermotiver i brunt og et par sæt tøj fra tiden mellem 1890—1900. Af kvindedragter findes her betydeligt mere, men af ældre eller egentlige folkedragter findes desværre kun ufuldkomne rester. Som bekendt findes en enkelt dragt i vor kommune, nemlig Søllerøddragten, som vi vel ikke tør haabe paa at faa i museet. Vi ser i denne afdeling derimod en del hovedtøjer, bl. a. nogle meget smukke ungpigehuer, enkelte konehuer med guldnakker samt et sortstivet trekantet tørklæde, der brugtes ved højtidelige lejligheder udenpaa den sorte kone-

Dragt fra 70'erne.

Fot. P. Merløe.

hue. Desuden ses her en af de i ældre tider almindelige vatterede kyser, der bares af ældre koner om vinteren. Af selve dragten findes intet ældre end fra ca. 1860, for eksempel et krinolineunderskørt, et par højhalsede kjoleliv med kniplinger ved ærmerne, et lignende liv af sort raasilke med broderi af sorte glasperler, en kaabe, tæt besat med sorte kantebaand, og en saakaldet pelerine, et slag, syet af sorte maskinkniplinger. Desuden er her nogle smukke langsjaler eller skulderklæder, nogle smukke gamle forklæder, heraf et storternet af den type, der almindeligt brugtes til folkedragten. Endvidere er her nogle kjoleliv og dragtdele fra tiden efter 1900, f. eks. et par smukke silkebroderede pynteforklæder.

Lidt af *fodtøjet* er ogsaa repræsenteret; her er f. eks. en gammel træsko, fundet ved tørveskæring i Maglemosen. Den er sandsynligvis ca. hundrede aar gammel og har været forsynet

med blikkramper, hvoraf der ses spor under svangen. Vi ser ligeledes flere ting hørende til dragten eller beklædningen, f. eks. jordfundne knapper og spænder fra folkedragten af sølv, tin og staal, forskellige knapper af glas, porcelæn og andet fra senere tid, enkelte gamle smykker, muffediser, handsker, hæklede strømper, forskellige parasoller m. m. Endvidere viser nogle gamle fotografier og modebilleder dragten eller moden paa vor egn.

Den næste afdeling skulde vise selve bygningen eller rettere belyse *bygningshistorien* gennem planer og modeller af typiske huse i kommunen, tilføjet billeder og andet. Vi ser her en model eller rekonstruktion af et gammelt hus fra tiden omkring 1500, der for nogle aar siden blev fundet under den nuværende strandvej. En model viser det gamle skovløberhus i Vedbæk, som det oprindelig har set ud for ca. tre hundred aar siden. Det er et typisk eenfamiliehus, og tillige embedsbolig, med indgang gennem køkkenet med den aabne skorsten og bageovn. Herfra gaar man ind i den eneste stue, der fandtes, og fra denne ud til koen i stalden. Bag denne, med indgang udefra, ligger en lille tærskelo. En særlig interessant anordning ses i loen; her er nemlig sat fire svære tveger, hvorved stænget kunde hæves, saa der blev plads til at svinge plejlen. En lignende anordning ses f. eks. i Pebringegaarden i Frilandsmuseet ved Lyngby. Et par andre modeller viser to typiske beboelseshuse fra det forsvundne Trørød, det ene det nedrevne røgterhus, der er et typisk tofamiliershus med to indgangsdøre midt i facaden og derimellem et vindue, der indvendig er delt i to ved et skillerum, saaledes at der bliver to køkkener, hver med aabent ildsted og bageovn med røgtræk til en fælles skorsten, fra køkkenet indgang til stuen og et lille kammer, og i hver ende af huset et lille brænderum. Det andet er et ligeledes nedrevet t-formet hus, der ligesom røgterhuset har to døre midt i facaden med køkken og indgang til stuen og et kammer. Tværfløjen havde desuden brænderum, og i den ene side har været indrettet et værksted. Desuden skulde her være modeller af forsvundne og større kendte ejendomme fra kommunen, som det ottekantede Frydenlund slot, det første Søllerød slot, Dronninggaard og

Skodsborg palæ m. m. Kun de vigtigste bygninger kan vises i model, men hertil maa føjes en række billeder af de større og mindre historiske ejendomme, ligesom der gennem en grundig fotografering af kommunens bygninger maa skabes et billedarkiv til belysning af kommunens bygningshistorie, saaledes f. eks. villaer fra forskellige tider og stilarter. Disse billeder maa selvfølgelig for størstedelen opbevares i byarkivet.

Endvidere ses i denne afdeling alle de forskellige smaating, der hører til og er et vigtigt led i enhver bygning, saasom bygningsmaterialer af forskellig art, f. eks. kalkstens- og granitkvadre fra den ældste Søllerød kirke, et brudstykke af stavværket fra skovløberhuset i Vedbæk, munkesten og andre typer af mursten, ubrændte, halvbrændte og helbrændte sten; desuden mursten med stempel fra egnens gamle teglværker, Frydenlund, Havarthigaard og andre, lige til Flensborgsten o. s. v. Her ses enkelte bygningsdele, som gamle vinduer og vinduesglas, f. eks. en middelalderlig flaskebundsrude; mange ting kan desværre paa grund af pladsmangel ikke tages med, f. eks. gamle døre, bindingsværksdele og lign. Af bygningsbeslag findes en udmærket samling, som hængsler af forskellig art, f. eks. et par mægtige smedede porthængsler fra tiden omkring 1500. Fra samme tidsalder et par dørhængsler fra Gl. Holte, begge forsirede og udtungede i spidserne, endvidere nogle smukt haandsmedede og forsirede vinduesbeslag, hasper og kroge m. m., en række dørbeslag og nøgleskilte, dels af smedejern og dels af støbt messing, og i forskellige kendte stilarter, barok, rokoko, ny klassicisme m. m., et udvalg af smukke smedede smæklaase, port- og dørlaase, en dørlaas fra Enrum, antagelig fra tiden omkring 1600. Mange laase har indvendige forsiringer. Her er gamle hængelaase, middelalderlige og senere, en af dem, et mesterstykke fra begyndelsen af 1800, og forsynet med en hemmelig mekanisme, saa at man ved et kraftigt tryk paa en figur først maa lukke nøgleklappen op, før man kan stikke nøglen i nøglehullet, hvad der ikke er saa godt for den, der kommer sent hjem og har vanskeligt ved at finde gadedøren og laasen. Til sidste er her en samling gamle nøgler af forskellig art og størrelse, lige fra

smaa fine nøgler til skrin og lignende, til kæmpestore portnøgler. En er fra den tidlige middelalder, en har en simpel skruegang til at skrue ind i laasen, en anden gotisk nøgle har et virvar af kors og stjærner, en tilsvarende nøgleblok viser det modsvarende i laasens indre.

Vi vil i den følgende afdeling se paa *husmoderens arbejdsredskaber ved arnen eller ildstedet.* Et par modeller viser os ildstedets udformning i huset, fra det stenlagt primitive ildsted midt paa husets gulv, som man f. eks. kan se det i Ostenfeld-gaarden i Lyngby, til det komplicerede aabne ildsted og bageovn som det var indrettet i røgterhuset i Trørød, eller uden bageovn, men gennem tre etager, som i Enrums gartner- og domestikboliger fra ca. 1760. Vi ser endvidere noget af tilbehøret til disse gamle aabne ildsteder, trefødder og riste. Desværre ejer vi ikke exemplarer af de svingkroge eller grydekroge der var anbragt i de aabne ildsteder, men maaske lykkes det med tiden at erhverve saadanne. Af andre kogegrejer er her fyrgryder til trækul, som paa et senere tidspunkt brugtes i de aabne ildsteder. Et gammelt komfur burde ogsaa være at finde her, men endnu har der ikke været plads til opbevaring af et saadant. Herefter ser vi inventaret til arnen eller køkkenet, først gryder af forskellig art, en malmgryde fra tiden mellem 15—1600, en trebenet jærngryde med hank fra samme tid, en gryde af kobber og et par af messing, ligeledes med hank. Det var disse man i ældre tid brugte, naar der efter slagtningen skulde koges sorte pølser. Endvidere nogle jydepotter og en lille flødepotte paa tre ben af glaseret lertøj, og til sidst ses en række stegepander og æbleskivepander, et par runde vaffelpander, til at dreje i en ring, samt et mægtigt vaffeljærn, firkantet med to lange stænger, som en vældig tang, der er benyttet til aabent ildsted. Der har skullet et par kraftige arme til at svinge det ud og ind af ilden. Her er desuden forskellige redskaber eller maskiner til brug ved den daglige madlavning, et par smedede stegespid, dørslag og sigter m. m., forskellige gryder til ristning af den elskede kaffe og vandkedler. F. ex. en kobberkeddel, som er lavet paa Fredrik V's kobberværk paa Ørholm af en kobbersmed fra Nærum, og har været i slægten i flere

generationer inden den først blev sat paa loftet og siden havnede i museet. En elsket dame findes i flere variationer, nemlig Madam Brun eller Blaa, kært barn har jo mange navne. I ældre tid lavedes kaffen i en kobberkeddel, hvori man kogte kaffen og lod den bundfælde, eller den tragtedes igennem filtrerpapir. I museet ses en saadan tragt af porcelæn. En cylindrisk kaffekande er et af de første exemplarer af den nu almindeligt brugte kaffekande; denne gamle madam er fra halvfemserne, og har en rund cylinder med en fin sigte i bunden i sit slanke indre. Saa er her en række kaffemøller, nogle meget gamle, der sikkert har malet mangen forskelligartet kaffe, ristet rug, eller agern og ærter, og meget andet, der til hverdag brugtes som kaffe. Mellem disse kaffemøller er for det første de store firkantede, hvoraf en meget stor fra det gamle Drevsens Hospital i Øverød, nogle af de almindelige gule, runde møller, indtil nyere af støbejærn til at skrue fast paa bordet. Endelig er her sager til kagebagning, smaakrukker til krydderi, krukker til gryn, sukker, mel og andet. En større krukke fra Vedbæk bærer aarstallet 1825. Endvidere kage- og buddingforme i fajance, lertøj og kobber, blandt andet et par af de store forme til julekage. Og her er haandsmedede kagesporer til klejner, gamle blikforme til smaakager m. m.

Herefter ser vi alt *tilbehøret til bordet eller madens servering m. m.* Her er et udvalg af terriner, fade, lige fra smaa assietter til store ovale stegefade, nogle ret gamle og mange af gammel dansk fabrikat. Her er ragoutfade og saucekander, forskellige skaale og tallerkener, heriblandt en restavreret tallerken af blaa fajance med navnetræk, fundet i en affaldsplads ved Vedbæk. Den har tilhørt direktør Hein, farfaderen til digteren Piet Hein. Videre er her nogle forskellige bakker og til forskelligt brug, brødbakker og anretterbakker, samt rædslerne i forniklet metal til skeer og andet, endvidere nogle plat de menage'er og desuden spiseredskaberne, skeer, gafler og knive. Blandt skeerne er der enkelte interessante ting. I en gammel kiste, der stod paa et loft i Vedbæk, fandtes for en del aar siden nogle meget gamle forsølvede tinskeer. En af dem bar aarstallet 1402, andre er fra omkring 15—1600.

Disse skeer er alle runde med kort skaft; en sølvske fra 1740 har nærmet sig stærkt til nutidens skeform, men er mere tung og klodset. Da jeg ikke kunde komme i besiddelse af skeerne, der havde tilhørt ejerens bedstemor, laante jeg dem til en afstøbning og fik disse støbt i tin. Herefter kommer de talrige sager til kaffe og the, først nogle smukke themaskiner til trækul, the- og kaffekander af kobber og messing paa fyrfad, kaffekander, chocoladekander og mælkekander m. m. i porcelæn og fajance. Særligt har jeg nu efter krigen lagt noget vægt paa at samle en god repræsentation af tysk porcelæn og fajance, idet det maa antages, at den gamle tyske porcelænsindustri antagelig har lidt meget under krigen, saaledes at det maa formodes, der bliver en ny stil i denne industri. Det kunde maaske synes underligt for et lokalmuseum at interessere sig for dette spørgsmaal, men det maa jo ikke glemmes, at det kun er ting der bevisligt er brugt af egnens beboere der samles, og desuden kan det overskydende bruges til studiebrug for baade skoler og private. Men vi ser videre paa indholdet af denne afdeling. Her er f. ex. nogle gamle thepotter af fajance, porcelæn og lertøj samt kaffe- og thekopper. Nogle exemplarer af de kendte gamle stadskopper fra dragkisten ses ligeledes herimellem og til sidst det nødvendige tilbehør til kopperne, sukker- og flødeskaale og kander. Der er jo eller har ogsaa været nogle iblandt folket, der yndede en lille snaps til maden, og vi ser ligeledes tilbehøret til de forskellige drikkevarer, flasker, karafler, klukflasker og glas og til øllet talrige forskellige krus og kander, f. ex. en brun stentøjskande fra ca. 1600, en gammel tysk kande, forestillende en tykmavet kriger med en indskrift paa maven, der fortæller saadan noget som, at af øl og vin i krus og kande kan en kriger aldrig faa nok. Endvidere ses her et par morsomme engelske kander, den ene forestiller hovedet af en engelsk rødhaaret bonde med rosenskær henover kinder og næse, paa fadermorderne staar der »John Bull«; den anden kande forestiller en engelsk skovfoged med fuldskæg og lang haarpisk med sløjfe, der danner hanken, ansigtet er rigeligt forsynet med vorter, det ene øje skeler nedad mod næsen, mens det andet skeler skraat opad. Kan-

dens laag er en overdaadig trekantet hat. Krusene er af forskelligt materiale; et stort trækrus stammer fra den gamle Langkjærgaard, et smukt lille krus af glas med tinlaag og en stor sleben bjærgkrystal i toppen er af polsk oprindelse. Endelig er her nogle enkelte krus af stentøj og lertøj. Naar arbejderen i ældre tid skulde i marken eller længere bort paa arbejde, der krævede forplejning til hele dagen, havde han et større arsenal med sig. Maden var i en oval kasse, en saakaldt teine eller knyttet i et tørklæde; over skulderen havde han to dunke bundet sammen med et stykke reb. Et saadant par dunke ser vi ligeledes her; de har tilhørt den gamle skovløber i Vedbæk. Iøvrigt er her en god repræsentation af dunke til øl og brændevin, en meget stor tykmavet dunk er en saakaldt skæggemand, men uden det sædvanlige skæggede hoved, hvoraf den ellers har sit navn. Her findes baade tykmavede og slanke dunke i tysk og bornholmsk stentøj, almindeligt lertøj og en lille fin dunk til brændevin af det sorte nordsjællandske lertøj. Endelig er her en saakaldt ølleile af træ med aarstallet 1825 og et par tøndeformede dunke til brændevin.

Vi kommer nu til *stuens inventar*. Godt havde det været, om der kunde være indrettet nogle stueinteriører, men forholdene bliver næppe til det, og det maa da opstilles efter en anden linie. Vi ser derfor i denne afdeling et lille udvalg af forskellige møbler, nogle varierende former af de gamle høje dragkister med store skuffer, med eller uden hjørnesøjler; endvidere er her en meget gammel kommode med udskaarne hjørnesøjler og nogle bordendeskabe af den slags der hang eller stod ved husbondens plads, og hvori han opbevarede sine forskellige ting, blandt andet brændevinsflasken. To af disse er af fynsk oprindelse, med udskæringer og malede blomster. Et interessant skab stammer fra Elleslettegaard; det har skraa sider og buet overdel, øverst i skabet er en hylde med indskæringer til anbringelse af skeer. Her er ligeledes et par gamle laagkister, endvidere et ovalt bord fra ca. 1860, samt en række stole, blandt andet nogle bondestole (vingestole) med halmsæder. En lignende stol med træsæde og bemaling stammer fra Kofodsminde. Saa er her et udvalg af

klunketidens stole, fra de første med pudeformede sæder, der ligner stilens ophav, de tyrkiske møbler. Rækken af stole viser paa udmærket maade hele udviklingen fra 1860 til stole, selvom plydset stadig dækker næsten hele stolen og stadig har et par kvaster til minde om klunketiden. Videre ser vi i denne afdeling et udvalg af gamle *uhre*, for det første de gamle Nürnbergeruhre med de festligt malede og dekorerede skiver, nogle malet paa træ, andre i presset bronze; et enkelt gammelt uhr har malet porcelænsskive. Endvidere er her et par af de engang saa almindelige store American uhre, nogle prøver ses ligeledes af halvfjerdsernes og halvfemsernes uhre, ligeledes nogle smaa standuhre eller konsoluhre. I denne afdeling ser vi ligeledes prøver af vægprydelser af forskellig art, ikke alle lige kunstnerisk prægede; men de giver et godt billede af de skiftende tiders og forskellige stænders smag. Endvidere er her et lille udvalg af konsoller med figurer, som man en tid yndede at anbringe paa væggene, samt et lille udvalg af forskellige skilderier, f. ex. gamle olietryk. I denne afdeling findes til slut nogle prøver paa gamle gardiner, bordtæpper, lyseduge og møbelstoffer. En interessant dug, som dog endnu er i privat eje, men lovet museet, er vævet paa den gamle, længst forsvundne fabrik, Godthaab, ved Raavad. Den har en bort, forestillende Christi lidelseshistorie. Den maa anses for en stor sjældenhed. Saa vidt vides findes magen til den paa museet i Kolding, men desværre kan vort museum ikke modtage denne interessante dug, før pladsforholdene er nogenlunde i orden. Som afslutning paa denne afdeling ser vi en broget mangfoldighed af genstande der hører til stuens udsmykning, først et udvalg af smukke urtepotteskjulere, i porcelæn, fajance, lertøj og metal. Et par af dem er fra Skodsborg Palæ, vistnok fra grevinde Danners tid; en anden stor og smuk urtepotteskjuler er af Marieberg fajance og har tilhørt en gammel svensk adelsslægt. Videre er her et større udvalg af vaser, pyntevaser og kander i alle mulige materialer, porcelæn, fajance, glas og metal, nogle smukke kunstnerisk udførte vaser, en broget blanding af kategorien galanterivarer, og endelig et udvalg af de mange forskellige smaating, nips, som man i sidste

halvdel af forrige aarhundrede yndede at fylde hylder og jardinierer med.

Mange mennesker, der ser paa et saadant museum, vil vel nok sige, at det kun er noget gammelt ragelse som andre ikke mere vil have, og nøgternt set er det maaske ogsaa rigtigt; men man maa søge at forstaa, at naar alt dette ragelse opstilles systematisk, bliver det en kulturens billedbog, hvori kommende slægter ser fortiden paa nærmeste hold. Heller ikke maa man glemme at bag alle disse ting ligger der personer og skæbner gemt. Som museumsmand føler man ofte hvorledes gamle mennesker, der hele deres liv har hæget og værnet om disse ting, ofte med et vist vemod skilles fra dem.

Den næste afdeling skal vise os ting der bidrager fuldt saa meget som den foregaaende afdelings sager til at give stuen hygge, nemlig materialet til *varme og lys*. De ældste midler til varme og lys var vel kun arneilden i husets gulv, indtil man fandt paa at lave særlige varmeovne og at bruge harpiksholdig fyrrepind som lyskilde. Det ældste stykke af ovn museet ejer, er fra tiden mellem 15—1600. Det er et topstykke af en fajanceovn, sandsynligvis fra en gammel sjællandsk fabrik. Af rigtige jærnovne har vi desværre ikke mange at opvise, til trods for at der findes ikke saa faa i vor kommune; f. ex. findes der fem ovne af bilægger- og vindovntypen paa villa »Ask« i Nærum. Ovnene stammer fra det nedrevne Hartmanns hus i Nærum. Da villaen for nogle aar siden skiftede ejer, forsøgte jeg at erhverve én der var til salg, men det lykkedes desværre ikke. Af bilæggerovne har vi to plader; den ene er støbt i Lawrvigen, Chr. 4des jærnstøberi i Norge og har en fremstilling af uddrivelsen af paradiset. Den blev fundet paa en ejendommelig maade. Paa en skorsten i et gammelt hus ved Strandvejen laa en stor plade til regulering af trækket; da skorstenshovedet skulde mures om, blev pladen taget ned, og, nysgerrig som jeg er, skulde jeg se hvad det var for en plade; stor blev min forbavselse, da jeg ved at pille lidt rust bort, opdagede aarstallet 1690; snart var jeg klar over, at det var en ovnplade, og jeg var ikke længe om at forhøre, om den skulde bruges mere, hvilket den ikke skulde, og da erhverve den. En anden plade,

fra lidt yngre tid, stammer enten fra Rygaard eller den gamle Langkjærgaard; den har en fremstilling af Salomons dom. En smuk gammel pyramideformet ovn har jeg erhvervet fra den gamle skovfogedbolig ved Rundforbi; den er i tre etager med relief af Amor og Psyche; Ovnen er fra ca. 1820 og er støbt i Meldahls jærnstøberi, Vesterbrogade 28. Efter den tids stil skulde stuen opbygges strængt symetrisk; bl. a. kunde der ikke i en krog af stuen staa en kakkelovn, uden at der i modsatte side ogsaa skulde staa en ovn, selv om man ikke brugte denne til at fyre i; derfor lavede man pendantovne af træ, der saa i stedet kunde bruges som skab til forskellige ting. Magister Tove Klemmensen fra Nationalmuseet fortæller om, hvorledes det vakte folks maabende forbavselse, da man en dag saa en lille spinkel herre gaa ganske ubesværet paa gaden med en stor jærnkakkelovn paa skulderen; det var en saadan pendantovn fra Laxegade, museet havde erhvervet, netop mage til vor ovn. Magisteren beklager samme sted, at man endnu ikke har kunnet finde en tilsvarende jærnkakkelovn; vi maa derfor være stolte over vor smukke ovn, der saaledes maa være en værdifuld sjældenhed.

Endnu et par ovne er at se; de er fra omkring 1850, den ene en stor monumental ovn fra Enrum, som oprindelig skal have staaet paa Gisselfeldt, den anden en lidt defekt rund ovn fra lidt senere tid. Det vilde være meget ønskeligt, om vi kunde erhverve nogle flere prøver af gamle ovne til museet. Foruden ovnene findes her en del forskelligt tilbehør. Først og fremmest er her mange smedede ildtænger, askeskovle og ildskuffer, som i ældre tid brugtes, naar ilden brændte ned, og man ingen gløder havde til ny ild. Fyrtøjet var jo ikke altid ved haanden og dertil ikke let at bruge for husmoderen. Man laante da som regel gløder hos naboen, og dertil benyttede man særlige ildskuffer, udførte af jærnblik, med et længere træskaft; vi ser her ét meget gammelt eksemplar af en saadan ildskuffe samt to mindre og nyere. Oftest brugtes dog en gammel træsko til transport af gløder. Endelig er her nogle prøver af forskellige kakkelovnsforsatser af messing og jærn samt et par interessante kakkelovnsskærme; den ene er broderet af Grevinde Danner paa Skods-

borg, den anden har i en naturramme indsat et felt gyldenlæders tapet. Endvidere er her et par stativer til ildtang og askeskovl. Til slut er her et par gamle brændekasser af jærnblik med forskellig bemaling.

Righoldig og afvekslende er *belysningsmidlerne.* Her er først og fremmest stager til lysene. Et par snoede stager af kobber er fra omkring 1600 og en lille fin stage i støbt bronze fra rokokotiden. Desuden en mængde varianter i messing, tin, træ, metallegeringer og porcelæn, en meget gammel stage med stort firkantet fad under, et par meget smukke engelske stager og et par mere sjældne end egentlig kønne, monteret paa et par ørnefødder; her er et par store kandelabre i metallegering, med forgyldning og farver, og et par mindre fra halvfjerserne, bronzepatinerede og med kæder og andet. Den før omtalte lille rokokostage blev fundet i Gissø mose, antageligt gemt hen under en af svenskekrigene.

Herefter følger en række *forskellige lamper.* Den ældste er en gammel trekantet olielampe, en anden lille olielampe bestaar af en lille rund glasbeholder, ophængt i en messingbøjle, saaledes at den baade kan bruges som bordlampe og hænge paa en væg. Her er endvidere en række forskellige bordlamper til petroleum, én med en morsom fod, der forestiller Mikkel ræv som skolemester; desuden et par smaa kabinetslamper, et par, desværre ufuldkomne, hængelamper af støbegods. I ældre tider var der ikke gadelygter i provinserne. Naar man skulde ud i mørket, maatte man selv have belysning med, ogsaa i stald og paa gaardsplads. Vi ser her i denne afdeling et godt og interessant udvalg af lygter, til gaard og stald, samt en række haandlygter, herimellem en halvrund lygte med flaskebundsglas, endvidere et par karbidlamper fra forrige verdenskrig, som repræsentanter for surrogaterne. Vi skulde ogsaa gerne se et par prøve paa den ældste gas- og elektricitetsbelysning, men forhaabentlig findes disse med tiden. Til slut ses nogle skærme og andre ting hørende til belysningen, f. eks. nogle gamle lysesakse af messing og smedejærn, en gammel lampeskærm af papir, skærme og kupler af glas m. m.

I samme afdeling ser vi *redskaberne til behandling af uld*

og hør. Til hørrens behandling hører en del redskaber. Før hørren kunde spindes, maatte den gennemgaa flere processer. Først maatte den tørres over en saakaldet brydegrav; en saadan fandtes engang ved en arkæologisk udgravning paa Henriksholm. Herefter lægges den over en saakaldt bryder, et redskab, vi desværre mangler, hvorpaa den anbringes over en skjættefod, et udskaaret bræt paa et fodstykke, og med et sværdlignende træredskab, en skjættehaand, bearbejdes hørren til alle skæverne falder af. Endelig kæmmes den paa en hejle, hvoraf vi ser et par eksemplarer, og nu er den klar til spinding. Uldens behandling er mere enkel. Efter at faaret er vasket og ulden klippet af med den typiske faaresaks, som ses paa væggen, kartes ulden med uldkarterne, hvoraf der ligeledes ses en del eksemplarer. Ulden kartedes enten i nogle ret korte uldpølser (rumper) eller i lange tynde faste snore, der lagdes i større ruller, lige til at sættes paa rokken. Af rokke har vi nogle gode eksemplarer, tre ret svære af den mest almindelige type ser efter rokkedrejerens skilt at dømme ud til at være udført af samme person; endvidere er her et par meget smukke skotrokke, den ene har tinhjul, og den anden, der har tilhørt familien Eiberg, træhjul..

Naar garnet er spundet, er det klart til brug, enten til at strikke med, eller til væven; men først skulde det haspes af tenen, enten direkte fra rokken, eller fra tenen, der anbragtes i et stativ. Herfra blev garnet haspet over paa vinden, hvorfra vi ser nogle ekseplarer, et par sortmalede, drejede eksemplarer, og en hjemmelavet vinde fra det gamle skovløberhus i Vedbæk. Fra vinden blev garnet vundet op i nøgler, eller paa en vindepind; nogle saadanne drejede pinde ses ligeledes paa afdelingen. Naar garnet skulde i væven, blev nøglerne anbragt i en rendekasse, hvorfra garnet blev overført til renden. Desværre mangler vi ogsaa disse ting, men en smuk lille væv ses her, som har tilhørt den kendte, nu afdøde frk. Westenholtz. Endelig ser vi en række smaaredskaber og tilbehør til haandarbejder, f. eks. et gammelt kniplebræt, der bærer indskriften »K M L D (Maren Marie Lars Datter) 1722«. Endvidere et trebenet kniplebord fra halvfjerdserne, et gammelt valkebræt, lavet af piletræ til valk-

ning af strømper, og et strømpetræ, et fladt bræt, formet som en strømpe. Herover blev nye strømper trukket efter valkningen for ikke at krympe ved tørringen. Her er forskellige halmkurve til uld eller garnnøgler, forskellige smaa flettede kurve til sytøj eller lignende, syskrin af forskellig art, f. eks. et par smaa skrin eller chatoller til at skrue fast paa et bord, og et smalt sybord med polstring og klunker. Naar tekstilerne er færdige, skal de enten rulles eller stryges, og vi ser til dette brug et udvalg af manglebrætter med tilhørende stokke. Nogle af mangletræerne er smukt udskaarne og dekorerede, andre har et enkelt aarstal eller navnetræk, nogle har ingen dekorering, men kun den almindelige stiliserede hest som haandtag. Herefter ser vi en række forskellige strygejærn: gamle pressejærn, hovedsagelig jordfundne, ret primitive, bestaaende af en smedet, massiv jærnklods med en hank. De fleste strygejærn er til bolte, nogle af messing og malm, et enkelt er hjerteformet og fundet i Gissø mose. Endelig er der et par store jærn til trækul, et stort svensk jærn ligner med sin skorsten et helt damplokomotiv. Modsætningen hertil er et spinkelt af messing med en beskeden beholder til kullene og en ganske tynd hjerteformet bundplade.

I tilknytning til redskaberne ser vi nu en række prøver paa gamle *haandarbejder* og forskellige *klædeprøver*. Et lille broderi paa stramaj forestiller fire stiliserede katte broderet med uldgarn i flere farver. Stykket blev fundet under flere lag stof i en gammel naalepude, der var skænket en dame af dronning Caroline Amalie paa Sorgenfri. Endvidere er her et silkebroderi, forestillende et landskab, nogle prøver af navneklude og meget andet. Til sidst ser vi prøver af husmoderens kurve, tasker og net til indkøb. En gammel flettet bykurv har sin historie. Den har tilhørt en gammel kone, der gennem 30 aar arbejdede som kludekone paa Strandmøllen. I kurven havde hun sit sytøj og livsfornødenheder, og i de sparsomme stunder, der blev i den 12 timers lange arbejdsdag, holdt hun hjemmet for mand og flere børn.

En anden afdeling, der ogsaa hører under husmoderens omraade, er tilberedning af fødevarer ud over det daglige forbrug: *slagtning, bagning* og *brygning,* men samlingen af

redskaber til disse sysler er heller ikke helt komplet. Vi har bl. a. nogle redskaber til slagtningen, f. eks. et skrabejern til brug ved skoldning af grisen, et slagtetrug til indmaden, pølsehorn og pølsepinde m. m. Pølsepindene blev fundet i læddiken i en gammel kiste og er lavet af slaaentorne, der er hærdet ved tørring paa kakkelovnen. Endelig ses nogle maltkværnstene. Et brudstykke af en maltkværn er af kanelsten, der findes i Norge, og maa derfor være indført.

Mejeribruget har en særlig historisk interesse i Søllerød kommune gennem Hanne Nielsen og hendes virksomhed. Selv om vi endnu mangler minder om hende, haaber jeg dog, de skal komme, naar lokaleforholdene er i orden. Vi har dog nogle trug til smør m. m. En gammel dame har fortalt mig, at da hun og en kusine skulde giftes, blev der købt en bøgekævle i skoven, hvoraf der blev lavet to hakkebrædter. Ligeledes blev der fældet en poppel, hvoraf der udhuledes to trug, hvoraf museet har det ene.

Landbruget har vel ogsaa i ældre tid været af vigtighed i vor kommune. Dog kan denne afdeling ikke blive et helt landbrugsmuseum, hvilket selvfølgelig heller ikke er min mening, men et kort overblik over vor egns landbrug skulde denne afdeling dog vise os. Af landbrugsredskaber findes saa godt som intet, kun en enkelt gammel plov, der er sammensat af forskellige tidsaldres plovtyper. Aasen er af ég og stammer fra en gammel hjulplov fra ca. 1600. Selve ploven stammer fra firserne og plovstyret fra omkring aarhundredskiftet. Af smaaredskaber ser vi nogle trægrebe fra Enrum, smedede tre- og togrenede forke og andet. Her er en del huggehusværktøj, bl. a. en snitbænk fra Enrum og en prægtig udskaaret langhøvl fra en gammel gaard i Gl. Holte. Endvidere gammelt stenværktøj til sprængning af sten i marken m. m. og gamle drænrør samt modeller, der viser forskellige dræn. Til slut ser vi modeller og billeder af gamle gaarde i kommunen, f. eks. den nedbrændte Ørholmgaard, Trørødgaard, Vognmandsgaarden i Nærum, avlsgaarden ved Dronninggaard, Vejlegaarden og Havarthigaard i Øverød m. fl. Endvidere kopier af matrikelkort over gaardenes tilliggender og mulig en række portrætter af gaardejere og landmænd.

Nær knyttet til landbruget, gaardene og de store, gamle lystejendomme er *haverne*. I en lille afdeling ser vi modeller og planer af de gamle haver, f. eks. fra Frydenlund, Søllerødgaard, Enrum og Dronninggaard, med billeder af partier fra haverne til disse ejendomme, nogle gamle havetegninger, billeder fra ældre og nyere villahaver, billeder af gamle monumenter fra de store haver m. m. Endvidere ses en 2 m høj pagode af porcelæn, der stammer fra det kinesiske tempel, der stod paa en lille ø i søen ved Enrum og en gammel udskaaren vase af egetræ fra en af de to søjler, der flankerede grotten i Enrum have. Endelig er her nogle stykker gammelt haveværktøj og nogle eksemplarer af gammel havebrugslitteratur.

Fiskeriet og *søfarten* er et af de ældste erhverv i vor egn. Paa en tegning af den for flere aar siden fundne solsten fra broncealderens Vedbæk ser man solhjulet paa sin baad sejle hen over himmelbuen. Under tegningen er opstillet en model af broncealderens baad. Interessant vilde det være, om vi kunde faa modeller af de forskellige baadtyper, der har været brugt op gennem tiderne ved fiskerierhvervet. Vi har ligeledes i denne afdeling forskellige fiskeriredskaber, f. eks. nogle modeller af garntyper og net samt redskaber til knytning af net, f. eks. et lille apparat bestaaende af en rulle med modhage og stopper, anbragt i et fodstykke. Under fodstykket er skaaret og ridset flere navnetræk og aarstal, men ret utydelige; et enkelt lader sig dog tyde som 1601. Apparatet blev brugt ved knytning af garn eller net, idet man fæstede en garnende til en af tremmerne i rullen og begyndte derefter at knytte en 2-maskers bred strimmel, mens man gik saa langt gennem huset, man kunde komme. Derefter rulledes den færdige længde op paa rullen, og man fortsatte paa samme maade, indtil man havde den ønskede længde. Derefter begyndte man med saa lang en strimmel, som kunde hænge paa en væg, at knytte garnet fra oven og nedad. Saaledes gik vinteren for piger og koner i de smaa fiskerhjem langs Øresundskysten. Paa husene ved kysten ses ofte nogle smukke vejrfløje i form af skibe med rigning. En særlig interessant fløj ses paa en villaagtig ejendom ved Vedbæk

strandvej. Den forestiller damperen Kaledonia, der var det første danske dampskib. Det gik i rutefart mellem Klampenborg og Rungsted og lagde til ved den gamle dampskibsbro i Vedbæk. Jeg haaber med tiden at kunne erhverve nogle af disse vindfløje til museet. I afdelingen ser vi desuden billeder af gamle fiskerhuse langs kysten, billeder fra den gamle dampskibsbro og en model af Vedbæk havn m. m., endvidere nogle gamle taljer o. lign., en fiskekurv, den saakaldte kube, hvori fiskerkonerne bar fisken rundt til kunderne. Kurven har været brugt af en fiskerkone i Vedbæk, fru Olsen. Endelig ser vi nogle portrætter af gamle fiskere fra kysten, stamfædre til nulevende fiskerslægter paa egnen. Ogsaa *ferskvandsfiskeriet* har spillet en rolle i vor egn, omend ikke som erhverv, hvilket de talrige kunstigt anlagte fiskedamme viser, hovedsagelig ved de store lystejendomme. Det største og bedst bevarede anlæg er dronning Karoline Mathildes fiskedamme ved Frydenlund. Dette anlæg ses i model, mens et kommunekort viser de talrige damme, spredt over hele egnen. Til slut ses en samling havdyr fra Sundet samt en stor, værdifuld samling conkylier skænket af jægermester Hoffmeyer, samlet paa rejser af dennes broder.

En uundværlig erhvervsgren er *haandværket*. Hver lille landsby har altid haft sin smed og bygningshaandværker. Ogsaa her paa egnen kan vi spore de lokale haandværkere og deres virksomhed. *Smeden* har alle dage været en nyttig, men ogsaa mystisk og alsidig person i egnens liv. Over en dør i Gl. Holte saa jeg engang en fin, lille hestesko. Jeg spurgte manden i huset, om han vidste, hvad det var for en sko. Det vidste han ikke, han havde fundet den i noget ragelse i huset. Jeg viste ham da, at der var 4 huller i den ene side, men kun 3 i den anden. Disse 3 huller har byens smed sandsynligvis slaaet i fandens navn ved midnatstide. Skoen brugtes til at lægge under smørkernen for bedre at faa smør. Da manden hørte dette, vilde han desværre ikke af med hesteskoen. Af smedens værktøj har vi heldigvis en usædvanlig fin samling at vise, idet der findes en næsten komplet samling værktøj fra et gammelt værksted i Vedbæk, skænket af smedemester O. Holm-Petersen, Vedbæk.

Her er meget gamle haandsmedede klupper, redskaber til at skære gevind med og forskelligt andet smaaværktøj. Af *hustømrere*s og *snedkere*s værktøj haves ogsaa en stor og værdifuld samling, først og fremmest et par mægtige save, som har været brugt til udskæring af planker og brædder før savværkernes tid. Dernæst et komplet værksted — paa nær høvlebænk —, som har tilhørt den omkring aarhundredskiftet kendte bygningsmester og tømrer Nielsen, Suhmsminde i Øverød. Her er pragtfulde haandlavede høvle, nogle ca. 200 aar gamle, samt nogle vinkler og andre smaaredskaber hørende til faget. Skrædder og skomager ser vi ogsaa repræsenteret. *Skrædderen* bruger jo ikke meget værktøj, men en gammel skrædderbog med kundernes navne, deriblandt forfædre til adskillige kendte slægter paa egnen, har interesse. Bogen har tilhørt skrædder Andersen i Nærum fra 1830. Af *skomagerværktøj* har vi enkelte stykker, et gammelt hælejern, hamre, en skomagerstol og en skomagerkugle, der fyldt med vand hang i en galge foran lampen, hvis straaler den fangede og kastede ned paa arbejdet, skomageren sad med. Endvidere har vi noget *drejerværktøj* og et interessant hjemmelavet drejelad. Det er udført af lærer Cortsen i Farsø, Johs. V. Jensens og fru Thit Jensens lærer, og skænket af hans datter, der i en aarrække drev pensionatet »Landro« i Vedbæk. Et sæt rokkedrejer-værktøj ses her ligeledes; det stammer fra en rokkedrejer i Midtsjælland, kendt gennem en lille bog, skrevet af hans søn, maler Frants Olsen, Skodsborg, en fætter til vor afdøde formand Bjarne. *Træskomanden* var ogsaa en vigtig person i byen. Der findes endnu et værksted i Gl. Holte, men desværre er det ikke lykkedes at erhverve dette. Hver by havde som regel ogsaa sin *væver*, saaledes i Trørød, hvor han boede i det nuværende konditori. Huset er opført til væver Jens Larsen, omkring 1800. Af væven har vi nogle dele, men selve tømmerværket var desværre brugt til brænde. Vi ser ligeledes væverens pibe, der er et soldaterminde fra 1848. Egnen havde ogsaa sine *blegmænd*, folk der levede af at blege lærred for folk. En saadan boede i Vedbæk, udfor Stationsvej, og huset ses endnu. En model af huset ser vi her i afdelingen. Til sidst

har vi *tækkemanden,* repræsenteret ved en ældgammel, saakaldt tækkeskovl, udført i træ.

En afdeling skulde gerne kunne give et billede af *fabriksdriften* paa vor egn. Sammen med Lyngby-Taarbæk kommune har vi jo den prægtige række af vandmøller langs Mølleaaen. Vi ser f. eks. en model af den gamle Strandmølle, forskellige billeder, der viser dens udvikling gennem tiden, nogle gamle vandmærker fra papiret, der fremstilledes paa møllen, m. m. Fra Raavad fabriken ser vi nogle billeder af bygningen paa Søllerødsiden, prøver af fabrikata af forskellig art fra fabrikken, og muligt nogle arkivalier angaaende fabrikken. Af den længst forsvundne klædefabrik Godthaab ser vi et gammelt billede. Endvidere ser vi et par modeller fra det forsvundne Stampen, blandt andet den lange bygning, der laa op mod skoven, og den smukke gamle inspektørbolig. Mulig kan en model af det gamle maskinhus med møllehjulene udføres. Nogle enkelte klædeprøver ses samt en hovedbog fra 1896, ført af Dir. Carlsen paa Stampen. Endelig ser vi modeller og billeder fra Nymølle og Ørholm, og haaber ligeledes at kunne fremskaffe nogle arkivalier herfra. Til slut ses en række billeder af ejerne eller direktørerne paa disse møller. Endnu et par fabrikker maa mindes, nemlig Henrik Ehms vandmølle eller kobbermølle ved Frydenlund. Maaske er det muligt at rekonstruere denne og skaffe nogle dokumenter eller copier af saadanne. Endvidere et billede af guldmageren og ejeren Henrik Ehm. Endvidere Skodsborg hattefabrik, som vi ligeledes mindes ved hjælp af billeder, modeller og arkivalier, m. m.

En vigtig ting for egnens borgere er *handelen.* Det er maaske vanskeligt i museet at belyse handelstandens historie til fuldkommenhed, men ved hjælp af forskellige ting hørende til mønt, maal og vægt, mener jeg, det skal være muligt til en vis grad. Gennem billeder af ejendomme og gamle købmandsforretninger og disses ejere kan der gives et overblik over handelssteder indtil egnens stærkere bebyggelse i tiden omkring aarhundredskiftet. Forskellige steder kan man f. eks. finde spor efter forretninger, saaledes i et gammelt hus paa Trørødvejen, hvor man paa en dør, stadig gennem malingen

kan skimte ordet »CONTOIR«. I tilknytning til forannævnte ser vi f. eks. prøver af gamle annoncer. Endelig ser vi nogle gamle vægte, f. eks. en gammel bismer af træ fra Vedbæk, forskellige bismere af almindelig type, et par mindre fjedervægte og endelig en smuk gammel skaalvægt fra Øverød til at hænge op under loftet, med tilhørende lodder i messing fra 1794. Vi ser en samling forskellige maal, pottemaal i blik og tin, et par mindre maal, ligeledes af tin, et tøndemaal fra 1832, en skæppe, fjerdingkar og ottingkar fra omkring 1860. Endvidere er her nogle alenstokke, dels af de almindelige, som ældre mennesker sikkert husker fra deres barndom, hvor de godt kunde bruges til andet end at maale tøj med, dels et par interessante sammenfoldelige alenmaal samt nogle gamle tommestokke af forskellig art. Endnu vilde det være ønskeligt, om vi kunde erhverve nogle flere forskellige redskaber og gamle regnskaber, m. m. Herefter ser vi en samling *mønter,* de danske hovedsageligt jordfundne, men for øvrigt er her prøver af alle landes mønter. Som museumsmand faar man ofte ting, man ikke i øjeblikket ved, hvor man skal anbringe. Derfor maa man ofte omordne planen og udvide visse samlinger, saa de bliver egnede til studiebrug. Saaledes med de udenlandske mønter. For nogle aar tilbage fik jeg en værdifuld samling sigilier (gamle laksegl), samlede af nuværende direktør og salgschef Eskild Bondesen, General Motors. Samlingen, der senere er blevet lidt forøget, indeholder ca. 1200 sigilier, f. eks. flere af kongernes regeringssegl, der er paa størrelse med en lille underkop. Her imellem findes et lille beskedent segl med en grøn silkesnor gennem. Det er Napoleon den stores. Endvidere ses en lang række af de gamle adelslægters vaabensegl, borgerlige vaabenførende slægters segl, militære og gejstlige segl, bl. a. et gammelt bispesegl fra omkring 1200, St. Knuds gildes segl fra 1200 og Sorø Klostersigil fra 1600 og mange andre. Desuden ses en række gamle og nyere skolesegl, firmasegl, m. m. Ogsaa denne samling mener jeg maa høre hjemme under handelen, idet seglene jo har været det samme som personens eller institutionens underskrift.

Efter at have fulgt Søllerødborgeren gennem hans arbejde

eller erhverv, ser vi ham nu i *fritid* og *fest*. I denne afdeling ser vi et udvalg af gammel underholdningsliteratur, gamle viser og visebøger, en række husflidsarbejder, som konsoller, rammer, æsker og meget andet, hovesageligt i cigarkassetræ; endvidere en righoldig samling tobakspiber. En af piberne har tilhørt Frederik 7 og er skænket til en af egnens borgere af grevinde Danner paa Jægerspris, da han var med til at bygge hendes gravkapel der. Vi ser ligeledes prøver af tændstikholdere, fyrtøj, tobaksdaaser, snusdaaser, cigarrør og cigarfuteraler, tobakspunge af gammel kulørt perlebroderi, én af grønlandsk skindarbejde, pibebrædt og andet, og til slut er her nogle gamle lykønskningskort og telegrammer, m. m.

Den sidste hovedafdeling vil jeg kalde *borgerens offentlige liv,* eller hans liv udenfor hjemmet. Det første skridt, borgeren gør i det offentlige liv, er vel den første skoledag. Derfor ser vi her minderne om egnens *skolevæsen,* f. eks. en model af den ældste skolebygning, der endnu findes i Trørød, og ved siden af denne den næstældste skole. Vi ser endvidere billeder fra andre bygninger, hvor der har været skole samt de nuværende skolebygninger. Hertil føjes et par klassebilleder fra Trørød Skole. Desuden skulde vi gerne her se portrætter af gamle lærere fra kommunens skoler, ligeledes skulde vi gerne have noget af det gamle skoleinventar. Vi har kun den gamle katederstol fra Søllerød Skole. Vi ser ligeledes et større udvalg af gamle skolebøger, hovedsagelig fra de højere skoler. Det vilde være godt, om vi havde noget mere af de gamle landsbyskolers bøger og andet, men det kan maaske ogsaa engang skaffes. Skolebøger er i mange henseender interessante, bl. a. ved de mange tegninger og skriverier, der findes paa bind og blade. Saaledes har vi f. eks. en gammel bog fra omkring 1840, der bærer mottoet: »Ikke mangt, men meget«, hvortil en vittig skoleelev til tilføjet: »Ja, alt for meget«.

Den næste afdeling har jeg kaldt *kirke og menighed.* Først og fremmest ser vi en række modeller af den ærværdige Søllerød Kirke, der viser dens udvikling fra omkring 1200 som lille kvaderstenskirke i romansk stil med straatag, der-

efter den gothiske bygning med kamtakker og blytag, men uden taarn, og videre, et hundred aar senere, med taarnet, og saaledes frem til dens nuværende skikkelse. Endvidere billeder af de andre kirker i kommunen, særlig Skovkapellet, senere Vedbæk sognekirke. Den gamle Søllerød kirke byder paa mange interessante enkeltheder, og naar man staar og arbejder med dens modeller, faar man et stærkt indtryk af dens ærværdighed og ælde, og det er, som nynner de gamle strofer: »Kirken den er et gammelt hus, staar om end taarnene falde« sig ind i ens sind. Jeg haaber at kunne faa portrætter af en del af sognets præster. Herefter ser vi noget af det, der hører til menighedens liv baade ude og hjemme, f. eks. nogle prægtige gamle bibler, en enkelt med læderbind og broncebeslag; i en anden er en hel slægt optegnet lige fra fødsel til død. Endvidere ligger her nogle gamle huspostiller og yngre andagtsbøger samt gamle salmebøger, aandelige sange og forskellige religiøse bøger og skrifter.

Men vi ønsker ogsaa at have de ting for øje, som man troede paa og satte sin lid til. Paa hjemmets vægge hang billeder eller bibelsprog og mindede om tro og pligter mod Gud. I denne afdeling ser vi da et udvalg af disse ting; her er en række *billeder af religiøst indhold:* den gode hyrde, den hellige nadver og andet, hovedsagelig tyske farvetryk, stik eller stentryk. Et par gamle stykker forestiller i silhuét Moses med lovens tavler og korsfæstelsen. Endvidere ses her en række figurer og figurgrupper, lige fra katolsk tid og til nutiden, f. eks. en lille statuette af en graamunk, udført i rhinsk stentøj, fundet i jorden ved Frederiksholm, et par smaa porcelænsfigurer, forestillende den hellige jomfru, kronet med mitraen som himmeldronning samt en lille, meget gammel gruppe i voks, forestillende to engle, der tilbeder Marie med barnet. Her er ogsaa nogle nyere kristusfigurer og andet lignende; ligeledes bør nævnes et ovalt hostiegemme til et indviet alterbrød eller oblat. Til slut tænker jeg, at en samling billeder af menighedshusene og menighedslivet i kommunen vilde være paa sin plads i denne afdeling.

Til kirken hørte i gammel tid ogsaa *forsørgelsesvæsen* eller fattigforsorg. Endnu findes den gamle fattigblok fra

Søllerød Kirke. Jeg haaber, at ogsaa den med tiden maa faa sin plads i museet. Endelig er der *begravelsesvæsenet.* For nogle aar siden kom en gammel ligbaare for dagens lys ved en restaurering af kirkens tag. Den er meget solidt lavet, er seks alen lang, malet og stafferet og bærer indskriften: SØLERØE 1763. Jeg haaber at erhverve den til museet tilligemed andre ting, der hører herunder. Fra Vedbæks gamle ligvogn har vi et englehoved, der har siddet oppe paa baldakinen. Denne ligvogn har haft en omtumlet tilværelse. Før 1830 har den kørt som ligvogn i Adelgade i København, efter dette aar i Gentofte, og fra 1897 til lidt ind i trediverne i Vedbæk. Nu kører resten af den som brødvogn for Nærum Andelsbageri. Vi ser desuden her et gammelt gravminde i smedejern, sidst brugt over en gammel Nærumborger, endvidere et par prøver af gamle gravgitre, som nu efterhaanden forsvinder fra vore kirkegaarde, og til slut skulde her ses nogle billeder og planer fra vore kirkegaarde og gamle gravsteder, samt mindesmærker over kendte personer, m. m. Her ses ligeledes en stor tyk bog, indbundet i skind; det er en ligtale, eller rettere flere, holdt over fru Birgitte Scheel, enke efter hr. Otto Krabbe til Gaunøe og Gisselfelt, ved hendes bisættelse i Roskilde Domkirke i marts 1725.

Vi kommer herefter til en afdeling, der skal vise os minderne om sognets styrelse fra *bystyret til sogneraad.* Kopier af matrikelkort viser os sammen med nogle modeller de vigtigste byer i kommunen, som de har set ud, saa langt man ad denne vej kan konstatere. Muligt kan noget billedmateriale ogsaa fremskaffes. Ligeledes ses det gamle bystævne fra Øverød paa et billede. Nogle arkivalier eller blot kopier af saadanne vilde ogsaa være paa sin plads her. Desværre findes ikke mere noget af de gamle ting, der i ældre tider hørte med til byens styre, saasom bysens stok, stodderkongens spyd og meget andet, men et klenodie af stor værdi blev i sidste øjeblik reddet takket være fru Ella Ellekildes agtpaagivenhed. Det var Øverøds gamle byhorn, som fruen fandt paa en mødding eller affaldsbunke, og som nu opbevares paa Gammelbo. Dette ærværdige minde fra o. aar 1780 haaber jeg selvfølgelig ogsaa at faa til museet. Under denne afdeling

burde ogsaa høre en række portrætter af styrelsens mænd gennem tiden, saa langt som det kan skaffes til veje. Ligeledes kunde jeg ønske mig portrætter af sognefogeder gennem tiden, arkivalier og embedsskilte hørende disse embedsmænd til f. eks. har jeg erhvervet afdøde sognefoged Købkes haandjern.

Af offentlige foranstaltninger til borgernes sikkerhed hører særlig *brandvæsenet*. Her havde det været mit ønske at kunne vise nogle af vore interessante gamle sprøjter, de gamle karsprøjter med læderslange, sprøjten fra Gl. Holte, der var monteret paa vogn eller den sprøjte af kobber, som Frederik VII selv havde købt og skænket til Skodsborg by, med den klausul, at den ikke maatte fjernes fra byen. Ikke desmindre er alle disse sprøjter for længst solgt som gammelt jern, trods protester. Dog synes de endnu for størstedelen at være bevarede: Søllerød sprøjte paa bymuseet i København, og en eller to paa frilandsmuseet i Lyngby, medens Gl. Holte sprøjte skal være solgt til en privatmand. Det eneste jeg har kunnet redde, er straalerøret fra den gamle Vedbæk sprøjte og to af træspandene fra Trørød sprøjte. Saa er her endvidere næsten alle de smukke gamle messingbrandskilte. Hver ny beboer af landsbyerne fik udleveret sit skilt, hvorpaa der stod anført hvilken rode han tilhørte, f. eks. første eller anden rode, enten som hjælper ved redningsmandskabet, vandforsyningen, pumpesvend eller andet. Særlig smukke er ledernes skilte, med det danske rigsvaaben i sølv. Dernæst er her brandhornet fra Gl. Holte. der egentlig er afløseren af byhornet. Ligeledes er vistnok brandtrommerne fra Skodsborg og Vedbæk bevaret. Her kunde man ikke bruge hornene, der kunde forveksles med taagehorn fra søen. Endelig er her prøver af hjælme og økser. Og et par billeder af kommunens moderne brandvæsen og dets ledere haaber jeg ogsaa, vi skulde se. Her er desuden lidt af det private brandmateriel, der ifølge brandvedtægterne var paabudt ejendomsbesidderne: en lille gammel privatsprøjte, som bestaar af to sammensatte trærør. I det ene fandtes pumpestemplet, og i det andet sattes en slange. Ved opstaaet ildløs sattes sprøjten ud i dammen ved gaarden, og denne lille sprøjte skal have været

særdeles effektiv til at begrænse ilden. Desuden er her et par gamle brandhager, gamle brandspande af læder og zink.

I denne afdeling har jeg ogsaa tænkt mig, at vi gennem modeller og planer skulde se, hvorledes kommunens forskellige tekniske anlæg har udviklet sig, f. eks. vand og gasværk, det nedlagte elektricitetsværk og kloaksystemets forgreninger med de større og mindre renseværker, m. m.

I en afdeling ser vi forskelligt der hører til *minderne om krigene* og beboernes deltagelse i krigene. Her er f. ex. en lille skibskanon støbt i Hull, som efter overleveringen skal være efterladt af Englænderne i 1807. Kanonen er fornaglet ved hjælp af en lille jærntap, der er hamret ned i fænghullet. Endvidere er her en række vaaben af forskellig art; huggerter, ryttersabler og bajonetter. I et gammelt straatag fra et hus ved Vedbæk havn blev der engang fundet en marinehuggert stukket op i straataget. Jeg fik den til museet, og da jeg vilde rense den, opdagede jeg noget mørk farve paa fæstet. Ved nærmere undersøgelse bemærkede jeg at parérbøjlen var næsten knivskarp af hug eller lignende, og da jeg ved forsøg med haanden paa fæstet samtidig opdagede, at de farvede pletter svarede til mellemrummene mellem fingrene, forstod jeg hurtigt, at forhugningen paa parérbøjlen maatte skyldes modpartens hug, og at farven paa fæstet var blod. Det fik da lov til at sidde paa huggerten som minde antageligt fra Englændernes landgang i Vedbæk 1807. Nogle minder fra 1864 fandtes paa et loft i Vedbæk; det var forskellige projektiler og granater m. m., monteret paa et par svære egeplader, hvorpaa der med messingsbogstaver staar »Minder fra 64.« Her er ligeledes nogle gamle skydere, en forlader med ladestok og et meget langt løb, antagelig fra slutningen af 1700, stammer fra Nærum kro. En anden lidt yngre bøsse,der senere er lavet om til baglader med stiftpatron, er fra Vedbæk, og endelig en lille let forlader med hjemmelavet skæfte og ladestok, som har tilhørt den gamle skovløber i Vedbæk, en lille, men god samling krudthorn baade til jagt og til militært brug. Vaabenbrødrenes gamle fane er jo desværre ogsaa borte, men flere af de gamle vaabenbrødre, der nu er borte, har bedt mig

føle sit arbejde spildt; thi i den egn man har levet den om jeg ikke kunde faa den hjem igen engang. Man mente den var kommet til Kolding, og det ønske vil jeg prøve at faa opfyldt. Den skal da hænge mellem billederne af de gamle veteraner fra egnen. Til slut skulde vi ogsaa gerne have nogle billeder af besættelsestidens ofre og andre minder fra denne tid.

Endelig ser vi en lille afdeling for *rejser og trafik*. Her er billeder af forskellige vogne og andre befordringsmidler, f. ex. de første bildrosker og omnibusser fra egnen, en stor lanterne fra det første Nærumtog og en cykle fra 1897.

Endelig er her prøver paa rejseudstyr. Her er nogle gamle rejsekister, en stor tøndeformet kiste med overtræk af hvalrosskind og en anden mindre lignende kiste overtrukken med læder og forsynet med dobbelt laasetøj, samt tre jærnringe til fastspænding paa rejsevognen. Endvidere er her prøver af gamle vadsække, rejsetasker og andet og endelig et udvalg af rejseminder af forskellig art.

Hermed vil jeg slutte denne gennemgang af museets samlinger, og det er mit haab, at jeg maa have givet mine læsere et nogenlunde godt indtryk af, baade hvad samlingerne indeholder, og hvorledes de efter min plan skulde opbygges. Men alt afhænger jo af hvor megen plads og hvilke forhold jeg i fremtiden vil faa at arbejde under. Uhyre meget arbejde venter endnu paa at blive udført, men dette er selvsagt umuligt, saa længe jeg ikke har tid og plads. Indtil nu har jeg maattet køre næsten hvert stykke hjem i min lejlighed for at faa det rengjort og konserveret og derefter atter køre det op til Gl. Holte Skole. Mange har hjulpet mig med kørsel af de større ting, og mange andre har givet mig ting til samlingerne eller skaffet dem tilveje fra venner og bekendte. Disse mange mennesker er jeg megen tak skyldig, men jeg er selvfølgelig utaalmodig efter at faa mit livsværk sikret, inden alderen svækker mig for meget. Mange har spurgt mig hvorfor jeg vilde blive ved nu efter 18 aars forløb uden endnu at være sikker paa at naa mit maal; men dertil kan jeg jo kun svare, at efter saa mange aars arbejde kan man ikke slippe det uden at maatte opgive sig selv og

bedste del af sit liv, haft sit hjem og sit virke, dér føler man at ens hjerte har hjemme, derfor ønsker man at efterkommerne skal vide hvorledes egnen og dens beboere har været, og gennem et museums samlinger taler egnens historie og kultur sit eget sprog. Kunde det lykkes mig gennem denne redegørelse at vække mere interesse for sagen og dens snarlige virkeliggørelse, vilde jeg ikke føle mit arbejde spildt. Og til slut vil jeg minde om de alvorlige og manende ord, der staar over Nordiska Museet i Stockholm:

Den dag kan gry, då allt vårt gull ej räcker,
at forma bilden
av den svunna tiden.

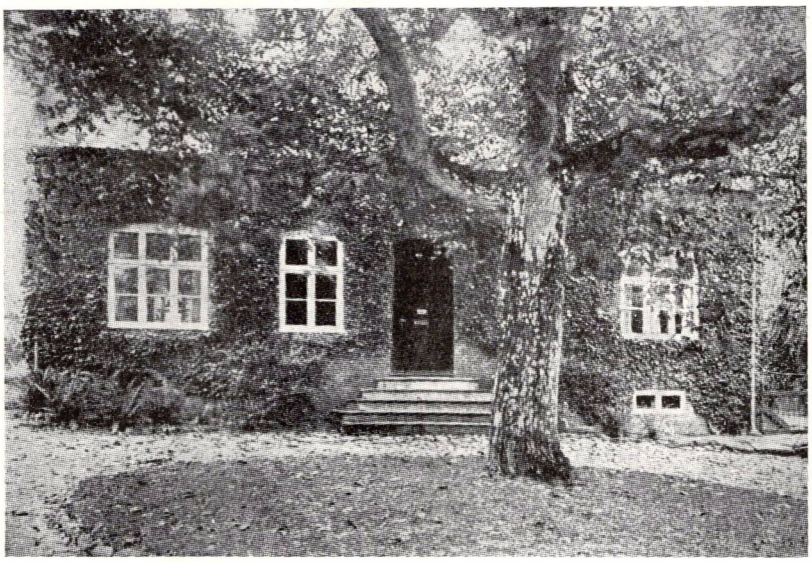

Gammelbo i Nutiden.

DEN GAMLE GENERAL

Af Arkivar i Dansk Folkemindesamling, mag. art. *Hans Ellekilde.*

I Aarene 1843 til 1857 ejedes Landstedet »Gammelbo« midt i Øverød af Arveprins Ferdinands Adjudant, daværende Major, senere Generalmajor *Frederik Gotthold v. Müller* (1795—82), Morfader til den kendte Personalhistoriker og Patriot, Kammerherre *Ernst Bodenhoff* (1852—1934), der ogsaa i en lang Række Aar beboede en Villa »Mathildehus« i sin elskede Barndomsegn ved Søllerød Sø.

Paa Grundlag af sin Morfaders Optegnelser, Dagbøger, Breve og andre Familiepapirer har Kammerherre Bodenhoff udgivet en lang Række Erindringsbøger om den gamle General og hans Familie. Først Skildringen af den unge Løjtnant Møllers Barndom, Ungdom og tidlige Manddom indtil 1833

under Titelen »Svundne Tider« 1912. Saa to Bøger om hans lange Adjudanttid (1833—56) hos Arveprins Ferdinand, begge fra 1913, først Bogen »Hofliv under trende Konger«, omhandlende Tiden fra 1833 til Treaarskrigens Afslutning, dernæst »Kongesorger, Hofliv under Frederik den Syvende«, omhandlende Aarene 1851 til 1856. Og endelig Bogen »Den gamle General« 1914, omhandlende Morfaderens Virksomhed som General i Fredericia og Slesvig i Aarene 1856 til 1860, hans Liv som afskediget General paa Louisenhøj ved Aarhus 1860—73 og hans Alderdom 1873—82 hos Datteren Elise Bodenhoff paa Skovridergaarden Stenderupstrand ved Lillebælt i et af de otte sønderjydske Sogne, Bismarck lod os beholde 1864.

Men en Mængde yderligere Oplysninger om den gamle General har Kammerherre Bodenhoff bragt i sine ældre Erindringsbøger, først sine egne personlige Erindringer fra 1864, udgivet 1897 under Titelen »Mellem Venner og Fjender«; dernæst Mindebogen om hans Morbroder, den purunge Sekondløjtnant *Ferdinand Müller,* der faldt foran Fredericia den 3die Juni 1849, under Titelen »En Hverdagshistorie fra 1849«, udgivet 1898. Saa kom den mest kendte af Kammerherre Bodenhoffs Mindebøger, hans Moder *Elise Bodenhoffs* Breve fra hendes Ungdomshjem Jønneval i Norge, udgivet under Titelen »Et lykkeligt Hjem« 1909. Mange Oplysninger findes ogsaa i Kammerherre Bodenhoffs egen Erindringsbog »Lyse Minder« 1915, især omhandlende Barndomstiden i Aarhus i General Müllers Hjem paa Louisenhøj. Hertil kommer Kammerherre Bodenhoffs Barndomserindringer fra Øverød o. 1857 i Holte Juleblad 1923 og hans Søn Forfatteren Willie Bodenhoffs Skildring af »Hofmandsliv i Øverød« i Holte Juleblad 1935.

Man kan om hele dette umaadelige Erindringsstof med nogen Grund anvende det gamle Ord: »Man kan næsten ikke se Skoven for bare Træer«, og der kan da være Grund til, her i Søllerødbogen at give en forholdsvis kortfattet, men *samlet* Levnedsskildring af den gamle Hædersmand, General Frederik Gotthold v. Müller. Det kan der ogsaa af den Aarsag, at General Müller mig bekendt er den eneste Dansker, der

har oplevet alle vore Krige fra 1801 til 1864, og vel at mærke har kunnet give Udtryk for sine personlige Oplevelser og Stemninger under alle disse Krige, ligesom han er en af de ganske faa Danske, der har et virkelig personligt Kendskab til ikke mindre end fire danske Konger, Frederik den Sjette, Christian den 8de, Frederik den 7de og Christian den 9de. Ikke at tale om hans mangeaarige Herskab, Arveprins Ferdinand og Arveprinsesse Caroline, som kun faa har kendt bedre end deres Adjutant og Husven Gotthold v. Müller.

Man skulde tro af Generalmajor F. G. v. Müllers Navn, at han maatte være af adelig tysk Officersslægt, men det var ingenlunde Tilfældet, han var af god borgerlig dansk Herkomst, en Præstesøn fra Fjellerup i Djursland, født den 17de Juni 1795 og døbt Frederik Gotthold Møller. Hans Fader *Thomas Høeg Møller* (1755—1802), Præst i Fjellerup og Glæsborg i Aarene 1780—97[1]) var Søn af Godsejer *Christopher Møller* (død 1787), der bl. a. ejede Aaløkkegaard ved Odense og Estruplund i Randers Amt. Hans Moder *Dorothea Kallager* (1764—1839) var Datter af Generalauditør Christian Kallager (død 1813), der bl. a. ejede Mejlgaard, Williamsborg og Thustrup i Nørrejylland. Pastor Thomas Møller tog allerede 1797 Afsked fra sit Præsteembede, kun 42 Aar gammel, vistnok paa Grund af sit svagelige Helbred, og flyttede til København med sin Hustru og sin eneste levende Søn. Pastor Møller døde allerede den første Februar 1802, og hans Hustru giftede sig igen et godt Aar efter, den 1. April 1803, med Kontrollør ved det Schimmelmannske Sukkerrafinaderi *Hans Severin Engelbrecht Bentzon* (1759—1822), der blev den faderløse Dreng en god og kærlig Stiffader.

Fra sin Barndom i Djursland husker den gamle General intetsomhelst, derimod husker han fra sit Barndomsliv i København, mens de boede i Frederiksberggade, hvorledes P. A. Heiberg blev ført ud af København som landsforvist, idet de en Aften sildig hørte Vognrummel og Larmen af en stor Menneskemasse. Det var den 7de Februar 1800. Han saa ogsaa, mens han boede i Frederiksberggade, at Grundstenen til det

---

[1]) Se Jy. Saml. III 1870—71, S. 26.

nye velkendte Raad- og Domhus blev nedlagt af Kronprins Frederik. Her oplevede han ogsaa Slaget paa Reden, den uforglemmelige 2den April 1801. Han huskede godt, hvor Kanonerne dundrede, saa Vinduerne sittrede. Hans Moster Maren Kallagers Mand, Kaptajn *Frederik C. L. Harboe* (1758—1811) var Chef for Orlogsskibet »Sjælland«, hvor han efter et heltemodigt Forsvar, kort før Slaget var afbrudt, maatte stryge Flaget, da Skibet var ødelagt, de fleste Kanoner demonterede, og en Trediedel af Besætningen døde og saarede. Selv maatte han forlade Skibet, da det ikke mere kunde holde sig mod Englændernes Angreb. Ligesom de andre Søofficerer, der havde deltaget i Slaget paa Reden, fik hans Onkel Harboe en Erindringsmedaille i Guld. Faderen tog Drengen med paa Sygebesøg hos en Bagersvend fra Ejendommen, der var blevet saaret i Slaget.

Endnu stærkere var naturligvis den tolvaarige Drengs Indtryk af Englændernes nye Overfald paa Danmark i August 1807, Bombardementet af København de første Dage af September, Københavns Overgivelse og Udleveringen af hele den danske Flaade.

Til min største Glæde under Belejringen hørte især at besøge Herregaardsskytterne, hvis Heste var bundne i Løngangene. Jeg havde Bekjendte iblandt dem, Skytten fra Knapstrup, Skovfogeden fra Hjortekjærshuset, og jeg fik snart flere. Et ungt Menneske eller rettere en Dreng paa 14 Aar, Søn af Kromanden Hammer i Asminderød, var fulgt med Faderen. Hvor misundte jeg ikke denne Dreng. Jeg saa flere af Udfaldene fra Volden af. Det første af dem saa jeg fra Østerport, og da vore Folk — Livjægere, Gardere og sjællandske Ryttere — vendte tilbage og kom ind ad Porten, var jeg fortvivlet; jeg kunde ikke fatte Nødvendigheden deraf og ansaa det for et tabt Slag. Paa Sukkerhuset, hvor vi boede, blev oplagt og forvaret en Mængde Vaaben, Geværer, Rifler, Karabiner og Pistoler fra Hammermøllen i Hellebæk, der tilhørte Grev Schimmelmann. Jeg mente, at jeg godt kunde haandtere en Karabin, men den tolvaars Dreng fik ikke Lov af Forældrene, og han var vel heller ikke bleven antaget. Til mine Forældre i Sukkerhuset tyede en Mængde Bekjendte; i næsten alle Værelser var der redt Senge paa Gulvet; det var én stor Kaserne. Blandt dem var en Frue, hvis Søn var Student og Medlem af Studenterkorpset. Men hun tillod ham ikke at give Møde, hun turde næppe lade ham gaa ud af Værelset i nødvendigt Ærinde; blev han lidt længere ude, end hun syntes nødvendigt, løb hun efter ham. Denne

altfor store, moderlige Ømhed gjorde den unge Mand latterlig, saa meget mere, som det jo var hans Pligt at deltage i Stadens Forsvar. Jeg harmedes over ham. Hvor gjerne var jeg ikke gaaet ind i hans Sted, om jeg havde maattet, om jeg havde været ældre og større!

Drengen oplevede at se Frue Kirke komme i Brand under Belejringen. »Det var et frygteligt og imponerende Syn at se det høje Taarn staa i Lue og saa styrte sammen. Samme Dag blev Kapitulationen underskrevet. Det var haardt at miste de gamle Svaner, Danmarks Stolthed, der vel laa ubrugte i Flaadens Leje, men til hvilke Fortidens Hæder og stolte Minder knyttede sig.« Hans Onkel Harboe havde Kommandoen paa Dokken, i hvilken Linieskibet »Ditmarsken« laa. Han var daglig Gæst paa Sukkerhuset, og Drengen glemte aldrig hans Sorg, da Kapitulationen blev bekendtgjort.

Drengen gik dengang i Efterslægtsselskabets Skole, og det var sikkert Meningen, at han skulde være Student og siden Embedsmand. Det havde været en Barnedrøm hos ham at blive Assessor i Højesteret og blive iklædt deres røde Silkekaabe, men de stærke Begivenheder i 1807 havde vakt Fædrelandskærligheden hos ham, og det var *nu* hans bestemte Livsmaal at blive Officer. Han følte, at Englændernes Røvertogt burde hævnes, og at det var enhver dansk Mands Pligt at bidrage sit dertil.

I Begyndelsen af Aaret 1808 bestormede han sin Moder og sin Stiffader om Tilladelse til at blive Officer. De yndede det just ikke, og den øvrige Familie endnu mindre. Hans Onkel Harboe kunde som Søofficer ikke lide Landetaten. Men Drengen fik dem til at give efter. Han blev i Februar prøvet i Gjethuset, og han blev befunden meget dygtig undtagen i Matematik, som han ikke havde lært. Han kom derfor kun i yngste Klasse paa Officersskolen, og han blev den første Marts 1808 udnævnt til Frikorporal i sjællandske Rytterregiment, hvis Chef dengang var General Castenskjold, der kommanderede det ulykkelige Slag ved Køge. Faa Dage efter hans Udnævnelse døde Kong Christian den Syvende i Rendsborg (13/3), og Drengen kunde godt erindre, hvorledes Frederik den Sjette blev proklameret som Konge, hvorledes Tropperne blev samlet og taget i Ed.

I de følgende Aar 1808—10 gennemgik den store Dreng Frikorporalskolen og tog den 27. December 1810 i en Alder af 15 Aar Officersexamen, men kun med tredie Karakter. Han maatte et Par Maaneder efter i Februar 1811 tage Examen om i Fysik og Artilleri, men han blev Sekondløjtnant i Rytteriet og ansat ved det nyoprettede sjællandske Dragonregiment, der Aaret efter, da Prins Ferdinand ved sine Konfirmation blev udnævnt til Æresoberst, fik Navn af Prins Ferdinands Regiment. Det fik Exercerskole i Næstved. Efter Afslutningen af denne Uddannelse i December 1811, hvor han stod sig brillant, kom han til den Eskadron, hvor hans senere Svoger *Sigismund v. Gähler* (24/12 1785—1/4 1836) var Næstkommanderende som Sekondritmester. Sigismund v. Gähler var en lystig, godmodig og meget letsindig Mand. Han blev 2/9 1814 skilt fra sin første Kone Anna Margrethe Kunniger, som siden blev gift med Grev Chr. Carl Baudissin til Knoop. Gähler blev siden 9/9 1815 gift anden Gang med Antoniette Nicoline Mønster (1781—1839), Datter af Toldinspektør Carl Chr. Mønster i Stubbekøbing. Kyskhedslærdomme fik den unge uskyldige Løjtnant, som de københavnske Damer i Vennekredsen kaldte ham, ikke hos v. Gähler. Gähler fortalte ofte den unge Løjtnant om sin smukke Søster Marie, som han i flere Aar ikke havde set, da hun levede hos Moderen, dels i Altona, som jo dengang hørte med til det danske Monaki, dels i Tyskland. Han sagde en Gang for Spøg: »Det var en Kone for Dem.« Hverken han eller den purunge Løjtnant anede, at en saadan Lykke engang skulde blive til Virkelighed.

Det var der nu ogsaa saa meget mindre Grund til at antage, som den unge 17-aarige Sekondløjtnant allerede paa dette Tidspunkt, Efteraaret 1812, var hemmeligt forlovet med sin bedste Ven Niels Hjeltes Søster Oline, som han officielt blev trolovet med i Slutningen af Aaret 1814. Han var dog ikke selv personligt til Stede i København, da der blev holdt Ja-Ord, hans Stiffader svarede for ham. »Oline Hjelte var en from, elskelig ung Pige, men bly, og hyldede i mangt og meget ikke mine Anskuelser. Hun var i Besiddelse af megen Ynde, men, forekom det mig, forbandt med sit nydelige Ydre alt for megen Ro og Kulde.« Alligevel havde den unge Løjt-

nant ment, at han burde knytte hendes Skæbne til sin. Det kom til at gaa helt anderledes, end han i sin Ubesindighed og Uerfarenhed havde tænkt.

Den unge Løjtnant fulgte med sin Eskadron til Holsten, og han saa her for første Gang i Altona i August 1815 sin Eskadronchefs Moder og Søster. Han fandt i Moderen, General-

Den gamle General som ung Løjtnant.

inde *Elisabeth Lucia Christina v. Gähler* (1758—1843), Datter af Kammerherre von Oertz til Kaltenhofen og Comtesse Blome til Heiligenstedten, en smuk og statelig gammel Dame, der var i høj Grad Aristokrat. Hendes Datter *Marie Caroline Ferdinanda Augusta v. Gähler* var født den 5. Juni 1791 i Randers, hvor hendes Fader, Generalmajor Caspar Friedrich v. Gähler (f. 1737), døde den 21. Oktober 1797 som Chef for det Jydske lette Dragonregiment, dybt begrædt af sin unge Enke, Generalinde Elisabeth v. Gähler.

Frk. Maria var i August 1815 24 Aar gammel, og altsaa fire Aar ældre end sin 20-aarige Tilbeder, Sekondløjtnant Gotthold Müller. For ham blev det Kærlighed ved første Blik.

Han fortæller selv, at Eskadronchefens Søster gjorde ved første Møde et uforglemmeligt Indtryk paa hans for Indtryk letmodtagelige Sind. Hun forekom ham at være den eleganteste Dame, han nogensinde havde set. En høj pragtfuld Figur, et Par dybblaa, sjælfulde Øjne og en Fylde af rige, gyldne Lokker. Da hun var opdraget i et russisk Kloster og

Den gamle Generals Svigermoder
Elisabeth v. Gähler

Den gamle Generals Hustru
Marie v. Gähler

som voksen havde tilbragt al sin Tid paa Rejser i Tyskland eller Altona, talte hun eller forstod hun ikke Dansk. Hans Eskadronskammerat, den meget smukke og elegante Gardeløjtnant *Anton Henrik Moltke*[1]) (1791—1867), der havde *meget Verden* og et godt Navn, tilvendte sig hele Opmærksomheden under Besøget hos de to fornemme Damer. Han selv følte sig meget ubetydelig og vovede næppe at løfte sine Øjne op til den smukke unge Dame.

Under et seks Ugers Ophold i Kiel fra 11. Oktober 1815 blev han mere og mere betagen af Frøken v. Gähler.

---

[1]) Søn af Geheimestatsminister Frederik Moltke (1754—1836), kendt som Johannes Ewalds Ven. Se Danm. Adels Aarb. XXXVIII, S. 518.

»Alt hos Frøken Marie, hendes Skønhed, høje Dannelse, Aand, Lune og store Elskværdighed, hendes Spil og hendes Sang, alt fortryllede mig, ja gjorde mig næsten afsindig. En Aften tog min Følelse saaledes Magten fra mig, at jeg stjal mig til at trykke et Kys paa hendes dejlige Arm, hvorefter jeg ilede bort. Da jeg næste Gang kom der i Huset, gjorde Generalinden i Frøken Maries Nærværelse Løjer med mig over det Passerede og behandlede Sagen, som om jeg endnu var et Barn. Jeg følte mig skamfuld som en Skoledreng og stammede blodrød og i største Forlegenhed: »Ja, naadige Frue, naar man har drukket et Par Glas Punsch, véd man ikke altid, hvad man gjør.« Frøken Marie lo af dette Svar, men fandt det sikkert hverken meget aandfuldt eller meget høfligt.

Der var dengang mange smukke unge Damer i Kiel, men for ham eksisterede der kun én, som overstraalede dem alle. »Hvor lykkelig følte jeg mig ikke ved blot at se, blot at beundre Frøken Marie, og hvor led jeg ikke samtidig, naar jeg saa hende smilende tale med en Anden; og dog var hun venlig imod mig — som imod Alle.«

En af de sidste Dage under sit Ophold i Kiel i November 1815 mødte han Frøken Marie paa Trappen i det Brockdorffske Hus. »Jeg gik op for at tage Afsked med Generalinden; hun gik ned. Vore Øjne mødtes i en stum Hilsen. Jeg havde givet mit Liv for at kysse hendes Haand og vovede dog ej engang at tiltale hende for ej at forraade min store Bevægelse.«

Den unge tyveaarige Sekondløjtnant troede vel i dette Øjeblik, at han aldrig, aldrig mere skulde faa sin Tilbedte, Frøken Marie, at se, men det skulde komme til at gaa helt anderledes, end han havde ventet. Mens hans Eskadron laa i Kiel, kom Ordren til den om, at den skulde marchere til Frankrig, det overvundne Frankrig, for i fem Aar at tilhøre Okkupationshærene. Den 23. November 1815 brød Eskadronen op, for at begive sig til Frankrig. 57 Dage efter, den 18. Januar 1816, naaede Eskadronen den franske Grænse. Den 21. Januar om Morgenen rykkede hans Eskadron, der tilhørte højre Fløj af de allierede Tropper, ind gennem Valenciennes. Det var Ludvig den 16.'s 23-aarige Henrettelsesdag, og Byen mindedes denne Dag, ved at hænge hvide Flag med sort Flor ud af alle Husene, og alle velstillede Mennesker gik sørgeklædte. Hans Regiment fik Kvarterer i Egnen mellem Douai,

Arras og Lille, i Nærheden af Fæstningen Bouchain, som blev overladt de danske Tropper.

I et Brev af 4. Maj 1816 skriver den unge Mand yderst behersket til sin Moder om den vigtige Begivenhed i hans Liv, som nylig var indtruffet.

»Hertil, det vil sige til Herregaarden Oppy, kom jeg den første Maj og bor nu hos den brave Gæhler, hvis Moder og Søster ere komne hertil og ligeledes bo hos ham paa Slottet. Overmaade skjønt bo vi her. Jeg har kun et lille, men nydeligt Værelse i en Fløj, som gaar ud til Haven, hvor jeg fra mit Vindue har den skjønneste Udsigt af flere Mile og en Nattergale-Koncert, saa at jeg neppe kan sove. Nu faar jeg dog dansk Mad, som de Franske aldeles ikke kjende, thi Gæhler holder selv Økonomi.«

Den unge Løjtnant fortier viseligt den egentlige Aarsag til sin svigtende Nattesøvn: »Jeg sover ikke, naar jeg længes«, og han nævner ikke med et Ord sin dybe Betagelse af at være kommet i Husstand med den unge Pige, der siden Mødet i Altona var blevet hans Hjærtes Dronning til hans sidste Stund. Han fortæller i Stedet sin Moder om sit Indtryk af den første lutheranske og danske Gudstjeneste, som de havde haft i Frankrig.

»Prædikenen holdtes af Christopher Nyholm (1781—1859, siden Præst i Nyborg), og den var god. Indholdet var, at han formanede os til Menneskekærlighed, Krigerens skjønneste Pryd, og det især imod en Nation, som i Nødens Time var Danmarks eneste Ven og sidste Allierede. Saa fremhævede han ogsaa til Exempel og Efterfølgelse det gode Navn og Rygte, de danske Tropper havde haft, som i Fjerde Frederiks Dage stode under Marlborough i disse Egne, og det gode Rygte, den danske Armé nu har i Hannover, i det Oldenborgske, i Holland og Belgien og i Frankrig (et Rygte, som vi kunne være stolte af, thi overalt ønsker man sig Danske i Kvartér, og Valenciennes har søgt om at faa os, ja endog budt at betale 300,000 Francs derfor, omendskjøndt Byen har engelske Tropper, som efter os have det bedste Ord).«

Det næste Brev efter dette, Brevet til Moderen af 8. Juni 1816, nævner heller ikke Frøken Marie direkte. Derimod fremhæver han den unge, borgerlig fødte Fru Gæhler, der blev ham en overordentlig velsindet Veninde, man kan vistnok med god Grund sige en trofast Forbundsfælle i hans Hjerteanliggende. »Jeg er da for fjorten Dage siden allerede fuldt restitueret af min Nervefeber, for hvilken i den Tid nydte

Pleje jeg evig bliver min Ritmesters Frue Tak skyldig; thi Moder har Aarsag til at blive jaloux, De kunde ikke selv have plejet mig bedre. Nu føler jeg paa Legemet, Gud være lovet — Intet — lidt paa Sjælen. Kunde jeg blot lade være at grublisere, var Alting godt.«

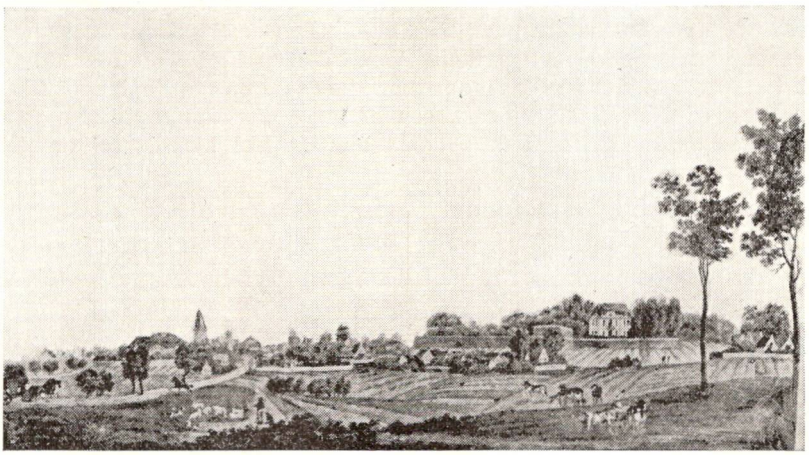

Billede fra Nordfrankrig 1817. Oppy i Baggrunden til højre.

Løjtnant Müller lider den Skuffelse, at han ved Regimentets Omkvartering var kommet bort fra sit Trylleslot Oppy, og at han paa Grund af Sygdom ikke havde kunnet besøge Paris i Selskab med sin Ritmester, hans Moder og Søster. Han skriver i et Brev fra Carvin den 30. August 1816: »Jeg har for Resten i denne Tid været afvekslende syg og rask og flere Gange maattet holde Sengen. Den 25. blev jeg endog saa slet, at den gode Hjort tilsaa mig en halv Snes Gange. Han har siden sagt mig, at han meget frygtede for mig. Jeg har det nu bedre. Gæhler med Grevinden og Frøken Marie havde været i Paris, jeg kom ikke med formedelst min Sygdom, hvilket oprigtigt var mig en Sorg. Nu maa gode Moder ej nære Frygt for mig, thi jeg er snart atter ganske vel.«

I det næste Brev af 5. September siger han:

»Det bliver efterhaanden ubehageligt at ligge i et fremmed Land, hvor der er ingen eller kun liden Selskabelighed, at betale Alt uhyre

dyrt, saa man kun sjældent kan tage til Kjøbstæderne, og at leve midt i en Nation, der ikke ønsker at omgaas os. Noget behageligere er det dog blevet for os ved de mange af Regimentets Damer, som ere komne hertil, Gæhlers Kone, hans Moder og fortryllende Søster. Men Generalinden er en overmaade stiv og fornem Dame, som gjør Gæhlers Hus til et Hof. Jeg tror nok, det generer den gode, unge Fru Gæhler; Manden lader som Ingenting, han generer sig jo ikke for noget Menneske i Verden, men vi Andre kunde ej gjøre som han. Det var en stor Glæde for mig igaar, da jeg første Gang efter min Sygdom besteg min gode Ganger og red en Tour rundt i Markerne og i et herligt Vejr. Man føler ikke det Gode eller Lykken ved at være rask før efter en haard Sygdom. Jeg endte med at drikke The hos Gæhlers. Jeg agter nu at tage der igjen næsten daglig for i Selskab at nyde denne Nektar, som skjænket af en ung Dame smager langt anderledes, end naar jeg drikker den selvsamme The alene paa mit Værelse i Carvin.

I sit Brev til sin gode Stiffader paa hans Fødselsdag den 5. Oktober 1816 »paa denne Dag, der skjænkede Dem Livet, Dem, der har gjort min Moder og mig saa lykkelige«, fortæller han om en Revu for den store engelske Hærfører Wellington den 28. September i Egnen om Bouchain paa Sletten ved Monchicourt.

Den hele danske Armé, 5000 Mand, stod opstillet paa Linie. Vort Regiment havde højre Fløj, og som Følge deraf var jeg Fløjmand for det Hele. Wellington passerede først Fronten, derefter udførtes en meget net Manoeuvre mod en supponeret Fjende. Alt dette skete med største Omhu og Hurtighed og havde ganske hans Bifald, men især Kavalleriet. Hans første Udtalelser vare stødende: »Jeg ser nok, at det er andre Tropper end dem, jeg mødte ved Kjøge.« Senere gjorde han det godt igjen ved sin uskrømtede Beundring. Vi maatte attaquere sex Gange, de tre forlangte han det selv. Vore Blænkere maatte ud, og han var saa velfornøjet, at han klappede i Hænderne. Efter Manoeuvren marcherede vi igjen paa Linien og defilerede ham forbi. Nu har jeg da set denne, for Tiden Europas største Feltherre og maaske største Mand, thi Napoleon paa St. Helena er jo saa godt som død. Han har mit fuldkomne Bifald, kun Skade, at han er en Englænder. Den Dag han inspicerede os Danske, bar han Elefant-Ordenen og havde et Følge af tredive Officerer; en af hans Adjutanter et smukt, ungt Menneske, havde mistet den højre Arm. Løjtnanten fortæller ogsaa: »Førend vi marcherede fra Carvin til disse Manoeuvrer, havde vi vor anden danske Gudstjeneste, siden vi forlod Fødelandet; thi vore Gudstjenere ere lidt magelige. Vi hørte en god Prædiken og jeg med Gæhler og Frue kommunicerede (dvs. gik til Alters); jeg for anden Gang i mit Liv, thi jeg holder ej af den Skik,

og gjør det kun for mine Undergivnes Skyld. Alle vore Damer bivaanede Kirkegangen undtagen Generalinden, som var syg.

Den 22de Oktober oplevede han en samlet Revue over de allierede Tropper i Frankrig.

»45,000 Mand stod samlede paa Linie og overspændte en Milsvej. Prins Ferdinands Dragoner havde højre Fløj af de Danske og altsaa var jeg *højre Fløjmand af 45,000 Mand* — jo, jeg takker, det er ingen Spas. Jeg knejsede ogsaa saa højt som muligt. Centrum var Englændere og Sachsere og venstre Fløj havde Hannoveranerne. For at markere en Fjende var et lidet engelsk Korps imod os. Jeg havde Avantgardens Blænkere og havde engelske Dragoner imod mig; disse holdt sig altid i en betydelig Afstand, saa det ej kom til Haandgemæng. Kun Skade, at det ej var Alvor. Bytte gjorde jeg dog, nemlig en engelsk Mynde, som jeg efter Valpladsen kaldte Denain.«

Dagen efter havde de Rast, og om Aften var han hos sin Oberst Flindt, som gav et charmant Bal i Anledning af sin Datters Fødselsdag, hvor den unge Løjtnant dansede fra Klokken syv Aften til Klokken fem Morgen. Dagen efter kom Tropperne tilbage til Carvin. »Her haaber jeg, vi maa blive hele Vinteren. Stille komme vi imidlertid til at leve i nogle Dage, da alle vore elskværdige Damer ere i Douai, hvor de have opholdt sig i disse Fejdens Dage, og hvor de endnu blive den 28de Oktober over, da Prins Frederik den Dag giver et Bal i Anledning af vor gode Dronnings Fødselsdag.«

Prinsens Bal gik aabenbart den unge Løjtnants Næse forbi, men han trøster sig ved Udsigten til et rigtigt dansk Mortensgilde:

»Jeg kommer nylig fra at have gjort Damerne min Morgenvisit, nemlig Damerne Gæhler. De ere nu mine Gjenboer. Paa Søndag skal jeg spise Mortensgaas hos dem, en sjælden Spise i Frankrig, hvor ellers Ingen spiser Gæs, og hvor der heller ikke findes mange af disse ædle Dyr, men da Gæhlers holder egen Husholdning, saa faar man der stedse god dansk Føde. Generalinden har ligeoverfor mig lagt sin stive Fornemhed til Side og betragter og behandler mig, som om jeg hørte til deres Hjem, hvor jeg da ogsaa føler mig som hjemme. Hun tillader mig at spøge med Frøken Marie og den unge Frue, ja stundom ler Generalinden selv ret hjerteligt med.«

Ogsaa Juleaften tilbringer den unge Løjtnant hos sine Venner Gählers. Han skriver 1. Juledag til sin Moder: »Vi have begyndt ret godt, thi igaar, den 24de, feirede vi hos Gählers baade Juleaften og hans Fødselsdag til Klokken 2

i Nat.« Hvad han dølger for sin Moder i dette Julebrev, men først aabenbarer 50 Aar efter i sin Dagbog for 1866 var, at han den Juleaften i en Juleleg fik det allerførste Kys af sin Elskede, Frøken Marie. Godt fem Aar efter sin dyrebare Hustrus Død skriver han i sin Dagbog:

»Der var stor Fest med Juletræ og Gaver. Bagefter legede vi Panteleg. I alles Paasyn modtog jeg den Aften det første Kys af Frøken Marie Gähler. Man var den Gang ej saa sippet som nu (1866). Man dømtes til Hængning, til at falde i Brønden, til at gaa polsk Tiggergang o.s.v., og alle Domme indløstes med Kys. Dette Kys givet i største Uskyldighed og modtaget paa samme Maade, vakte hos mig en Følelse, som vist kun kan sammenlignes med den Salighed, vi har Løfte om i et kommende Liv.«

Anden Juledag faar han et stort Ønske opfyldt, at besøge Paris for første Gang sammen med sin Ven, den senere Hofjægermester Johannes Friis. Han slutter sine ret udførlige Dagbogsoptegnelser fra Pariserturen med disse Ord:

»Længselen efter Frøken Marie Gähler havde ikke forladt mig et Øjeblik under min Fraværelse fra hende. Længselen efter hende havde værnet mig imod alle det store Sodomas Fristelser. Hun var nu min eneste Tanke Dag og Nat. At blive løsnet fra de Baand, som snærede mig i Hjemmet, at blive en fri Mand og min egen Herre, førend jeg søgte at vinde hende for Livet, var nu mit eneste Maal.«

Kort efter sin Tilbagekomst til Carvin skrev han til sin Forlovede i Danmark og bad hende give ham sit Ord og sin Frihed tilbage, og samtidig hermed gjorde han sin Moder delagtig i sine Følelser for Frøken Gähler. Fra Moderen og Stiffaderen fulgte nu Opfordringer til blive sin Brud tro samt kærlige Raad og Formaninger, men i senere Breve indvilligede dog Forældrene i, at han handlede saaledes, som hans eget Hjerte og hans egen Følelse for det Rette maatte diktere ham.

I Marts Maaned 1817 var han med en Del af Regimentets Officerer paa Karneval i Lille. Han havde opnaaet den Lykke at være Frøken Maries Kavaller. Hun var klædt som dansk Bondepige, og han skulde have været dansk Bonde. Det var ham imidlertid umuligt at opdrive en Dragt, der blot tilnærmelsesvis lignede vore Bønders, saa han maatte lade sig nøje med en Flamlænders Kostume. Han skriver i sin Dagbog:

»Vi vare først i Comedie, hvor jeg ikke var saa lykkelig at komme

i Loge med hende. Jeg tog derfor en Plads i Parkettet ligeoverfor. Spørg mig ikke om, hvad der blev spillet. Jeg gav kun Agt paa hende. Vore Øjne mødtes ofte og længe. Jeg tror, vi forstode hinanden uden Læbernes Hjælp. Efter Komedien mødtes vi paa Karnevallet. Jeg førte hende hele Aftenen og følte mig beruset af Lykke. Dog endnu lykkeligere vilde jeg have været, hvis jeg havde kunnet elske hende uden at rødme over mig selv. Men min Brud i Danmark veed nu alt, og hun *maa* tilgive mig. Om det var, fordi vore Ansigter vare skjulte af Masken — jeg troer det næsten — thi aldrig havde vore Blikke talt saadan som nu. Jeg tog hendes Haand, og hun trak den ikke tilbage. Men jeg vovede dog ikke med Ord at sige hende alt det, som var ved at sprænge mit Bryst. Hun *vil,* og hun *kan* ikke modtage en Mand, der er en andens Ejendom — en svag Mand, som ikke er værd for hende at eje.«

Den 9. Juli 1817, Generalindens 59-aarige Fødselsdag, vovede han endelig i *Ord* at aabenbare Frøken Marie sin Kærlighed.

»Jeg tilstod Frøken Marie, hvad hun alt længe maatte have vidst, — at jeg havde elsket hende fra vort første Møde i Holsten. — Hun gav mig et »Nej«. Hun vilde altid holde af mig som en Veninde; men jeg *maatte* ikke handle imod min Pligt, og hun *kunde* ikke handle imod sin Moders Ønske. Dog paa hendes dybe Bevægelse syntes jeg at mærke, at alt Haab ikke er ude for mig.«

Atter gaar en Tid. Fra sin unge Trolovede, Frk. Oline Hjelte, faar han endelig et Brev, hvori hun tilgiver ham og løser ham fra hans Forpligtelse overfor hende. Nu vover han atter at frie til Frøken Marie, denne Gang i et Selskab hos Regimentschefen, Oberst Flindt. »Hendes Svar gav mig denne Gang saa meget Haab, at jeg af Jubel og Lykke tabte al Sands, og en agtpaagivende Nærværende havde letteligen gjættet min Forfatning, men der var ingen til Stede i samme Stue andre end den brave Hjort — Regimentskirugen — og han gav ej Agt.«

Den 30. Juli 1817 fremstiller den nybagte Premierløjtnant, han fik sin Udnævnelse i Maj, sig for Generalinden og anholder om Frøken Maries Haand. Hun bliver i højeste Grad forbitret og nægter paa det bestemteste sit Samtykke til en saadan Forbindelse. Hun vil ikke mere se Løjtnanten for sine Øjne, og forbyder endog sin Datter at komme i sin Broder Ritmester Gählers Hus, af Frygt for, at hun her skal kunne

mødes med Müller. Gähler og hans unge Frue var nemlig ganske paa de unge Elskendes Parti, og de søgte — dog uden Held — at mægle.

Frøken Maries Taarer og Hjertesorg maa have rørt den fornemme, af sin Rang og Stand saa stolte Generalinde, for den 18. Oktober 1817 giver hun sit Samtykke til Forbindelsen. Løjtnanten blev tilsagt til at møde hos Generalinden. »Jeg mødte med — jeg vil ikke prale — et højt bankende Hjerte, dog blev det lidt roligere ved at se Maries yndige, blide Ansigt. Under fire Øjne, og meget rørt, læste Generalinden mig Texten; til Slutning tilgav hun mig og velsignede mig, men sagde tillige, at hisset vilde hun kræve mig til Regnskab, og haabede, at jeg vilde kunne bestaa denne Prøve. Hun var saa bevæget, at hun maatte forlade mig for at samle Kræfter, og hun havde ogsaa rørt mig stærkt; thi i flere Ting maa jeg give hende Ret, naar jeg sætter mig i hendes Stilling, og ser, hvor hun føler sig skuffet over at maatte give sin Datter — sin eneste Datter, for hvem hun havde ganske andre Planer — til en borgerlig Carnaille. Generalinden var i sin Ungdom Veninde med vor allernaadigste Dronning Marie Sophie Frederikke, og Dronningen er endog Gudmoder til min Marie. — Altsaa er dette en frygtelig Mesalliance i Generalindens Øjne. Men hun ønsker ogsaa bestemt af mig, at jeg skal forlade den militaire Tjeneste og indtræde i Diplomatiet. Hun vil da, saa snart jeg har uddannet mig hertil og har opnaaet Duelighed, strax bevirke min Ansættelse hos hendes Fætter og intime Ven, Grev Blome, som er dansk Minister i St. Petersborg. Under de nuværende pinlige Forhold vilde jeg ikke afslaa Generalindens Plan, og lovede derfor at tage den under Overvejelse; men oprigtigt talt vilde det krænke min Selvfølelse, at Nogen skulde kunne sige om mig: »Det han har naaet, er han bleven for sin Konens Skyld,« thi ogsaa jeg er stolt paa min Maade, som Generalinden er det paa sin.«

Den 28. Oktober meddelte Generalinden i Fortrolighed Prins Frederik af Hessen og hans Hustru Baronesse Lilliencron sin Datters Forlovelse, hvorefter Prindsen og Baronessen i al Hemmelighed gratulerede Marie og mig. Næste Dag blev

Forlovelsen deklareret indenfor Regimentet ved en Fest hos Oberst Flindt. »Han og hans elskelige Kone ere imod Marie og mig saa kjærlige, som kunde de været vore Forældre.« Den 9. November gav Prinds Frederik af Hessen til Ære for os en Dinèr med efterfølgende Bal. Han udbragte de Forlovedes Skaal og ønskede os Held og Lykke. Det er for Generalinden en Trøst, at man, selv paa saa høje Steder, viser Tilfredshed og behandler ogsaa mig med Hensyn og Venlighed.«

Den 23. April skriver han til sine Forældre:

»Tak Forsynet med mig! Jeg er siden den 21de dennes den lykkeligste Dødelige. Hvad jeg næsten ikke havde turde drømme om, er sket. Marie er min Hustru! Min Lykke er saa uendelig, at den ikke kan udtrykkes i Ord. Og dog maatte jeg kjæmpe til det allersidste. I Fredags gik jeg til Generalinden for at præsentere alle de for Maries og min Forbindelse nødvendige Documenter og Papirer. Men nu angrede hun pludselig sin Eftergivenhed og gjorde paa ny de kraftigste Indsigelser, hvilket gav Anledning til en for mig meget pinlig Scene. Men jeg vil springe denne over; thi min Maries Kjærlighed har ladet mig glemme dette, som saa meget andet; men Følgen blev dog, at jeg skiltes fra Generalinden med den faste Beslutning ikke mere at fremstille mig for hende.«

Over 50 Aar efter fortæller den gamle General, at der imellem hans Vielsespapirer var en Tontine Blanket, der skulde sikre hans Arv, hvori ogsaa var angivet en Datter af Brændevinsbrænder Christen Johansen i København. Dette sidste Stød var den adelsstolte Generalinde for meget. Hun gjorde skriftlig Indsigelse til Regimentet, men hun fik øjeblikkelig det Svar, at »det var incompetent til at forbyde eller lægge Hindringer i Vejen for et Ægteskab, til hvilket alt var meddelt Hans Majestæt Kongens allerhøjeste Tilladelse.«

Saa truede Generalinden med, at hun vilde nedlægge Indsigelse under selve Vielsen, hvis de unge vilde trodse Brylluppet igennem. I sin Raadvildhed red Brudgommen Aftenen før Brylluppet til sin Hjærtensven, den senere General *Adolph Juel,* tre Mil borte. Han kom fortvivlet til hans Kvarter og

sad den halve Nat ved hans Seng og hentede Bistand og Trøst. Adolph Juel satte Mod i ham. Nu *maatte* jeg sætte haardt imod haardt. Og saa, Gud være lovet, gik det jo ogsaa. Alle de danske Officerer i Frankrig og deres Damer var paa hans og Maries Side imod Svigermoderen, først og fremmest hans Svoger, Eskadronschefen Sigismund v. Gähler og hans borgerligfødte Hustru. Generalinden havde mundtlig gjort Indsigelse mod Vielsen hos Feltpræsten Chr. Nyholm. »For at

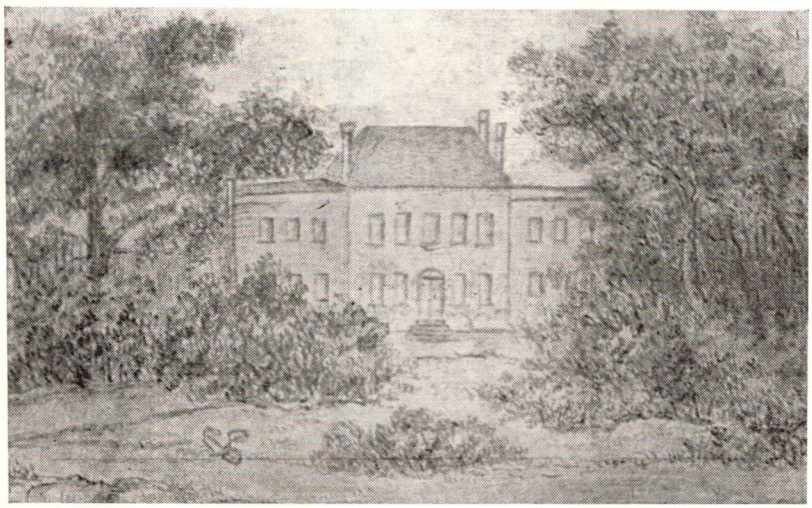

Oppy Slot efter Tegning af *Marie v. Gähler*, o. 1818.

bevæge ham til at foretage Vielsen maatte vi tage Loven til Hjælp, og Ritmester Gæhler, som i Følge Loven var sin Søsters fødte Værge, opfordrede i Vidners Næværelse Pastor Nyholm til at gjøre sin Pligt. Han har derfor ikke kunnet afslaa dette.«

»Ritmester Gæhlers bor nu atter paa Oppy Slot, hvor vi alle boede og havde saa lykkelige Dage i Fjor. Det tilhører Hertugen af Ahrensberg, hvis Bestyrer, Hr. Parmenter, i Anledning af Brylluppet lod det smykke overalt med Blomster og Guirlander. Der blev vi viede Klokken 12 Middag. Brylluppet var et feltmæssigt Stuebryllup med Regimentets Officerer og Damer som Vidner — dog ikke Generalinden. Nyholm

viede os og holdt en kort, ret vakker Tale. Med glade Hjerter takkede vi Gud, bad til ham for os, for Dem og for alle, der er os kjær. De kan sikkert, gode Forældre, føle med os, og forstaa hvor tungt det var, især for min Marie, at gøre dette Skridt imod hendes tilbedte Moders Villie; men der var ingen anden Udvej mulig, og Gud ske Tak! vor Samvittighed holder med os, lige som ogsaa Verdens Dom er og vil være paa vor Side. Generalinden er opbragt til det Yderste og vil endnu gjøre alt for at faa Ægteskabet kjendt ugyldigt; men nu er det for silde — vi ere nu uadskilligt og for evigt forenede. Mit Haab er, fortsætter han, at det snart vil lykkes Marie, der elsker sin Moder overalt, og er fortvivlet over hendes Modstand og Vrede, at blive forsonet med hende og snart at blive forenet med sin Moder i Kjærlighed, da han til Fulde forstaar og føler hvor smerteligt et koldt og ukjærligt Forhold imellem Moder og Datter maa være, men hvad ham selv angaar, kan han ikke tilgive Generalinden den Maade, paa hvilken hun har behandlet ham, de Ængstelser og Skuffelser, hun har ladet ham gennemgaa, eller hvorledes hun i sin Vrede har søgt at nedsætte ham i alles Øjne, endog i Prins Frederiks.«

Den 18. Juni 1818 fortæller han sine Forældre, at han havde helligholdt sin 23-aarige Fødselsdag Dagen før ved at gaa til Alters med sin Marie.

»Det var under Guds frie Himmel. Alteret stod under et Par gamle Lindetræer, og hele Regimentet var nærværende. Derefter tilbragte min Kone og jeg Dagen ene med hinanden, da vi føler os allerlykkeligst med os selv alene. Marie trakterede mig med en af mine Livretter — Rødgrød — som jeg ikke før har spist i Frankrig, thi Franskmændene kjende ikke denne Ret.« Han slutter Brevet med at fortælle: »Generalinden har nu — Gud ske Tak — tilgivet Marie og hendes Broder. De sees i Venlighed hos hinanden. For Marie er det en stor Glæde, derfor ogsaa for mig. Jeg holder mig saa fjærn som mulig.«

Den 8. November 1818 fik Prins Ferdinands Regiment Ordre til Hjemmarsch, og det blev kundgjort, at Rytteriet skulde ligge i Garnison i Aarhus. »Marie er lidt vemodig ved at skulle sige Farvel til Moderen for saa lang Tid, thi denne

vil først senere rejse til Holsten — til Aarhus kommer hun ventelig ikke saa snart.«

Det varede dog lykkeligvis ikke ret længe, inden der indtraadte Forsoning mellem Generalinden og hendes Svigersøn. Efter Hjemmarchen til Danmark havde Løjtnanten bragt sin unge Hustru til København, for at hun kunde nyde hans Moders kærlige Pleje under den store Begivenhed, der ventedes til Foraaret. Den ældste Søn Valdemars Fødsel indtraadte knap et Aar efter Brylluppet, nemlig den 16. April 1819. Generalinden glemte sin Vrede imod sin Svigersøn af Længsel efter sin Datter og navnlig sin Dattersøn. Da Isen først var brudt, kom hun ofte i længere Besøg til Aarhus, og hun tog endog en Tid fast Bopæl i Byen, og der opstod efterhaanden et virkeligt Hengivenheds-Forhold mellem hende og Svigersønnen. Børnene Valdemar, Elise, Othar og Ferdinand, forgudede deres Grandmama Gähler, som til Gengæld forkælede dem og overøste dem med Gaver. Hans egen Moder blev Enke anden Gang 13/1 1822, og hun flyttede til Aarhus for at leve i Nærheden af sit eneste Barn. Ogsaa hun var elsket af sine Børnebørn, som for at skelne Bedstemødrene fra hinanden, kaldte hende »Bedste Bentzon.«

Midt i al den Lykke, som blev ham til Del, under Opbygningen af et godt og forbilledligt dansk Hjem, kunde Løjtnant Müller aldrig, retsindig og ærekær som han var, rigtig tilgive sig selv den Troløshed, han havde vist overfor sin purunge Ungdomselskede Frk. Oline Hjelte, og det gjorde et uforglemmeligt Indtryk paa ham, at hun døde allerede i sin Ungdomsvaar, blot 25 Aar gammel den 12. Januar 1823[1]). Han mente vel ikke, at det var hans Færd imod hende, der var den ligefremme Aarsag til hendes altfor tidlige Død, men den havde vel desværre nok bidraget til at fremskynde den. Han kunde nok finde en Undskyldning i, at han jo ikke var mere end 17 Aar gammel, da han saa ubesindigt knyttede hendes Skæbne til sin, men ofte, altfor ofte gik det ham i Tankerne, som Palnatoke siger: »Den sorte Plet paa det

---

[1]) Se Richter 100 Aars Dødsfald II 494, Broderen Niels dør 14/4 1823 paa St. Thomas.

blanke Skjold var ej til at udviske«, og han kunde ikke, selv i sin høje Alderdom længe efter sin elskede Hustrus Død i 1861, tilgive sig selv sin Ungdombrøde.

Om Løjtnant Gotthold Müllers og hans Hustru og Børns Liv i Aarhus i Aarene 1819 til 1833 foreligger der ikke ret meget Erindringsstof i Dattersønnen, Kammerherre Ernst Bodenhoffs Mindebog »Svundne Dage.« Müller bidrog sikkert ikke helt lidt til, at Fodholdet blev saa godt mellem Militæret, Embedsstanden og de større Købmænd, og han blev ivrigt Medlem af den stedlige Klub Polyhymnia. Her underholdtes Medlemmerne ikke blot med Spisefester, Assembléer og Borgerballer, men ogsaa med dramatiske Forestillinger paa Theatret, og Koncerter, alt udført af Dilettanter blandt Klubbens Medlemmer. Det var saaledes Løjtnant Müller, der den 1. November 1828, ved Festen i Aarhus Theater for den senere Kong Frederik den Syvendes Formæling med Kong Frederik den 6tes yngste Datter Wilhelmine, fremsagde Rektor Blaches smukke Prolog, forfattet til Anledningen. Frederik den Syvendes Moder, Prinsesse Charlotte, beærede Aarhusfesten med sin Nærværelse.

Sin senere Herre, Prinds Frederik Ferdinand, fik Løjtnant Müller Lejlighed til at se engang hvert Aar, for Prins Ferdinand mødte op ved de aarlige Manøvrer for selv at tage Commandoen over sit Regiment. Om disse Manøvrer for 1833 fortælles der intet i »Svundne Tider«, men det er rimeligvis ved disse Lejligheder, at Prins Ferdinand har faaet et saa personligt sympatisk Indtryk af Løjtnant G. Müller, at han ønskede ham til sin Adjutant. Müller skriver i sin Dagbog:

»Den 12te Februar 1833 erholdt jeg Brev fra Kammerherre, Marchal Bauditz og fra General Bülow, hvori meddeltes mig min Udnævnelse til Adjutant hos Prinds Frederik Ferdinand og min Udnævnelse til Ritmester. Sidst i Maaneden afleverede jeg Adjutanturen og Archiverne til min Eftermand som Regimentsadjutant, og rejste derpaa til København for at tiltræde min nye Stilling. Jeg opnaaede endnu en sidste Gang at deltage i en stor Parade med det for mig saa kjære, saa uforglemmelige Dragonregiment, ved hvilken Parade den brave Korporal Laung og Trompeter Winkler erholdt Underofficers-Epauletter som Præmie for deres gode Tjeneste og Forhold. Inden min Afrejse kom samtlige Regimentets Underofficerer til mit Kvarter med Vagtmester Rappe i Spidsen, for at overbringe mig deres Farvel, tilligemed en

Afskedssang, forfattet af Korporal Laung. Jeg var meget bevæget ved at tage Afsked fra mine Regimentskammerater og mine mange Venner i Aarhus — den By, hvor min Familie og jeg havde henlevet saa lykkelige Aar.«

Den Tjeneste, han nu kom til at gøre, var af helt forskellig Karakter fra det Soldater- og Kammeratskabsliv, han havde levet fra sin tidlige Ungdom. Han beskriver sine daglige Pligter paa følgende Maade:

Arveprinsesse *Caroline* og *Prins Ferdinand.*

»Min Tjeneste hos Prindsen bestod i hver Morgen Kl. 9 at forhøre, om Hs. Kgl. Højhed havde noget at befale, at tilsige til Audients dem, som bade derom, at møde til dagligt Taffel Kl. 4 med hvidt Halsklæde, samt Onsdag og Fredag ledsage Prindsen til Kongens Taffel, hvor jeg spiste i Rosen. Hver Mandag efter Parolen hos Kongen maatte jeg møde i Parolstuen og nedskrive Parolen. Denne blev i Regelen dikteret af Kammerherre, Oberst Rømeling, imellem dog af Kammerherre, Oberst du Plat (kaldet Broder Snuff), en meget agtværdig Mand. Jeg maatte følge Prindsen i Aftenselskaber, baade hvor Prindsen gik alene, som hos Minister Stemann og Admiral Bille, som naar Prindsesse Caroline var med. Saa længe Frederik den 6te levede, gik Prindsessen som Regel kun til de udenlanske Ministre. Jeg havde Plads i Hofparquettet hver Spilleaften, Lørdag undtagen. Medens jeg var ene i Hovedstaden, gik jeg ogsaa til Alters med Herskaberne. Alteret var reist

i Trongemakket paa Amalienborg. Kommunionen afholdtes efter Kabinetsprædikenen, og Biskop Mynster forrettede Tjenesten.«

Ritmester Müller havde sikkert i København mere Tid til personlig Raadighed, end Løjtnant Müller havde det i Aarhus, i al Fald svulmede hans Dagbøger op, og de er blevet en Kilde af stor historisk Værdi, ikke blot til Arveprins Ferdinands og Prinsesse Carolines personlige Historie, hvor man nu er i Stand til at følge Prinseparrets Færden i Tiden 1833 til 1856, hvor Ritmester Müller var deres Adjutant, næsten fra Dag til Dag, men ogsaa til det danske Hofs, ganske særlig Kong Frederik den Syvendes, Historie. Müller skriver i sin Dagbog i Maj 1834.

»Den 26de Mai 1834 fulgte jeg med Deres Kgl. Høiheder paa den sædvanlige Reise til Aarhus. Under vort Ophold der blev Prindsen meget syg og lidende. Han maatte ligge med kolde Omslag og fik Blodigler, men havde stadig store Smerter. Hvad Prindsessen følte og leed under Prindsens Sygdom, og hvorledes hun viste sig som den kjærligste og ømmeste Hustru og Pleierske, gaar over al Beskrivelse. Den 11te Juni var Prindsen saa restitueret, at han kunde deltage i Ballet, som Aarhus By gav i Polyhymnia. Kong Frederik den 6te beærede Ballet med sin Nærværelse og talte *der* med min Moder, som den eiegode Prindsesse forestillede for Ham.«

I Februar Maaned 1836 blev hans Svoger, Oberst Gähler, meget syg. De forskellige Hoffer erkyndigede sig stadig med megen Naade til ham. Dronning Marie og Prinsesserne viste ogsaa mig stor Deltagelse. En Dag, da de efter Taflet talte med mig derom og beklagede min strakkels Svigermoder i Kongens Paahør, sagde Hans Majestæt: »Ja, jo ældre man bliver, jo flere Sorger oplever man, det prøver jeg.«

Ret udførligt omtaler Ritmester Müller sin Konges Sygelighedstilstand i Begyndelse af 1837.

Dronningen viste megen Kraft, trods sin store Ængstelse, pleiede ham personlig, rettede selv dagligen an for Kongen og skar hans Mad. Øllebrød og Karbonade med opstuvede Gullerødder vare de bestandige Retter. Flere Gange hentede jeg Prinds Ferdinand og Gemalinde i Kongens Palais og blev (hvis det behøvedes) overbevist om den overdrevne Tarvelighed, der under daglige Forhold hersker der. Man tænke sig i en souverain Konges Slot, ved tidlig Aften kun een eneste Lakai i Lakaigemakket, hvilket kun er oplyst af et eneste Voxlys. I Forgemakket, hvor denne Lakai lod mig ind, tændte han ligeledes det der værende eneste Lys, og jeg spankede saaledes i Tusmørke rundt, til Prinds Ferdinand kom. Paa Kakkelovnen stod Havresuppe i en

Sølvspølkum.« — »Den 29de Januar kom som sædvanlig de af Holmens Folk, der erholde Medaille for 25 Aars Tjeneste »en corps« paa Amalienborg og bragte deres Hurra! Kongen lod de ældste komme for sin Seng, takkede dem og tilføiede, at han næste Aar haabede at komme ud og takke dem alle som sædvanligt. Man fatter let disse gamle Ulkes Glæde, deres Kammeraters Spørgsmaal o. s. v.«

Samme Aar i Eftersommeren 1837 havde Ritmester Müller en meget interessant og lærerig Oplevelse. Prins Ferdinand havde udvirket hos Kongen, at han og hans Ungdomsven, Major Adolph Juel, blev udvalgt til at repræsentere den danske Hær ved den store russiske Troppesamling ved Vosnesensk nærved Odessa. En Beskrivelse af denne Troppesamling har Ritmester Müller givet i Militært Repertorium for 1837, ligesom ogsaa en udførlig og yderst læseværdig Rejsebeskrivelse er optaget i »Hofliv under trende Konger.« Det vil føre for vidt at gaa nærmere ind herpaa i denne Sammenhæng. Jeg nøjes med et Par enkelte Uddrag.

Den 8de September holdt Keiseren atter Øvelser med Infanteriet og Cantonisterne. Det er morsomt at se de kvikke Drenge udføre alt med en saadan Appel; men intet kan dog sammenlignes med den Skjønhed, som Kavallerimasserne frembyder. Det Syn af 50,000 Ryttere i deres mange glimrende Uniformer, samlede i én stor Kolonne, sprængende hen over Steppen under en tordenlignende Larm, medens Jorden i vid Omkreds rystes under de 200,000 Hestehove, glemmer en Kavallerifofficer aldrig.« »Under Revuemarchen forbi Keiseren raabte Keiseren til enhver af Eskadronerne: »Jeg er tilfreds med Eder!«, idet den red ham forbi, og herpaa svarede hver Mand: »Vi skal søge at gjøre det bedre!«

Under den pragtfulde Selskabelighed før og efter Troppesamlingen, talte de to danske Officerer med Enkehertug Johan, »en særdeles elskværdig gammel Herre, der behandlede os meget forekommende og talte saa oprigtig og ligefrem med os. Særlig vandt han vore Hjerter ved den Interesse og Høiagtelse, han viste sig at nære for vor gode Konge, som han havde lært at skatte, da Allerhøistsamme i 1815 opholdt sig i Wien som Medlem af Kongressen dersteds.«

Kong Frederik den 6tes Død den 3. December 1839, var en stor Sorgens Dag for Ritmester Müller. Han giver en gribende Skildring af den gamle Konges Pligttroskab lige til det sidste.

»Den 2den December. Kongen udgav selv Parolen. Der gives Øieblikke i det menneskelige Liv, hvis Erindring aldrig udslettes. Denne Parol vil jeg aldrig glemme. Hans Majestæt gav Møde i Garden

til Hests Løbekjole og bar Staalpallask. Han saae meget lidende ud. Hans Bryst bevægede sig stærkt, og det kostede ham Vanskelighed at drage Aande. Hans Gang var langsom og svinglende. Efter at Kongen havde givet Parolen til Tronarvingen Prins Christian Frederik, opstod en Taushed i Salen, der var paafaldende. Man kunde høre sine Sidemænds Aandedræt, og man kunde høre sit eget Hjerte slaa. Landgreven havde stillet sig tæt op ad Kongen for at kunne gribe ham, hvis han faldt.. Da Parolen derefter var udgiven, var det, som om Ingen vilde gaa bort. Enhver tænkte ved sig selv: »Jeg seer Ham! — vor alles elskede Fader — for sidste Gang.« Nogle yttrede det endog. Og det blev ulykkeligvis Sandhed; thi næste Morgen, den 3die December hensov Han stille og roligt. Han havde sovet af og til om Natten, været sig selv bevidst og havde ingen Dødskamp. Hans Udtryk i Døden var som i Livet — ædelt og roligt.«

Nogle faa Uger efter hans elskede Konge døde hans gamle Moder den 30. December 1839.

»Da Parolen var forbi, ilede jeg til hendes Bolig paa Tolbodveien. Da jeg kom til hende, traf jeg min Kone og min Datter samt Lægen Doctor H. Lund om hende. Jeg kyssede hende, men hun kjendte mig vist næppe. Tale gjorde hun ikke. Hun sov strax rolig hen, uden at hun fik høre min sønlige Tak for al hendes altopoffrende Kjærlighed. Hendes Død var saa let og saa smuk, at min Datter, der aldrig havde seet nogen dø, udbrød: »Er det *saa* let — saa maa det jo være deiligt at dø!« Min Moder oplevede endnu den Glæde at se mig udnævnt til Major den 7de December 1839, 3 Uger før hendes Død. Maanedsdagen derefter, den 7de Januar 1840 blev min dyrebare Moder begravet ganske stille efter hendes Ønske og efter mit. Tilstede var kun de faa Venner, jeg personlig havde indbudt.«

Som Adjutant hos den nye Konges yngre Broder overværede Major Müller Kroningen og Salvingen af det nye Kongepar i Frederiksborg Slotskirke den 28. Juni 1840 og giver en meget indgaaende Beskrivelse deraf.

»Allerede ved Rudegaard begyndte de første Festligheder. Her stod nemlig »en espalier« paa Veien Bønderkarle og Bønderpiger, hver paa sin Side; de sidste med River omslyngede med Blomsterguirlander, de første med Leeskafter (uden Lee), ligeledes omslyngede med Krandse. De udbragte uafbrudte Hurraraab. Ved Birkerød, Bloustrød og flere Steder paa Veien stode ligeledes festligt klædte Bønder.«

Handlingen i Kirken var høitidelig, dog noget trættende blev Biskoppens lange Tale. Kongen saae meget udmattet ud, hvad der var begribeligt. Da han aflagde sin Krone for at modtage Salvingen, saae man, hvorledes Kronen ogsaa fysisk trykkede ham; thi rundt om Panden var en stærk rød Rand. Dronningen var over al Maade deilig. Foran Kronen bar hun et superbe Diadem af Brillanter. Hendes Slæb

bares af Grevinde O. Moltke, og af Kammerfrøkenen under Salvingen — i Processionen bare hendes andre to Hofdamer med. Da Dronningen kom tilbage til Thronen, efter at hun var blevet salvet ved Alteret, som Kongen var blevet det før hende, rakte Kongen hende sin Haand, og de trykkede hinanden saa kjærligt og længe i Haanden, og saa dybt vare de begge selv grebne af Salvingens høitidelige Alvor, at alle, der saae det, maatte ogsaa føle sig grebne.

Med Glæde fremhæver Major Müller Kronprins Frederiks ægte Dansksind, hans Kritik af sin Faders svage Politik overfor Dronningens Brødre Hertugen af Augustenborg og Hertugen af Nør. Han skriver under 2. December 1842:

Statsraadet varede meget længe, formedelst de i Slesvig Stændersal forefaldende skammelige Optrin imod Hjorth-Lorentzen, fordi han talte Dansk. At forbyde dansktalende Slesvigere at tale sit Modersmaal i den slesvigske Stænderforsamling!! — Mon der behøves endnu 400 Aar, forinden det danske Sprog forbydes i Viborg Stænderforsamling?« Prinds Ferdinand mente, at det vist var godt, at Kronprindsen ikke var tilstede i dette Statsraad af 2den December, thi han er saa meget for de dansktalende i Slesvig, og det kunde let have givet Anledning til Sammenstød. Ved næste Statsraad den 12. December 1842 var Kronprinsen til Stede. Han afhentede selv sin Farbroder til Statsraadet. Da Prinds Ferdinand omtalte Lorenzen og fortalte, at Statholderen, Prindsen af Noer, havde indberettet, at det var Demagogerne i Kjøbenhavn, der havde indvirket paa Lorentzen, svarede Kronprindsen: »Nei, det er mig, der har bedet Lorentzen om at tale Dansk — mig — Kronprindsen.«

Vi vender nu tilbage til Major Müllers egne personlige Anliggender.

Han fortæller i sin Dagbog for 24. Marts 1843. »Samme Dag besaae jeg med min ældste Søn Waldemar et Landsted i Øverød, som tilhører Provst Boisen i Søllerød. Jeg syntes saa godt om det, at jeg fik Lyst til muligen at kjøbe det og forære Marie det til vort Sølvbryllup den 21. April 1843. Den 3. April viste jeg min Kone Landstedet i Øverød. Hun var strax indtaget i det, i Haven og i Beliggenheden ved Søllerød Sø. Handelen blev derfor sluttet den 8. April. Den 21. April feirede vi vort Sølvbryllup i Øverød, hvor alt er blevet nydeligt indrettet til en Sommerbolig. Madam Soetman (Enke efter Vagtmester Soetman), kogte for os, som hun gjorde idag for 25 Aar siden paa Slottet Oppy i Frankrig. Vi vare lykkelige og takkede Gud. Vi døbte Stedet (det nuværende

Gammelbo) med det for os saa kære Navn Oppy. Den 5te Mai flyttede Kongen til Sorgenfri; min Kone, Datter og yngste Søn til Øverød.«

Kammerherre Bodenhoff fortæller om Gammelbo i Major Müllers Tid:

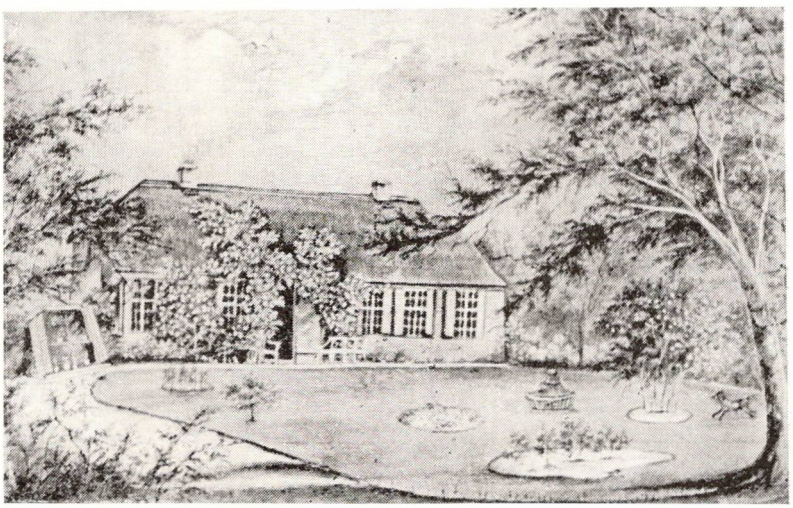

Oppy (Gammelbo) i Øverød 1853. Efter Tegning af Generalinde v. Wildenrath Foraaret 1853.

Min Bedstefars Villa var længere, men i lignende Stil som Boghandler Aug. Bangs Villa »Fredensdal« ved Søllerød Sø i Øverød, og et af den Slags hyggelige gammeldags »Landhuse«, som Fru Gyllembourg fortæller om, en træbeklædt Bygning med Straatag og Drivhus for den vestlige Gavl, hvide Havedøre paa Midten med Bænkeplads, hvorfra man havde en idyllisk Udsigt over Søllerød Sø med Kirken, Præstegaarden og Præsteskoven. Der hørte til Stedet en Staldbygning med Vognport samt et Par ganske smaa Udhuse til Høns og Grise. En senere Ejer af Stedet, Ritmester Norup (1833—1912), har ladet alle de gamle Huse rive ned — de var vist ogsaa meget forfaldne — og erstattet dem med de Bygninger, Hovedbygning og Sidebygning, som nu staar. De gamle Bygninger var efter Bodenhoffs Mening hyggeligere og smukkere. Rimeligvis er det dog mere en Ombygning end en fuldstændig Nybygning, som Ritmester Norup har foretaget, saa at den gamle Grundplan og Beliggenhed er bevaret, og de indre Mure, der bestaar af Bindingsværk, ligesaa.

Ganske kort Tid efter Sølvbrylluppet paa Gammelbo døde Major Müllers Svigermor, Generalinde Elisabeth v. Gähler, den 13. Juni 1843.

Hun hensov rolig efter mange Aars og især de sidste 5 Ugers meget haarde Lidelser. Min Kone og jeg tilligemed Madam Soetmann og Generalindens Jomfru vare ved hendes Dødsleie. Sidstnævnte viste hende en Pleie, saa at en Datter ikke kunde have viist større Omhu. I de sidste Aaringer deltog hun ikke i Selskabet, men opholdt sig næsten til Stadighed i sin Seng, altid omgivet af hvide Kniplinger og selv i blændende hvidt. Hun modtog Besøg der og holdt endog af en lille l'Hombre, som hun spillede liggende. Selv i de sidste Aar stod hun dog et Par Gange op, lod sig klæde paa og aflagde Visit hos sin Ungdoms høie Veninde, Enkedronning Marie. Hun kom altid meget oplivet tilbage fra et saadant Besøg og altid med den samme Bemærkning (paa Tysk): »Den højtelskede Dronning var i Dag meget naadig«. Hun var en kjærlig, opoffrende Moder, og hun elskede ogsaa sin Datter-Datter usigelig høit. Hendes sidste Gave i Vinter til min Datter var en Balkjole, som var særdeles kostbar, saa kostbar, at Elise helst slet ikke havde taget den paa. Hun udbrød: »Jeg er ikke ret glad for den — en fattig Gouvernante maatte jo tjene et helt Aar for de Penge, den har kostet.« Majoren tilføjer: »Dette Udbrud hos min Datter foraarsagede mig stor Glæde.«

Denne Datter Elise (1822—1901) blev et Par Aar senere forlovet med den unge Forstmand, Jagtjunker Emil Bodenhoff (1818—97). Herom skriver Majoren i sin Dagbog:

»Den 27de August 1845 beærede Prindsen og Prindsessen os med at drikke The hos os i Øverød. Min Datter betroede Prindsessen sin Forlovelse med Forstcandidat, Jagtjunker Bodenhoff, en flink ung Mand, Søn af Major R. F. v. Bodenhoff af Gardehusarerne. Næste Dag blev Forlovelsen annonceret for alle Bekjendte.«

Godt to Aar efter fandt det unge lykkelige Pars Bryllup Sted ogsaa paa Gammelbo, den 21de September 1847.

Paa Bryllupsdagen kom den unge Bodenhoff roende over Søllerød Sø om Formiddagen. Han vilde saa gerne endnu engang se sin unge Forlovede før Vielsen. Men hendes Moder mødte ham i Havedøren og nægtede ham at se hende før i Søllerød Kirke om Eftermiddagen. Og saa maatte han gaa tilbage til Søllerødgaard, hvor hans Svoger Valdemar v. Müller dengang var Forpagter og boede i det nuværende Søllerød Kapel.

Den unge Brud fortæller Aaret efter i et Brev fra Norge om Bryllupsdagen:

»Idag for et Aar siden,« tænker jeg hele Dagen idag. Hver Time mindes jeg — baade min Lykke og min Angst. Jeg husker den mindste Begivenhed fra den Dag, ligefra min sidste ensomme Runde i Haven om Morgenen, hvor jeg ligesom tog Afsked med hvert Kig og hver Blomst og til den for Livet afgørende Begivenhed i Søllerøds lille, smukke, venlige, gamle Kirke.«

Naturligvis skriver ogsaa hendes elskede og beundrede Fader om Brylluppet i sin Dagbog:

»Den 21de September var en betydningsfuld Dag for mig og min Familie, idet min Datter blev viet til Bodenhoff i Søllerød Kirke. Nærværende var kun Familien og ganske faa af de nærmeste Venner. Provst Boisen holdt en herlig, hjertegribende og opløftende Tale. Vielsen fandt Sted Kl. 4. Kirken var meget smukt og smagfuldt decoreret med Blomster. Brudens Krands havde Prindsessen selv bundet og sendt hende om Morgenen tilligemed et kjærligt Brev. Efter Vielsen spiste Selskabet i Øverød, hvorefter det unge Ægtepar toge til Søllerødgaard, hvor de forblive indtil Afreisen til Norge.«

»Den 26de September forlod Elise med sin Mand os og Danmark, Gud veed for hvor mange Aar. Bodenhoff har alt i et Aar beklædt Pladsen som Inspecteur for Statholder Løvenskiolds Skove ved Skien i Norge. Fra Langelinie tilvinkede Marie, jeg og Sønnerne hende vort Levvel og modtog hendes Vink og sidste Blik. Afskeden var ikke let, og Savnet bliver ikke lille.«

Fra det nye norske Hjem paa Jønneval skriver den unge Frue Elise Bodenhoff til Forældrenes Vinterhjem i Amaliegade og til Sommerhjemmet i Øverød de skønne Breve, som hendes yngste Søn Kammerherre Ernst Bodenhoff har udgivet 1909 under Titelen »Et lykkeligt Hjem«. Disse Breve skildrer naturligvis fortrinsvis Natur og Folkeliv og Selskabsliv i Sydnorge, men altid med Baggrund i hendes Oplevelser fra København og her fra Søllerød Sogn, hvis Skønhed kun faa har skildret mere betagende end Fru Elise Bodenhoff. Paa et Besøg hjemme hos Forældrene i Øverød Sommeren 1849 fortæller hun sin Mand:

»Om Aftenen, da vi havde drukket The og hørt Kirkeklokken ringe, gik vi op paa Søllerød Bakke under den store Bøg — Du veed nok, hvor deiligt der er en stille Sommeraften, naar alting speiler sig i Søen, og en enkelt Stierne glimter deroppe, og Bøgens Løvtag hælder

sig skjærmende om den, der sidder paa Bænken og drømmer — som man drømmer, naar man er ung og er lykkelig — og længes. Det er ikke første Gang, jeg har siddet paa den Plads og drømt og tænkt paa Dig!«

I et tidligere Brev fortæller hun sin Mand om den dybe Sorg, der havde ramt Familien. Hendes yngste Broder Ferdinand, der var gaaet frivillig med i 1848, var faldet i en Forpostfægtning udenfor Fredericia den 3die Juni 1849.

Fru *Elise Bodenhoff.*

»Jeg var saa lykkelig — ja næsten overlykkelig, da jeg saa Kronborgs Taarne og Øresund, og havde jo ingen Ahnelse om den Sorg, som ventede mig. Ingen af mine Kjære vare paa Langelinie, saa det ligefrem forberedte mig paa noget *ikke* glædeligt. Da vi havde ligget lidt udenfor Toldboden, kom en Baad ud til Skibet, hvori jeg saae en ung Kavalleriofficer. Det var Othar. Da han kom nær til Skibet, og jeg kunde se det bedrøvede Udtryk i hans Ansigt, som ikke kunde skjules af hans milde Smil, blev jeg frygtelig angest og raabte ned til ham: »Moder?« og fik til Svar :»Nej, Ferdinand!« Ja, maaske har Du nu allerede paa Jønneval i danske Aviser kunnet læse det. Den unge livsglade, elskelige Broder blev skudt en Nat i en Forpostfægtning udenfor Fredericia. Han fik en Kugle lige i Hjertet. Men den har ikke smertet ham legemligt. Han var død i samme Øjeblik og død med

et Smil paa Læben. Moder havde et Brev fra ham, skrevet samme Dag, som han faldt om Aftenen, og det ender med: »Tænk tidt og tænk længe paa Din gode Søn Ferdinand.« Korpset sendte hans Sabelskede, som blev fundet ude i Vedetkjæden foran i Fredericia. En lille Felt-Psalmebog og et lille Krucifix, som Moder havde givet ham, og som begge fandtes paa hans Bryst, vare farvede røde af hans Hjerteblod. Jeg veed jo næsten ikke, om man har Lov til at sørge, thi han døde for sit Land, og han døde agtet og afholdt og paa sin Lykkes høieste Tinde.«

Den unge Frue og hendes førstefødte, den lille Marie, var til stor Trøst for hendes sørgende Mor.

»Der er noget saa vidunderligt smukt og mildt ved hendes Sorg. Hun siger selv, at Eckernførde-Ulykken (d. 5/4 1849) var hende en større Sorg; thi ved den var der tillige en Ydmygelse — det værste af alt — men her er der en Følelse af Stolthed, der ligesom lægger et lindrende Plaster paa Saaret.« Hun fortæller sin Mand: »Vi kjøre hver Dag en lang Tour ud i Dyrehaven eller ad Strandveien, og idag var vi ude paa Landstedet ved Øverød, hvor vi muligen en af Dagene flytte ud. Hvor var det vemodigt efter næsten to Aar at gjense det altsammen. Alle de kjære, dyrebare Minder, som tale saa levende om ham, især Søllerød Sø med Broen i Haven og den hvide Baad. Jeg saae ham saa levende for mig, den ganske unge Fisker, som aldrig kommer mere; hans straalende Ansigt, naar Fangsten havde været god — det var jo hans største Sommerglæde. Jeg maatte græde ved Synet af hans Fiskestang, som stod endnu nede ved Broen, et skrøbeligt Rør, som dog paa sin Maade vil leve, længe efter at den varme, unge Haand, som saa ofte har holdt den, er kold.«

I næste Brev fortæller Fru Elise sin Mand oppe i Norge om Sejren ved Fredericia den 6te Juli 1849, som fyldte hende med saadan en »skjælvende« Glæde, thi over tusinde Danske skal være døde og saarede. Var mon hendes Broder Othar imellem dem? »Moder og jeg gik i Kirke for at takke og bede. Næste Dag fik vi Brev fra Othar, der var stolt og lykkelig, som alle i Hæren. En mat — Gud ske Lov en meget mat — Kugle havde sidst i Kugleregnen truffet hans Ben, men ikke efterladt andet Spor eller Mærke, end Slaget af en Stok vilde have gjort.«

»Den ottende Juli tog vi til Øverød. Her er deiligt som altid, og nu, da Isen er brudt, vækker de mange Minder om Ferdinand ikke længere den bittre Sorg, men snarere en stille Vemod, blandet med Tak, fordi vi have faaet Lov at bringe vort store Offer for Danmark og dets hellige Sag.«

I sin gribende lille Mindebog »En Hverdagshistorie fra 1849« fortæller Kammerherre Bodenhoff:

»Tænk tidt og længe paa Din Søn Ferdinand,« det var hans sidste skrevne Ord til Moderen, og hans Bøn blev opfyldt, »Tit og længe« tænkte hun paa ham; — lige til sin Død. Bedst husker jeg hendes alvorsfulde, bedrøvede Ansigt den Dag, da hun viste mig den blod-

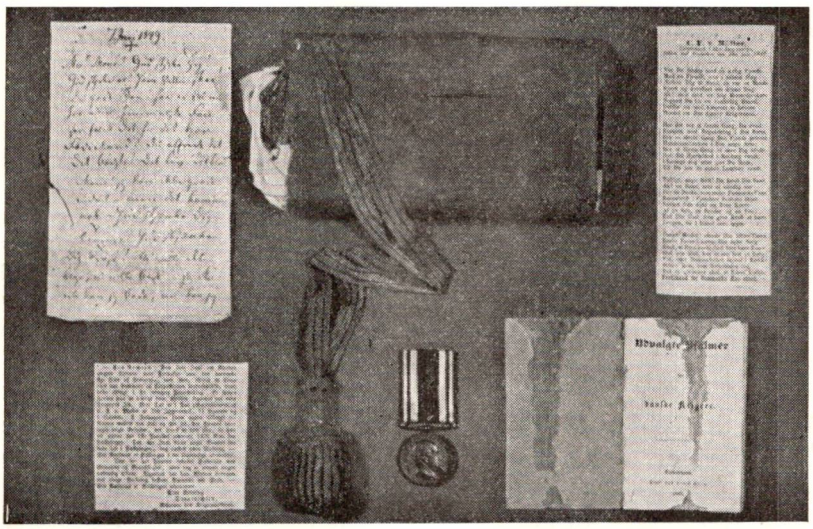

Minder om Løjtnant *Ferdinand v. Müller.*

Hans Tegnebog med Moderens Breve, Faderens Brev om hans Død, Portepéen til hans Sabel og hans Soldatersalmebog.

bestænkte Officerskappe med det kuglerunde Hul igennem det Sted, der havde dækket over hans Hjerte. Og da den gamle Generalinde mange Aar efter hans Død selv sænkedes i sin Grav, laa hun dækket i sin Kiste af den Kappe, paa hvilken hendes Øje saa ofte taareblændet havde hvilet. Saaledes havde hun ønsket det, og som hun havde ønsket, skete det.

Og Kammerherre Bodenhoff fortæller i samme Bog, hvorledes hans Morfader viste den lille Dreng det Sted udenfor Fredericia, hvor hans Morbroder Ferdinand var faldet.

»Jeg erindrer, at vi gik langt ud over Marker, til vi naaede et Sted, hvor han standsede og med en underlig fremmed, jeg syntes ganske ukendt Stemme, sagde: »Her var det.« — »Hvad var her, Bedstefar?« »Her blev din Onkel Ferdinand skudt.« Jeg husker, at der i Nærheden, paa en Grøftekant, laa nogle smaa Børn og plukkede af Foraarets

allerførste, sparsomme Blomster, og at han gav dem Penge for disse; men jeg saa, at hans Haand rystede, medens han famlede i den gammeldags, perlestukne Pung, og det undrede mig, at han kunde fryse, for det var jo slet ikke koldt. Vi gik saa længe videre, til vi stode foran en stor Grav, i hvis Sten var indhugget to Soldater, der bare en død Kammerat. Og atter her fortalte han mig om min Onkel Ferdinand, som laa dybt nede under denne Sten, og han viste mig det Hjørne af Graven, hvor hans Navn var indhugget. Ovenover dette lagde han Blomsterne, som de smaa Børn havde plukket.«

I sit lange skønne Trøstebrev til sin Hustru fra Egaa den 7de Juni skriver Oberstløjtnant Müller bl. a.:

»Den trofaste, modige Ferdinand har ikke skaanet sig, ikke holdt sig tilbage. Da Æren kaldte ham, fulgte han dens Bud og gav sit Liv for det Land, hvis dyrebareste Pligt det er os Alle at værne: derfor kan han nu gaae fri og frank til sin Guds Domstol, nu da Han har kaldt ham. Det er saa stor en Trøst, Marie. Tak Othar for hans Brev. Det sorte Segl sagde mig strax dets Indhold. Jeg sender nu min Tak til General Bülow, fordi han uden Anmodning strax gav Othar Permission til at bringe sin Moder det Budskab, som Du ikke kunde have faaet paa en blidere Maade.«

Selv kunde Oberstløjtnanten ikke tage Orlov, hans egen Chef, General Olaf Rye, vilde slet ikke kunne undvære ham. Han skriver ogsaa i Trøstebrevet til Hustruen: »Jeg har saa stort et Ansvar, jeg har saa mange Børn at vaage over. Jeg gjør, hvad jeg kan, saa staaer Resten i Guds Haand.«

Faa Dage før Ferdinands Fald havde Faderen haft den store Lykke, at kommandere de danske Bagtropper i Rytterfægtningen nord for Aarhus den 31de Maj og derved befri sin gode gamle Garnisonsby Aarhus for Prøjsernes Aag. Det var for ham selv den store personlige Oprejsning for det Nederlag, det havde været for ham Aaret før at maatte finde sig i at blive hjemme i København og forrette Hoftjeneste, mens hans Fæller, deriblandt hans unge Sønner Valdemar, Othar og Ferdinand, drog ud for at kæmpe for Fædrelandet, det, som fra 1807 havde været hans Livs store Maal.

»Med Møie holdt jeg mine Taarer tilbage, da Garden til Hest opmarcheret paa Christiansborgs Ridebane den første April 1848, modtog deres Estandart, og Kongen fra Vinduet tog Afsked med den; — men ved Frederiksberg løb de mig ned af Kinden, da jeg sagde Farvel og gav Vagtmester Soetmann Haanden og mindedes, hvorledes hans brave Fader og jeg havde marcheret til og fra Frankrig i Aarene 1815—19.«

Han fortæller siden om Revuen paa Leerbæk Mark ved Vejle den 18de September 1848.

Vi stege strax til Hest og rede til Leerbæk, hvor Armeen, ca. 20,000 Mand, stod opstillet i to Træfninger. Efter at have passeret Linierne lod Kongen Tropperne passere forbi. Derefter uddeltes Decorationer, hvilket varede flere Timer, da der var mere end 400 at uddele. Det hele var saare gribende, og det var umuligt andet end at føle sig dybt rørt ved at se hver af de tapre, gode Soldater modtage Ærens Tegn og Ærens Løn af deres Konges egen Haand, og hver især modtoge deres Konges egen Tak. Efter Ordensuddelingen samledes Kongen med alle Officerer til en Collation i Telte lige ved Kanten af den smukke Greisdal. Her var en fortrinlig Stemning, hvor Taler vexlede med Sang. Der blev sunget en Sang af H. P. Holst: »Vel mødt igjen Kong Frederik ved Hæren!« Den gjorde paa alle det dybeste Indtryk:

Og Kongen tro, i Døden som i Livet,
»Det skal ei skee!« vi sværge her som Mænd.

Næppe var den sidste Tone af den deilige Sang hendød, og den dybeste Taushed, frembragt ved dens gribende Virkning, rugede endnu over den af veirbidte Krigsmænd fyldte Plads — saa reiste Kongen sig, greb sit Glas og gjentog, saa alle hørte ham, og med en af Sindsbevægelse skjælvende Stemme, som var det den helligste Ed: »Det skal ei skee!«

Der var over det Øieblik udbredt en Stemning, som ingen, der overværede Scenen, vil kunne glemme, saa længe han lever. Og jeg gav mig selv det Løfte: »Du *vil* med Dine Kammerater ud, naar Krigssignalet atter lyder! *Du vil! Du vil!*« Jeg kan ikke et andet Aar leve et mageligt Hofliv og mellem Diplomater og den »store Verden«, medens de andre kjæmpe for vort Land. I Aar vilde min høie og gode Herre ikke give sin Tilladelse dertil — næste Aar tager jeg den *selv* — koste hvad det vil.

Han holdt sit Løfte fra Leerbæk Mark og kom til at deltage i det næste Aars Felttog, hvor han som sagt kommanderede den danske Bagtrop under Ryes mesterlige og heldbringende Tilbagetog op gennem Nørrejylland til Helgenæs, det Tilbagetog, der trak Prøjserne højt op i Nørrejylland og var Betingelsen for vor store Sejr over Slesvigholstenerne ved Fredericia den 6te Juli, der medførte Prøjsernes Flugt fra Nørrejylland. Faa Dage efter Fredericiaslaget rykkede Oberstløjtnant Müller i Spidsen for Avantgarden ind i Aarhus, tiljublet af sine tidligere Bysbørn. Hans Andel i Ryes Tilbagetog gen-

nem Jylland er beskrevet i al Korthed i L. J. Flamands store Bog »Slagene ved Fredericia og Idsted« 1853, S. 123—25.

Han deltog ogsaa næste Aar 1850 som Oberst og Stabschef ved Reserve Cavalleriet under Generalmajor Flindt. I Slaget ved Isted ledede han Angrebet paa Bollingsted med 2 Kanoner, 2 Eskadroner og et Kompagni. Byen Bollingsted toges efter en hæftig Kamp, i hvilken Løjtnant Kaufmann faldt, og

Oberst *Gotthold v. Müller* 1853.

hvor Oberstens Vejviser, en Bonde Jochum Wich fra Tarp saaredes ved hans Side. Men den videre Fremrykning fra Bollingsted kunde ikke iværksættes af Mangel paa Infanteri, thi Oprørerne holdt Skoven hinsides Byen besat med et Batteri. For at holde Bollingsted maatte en Eskadron til Fods besætte Byen i Forening med Kompagniet, skønt dette havde lidt en Del ved Byens Indtagelse. Da Overgeneralen derpaa trak med Reserve-Kavalleriet over til Flensborg-Slesvig Chausséen, fik Obersten Ordre for sin Person at følge dette, og han fulgte saaledes Kavalleriets Fremrykning over Lyrskov, Skov-

by og Husby til Lille Danevirke, hvor den sidste Fægtning fandt Sted.

Breve og Dagbogsoptegnelser fra Istedslaget og den følgende Tid er desværre ikke offentliggjort af Kammerherre Bodenhoff, men vi ved, at Obersten blev angrebet af et saa hæftigt Anfald af Podagra og Gigt, at han maatte melde sig syg i Midten af September. Hans Kone kom over til Slesvig for at pleje ham, indtil han som Rekonvalescent kunde overføres til København den 13de Oktober. Ved Ankomsten hertil var han dog endnu saa svag, at han maatte bæres i Land fra Skibet. Først den 13de December var han igen saa rask, at han kunde køre ud og gøre Visitter. Først naturligvis til Palæet, hvor Arveprins og Prindsesse modtog ham med største Hjerteligheed. Ogsaa hos Krigsministeren kom han og lod ham vide, at han endnu ikke var saa rask, at han kunde gøre Tjeneste, og han nok før sin Afrejse til Arméen skulde melde sig hos ham. Han kom ikke tilbage igen til Felten, Freden blev sluttet for inden. Han slutter sin Dagbog for Aaret 1850 med de Ord:

»Vor prægtige Armees Seire ved Idsted, Mysunde og Frederiksstad var vor store Opreisning, saa vi maa bekjende, at Herren miskundeligen, ja næsten vidunderlig har holdt sin Haand over det lille Danmarks Rige. Med Tak og Tro kunne vi derfor gaa det nye Aar i Møde. Gid det skjænke os en varig Fred baade med udvortes og indvortes Fjender.«

De følgende Fredsaar 1851—56 var sikkert de vanskeligste og mest kritiske i hele Oberst Müllers Adjudanttid. Kong Frederik havde den 7de August 1850, uden at raadspørge sit Ministerium, egenmægtigt ladet sig vie til venstre Haand til sin mangeaarige Elskerinde *Louise Rasmussen* og lod hende adle under Titelen Lensgrevinde Louise Danner. De to Enkedronninger og Prinsesse Caroline var ganske ubønhørlige i deres Afvisning af Kongens Hustru, og fremfor nogen anden var Prinsesse Caroline krænket og forbitret, mens hendes Mand Arveprins Ferdinand ikke uden Grund var mere large, ligesom han ogsaa følte sig personlig tiltrukket af, ja af Hjærtet holdt af sin Brodersøn. De to Enkedronninger Marie Sofie Frederikke og Caroline Amalie havde allerede oplevet Dronningeværdighedens Sødme, og vel ogsaa noget af dens Hulhed

og Tomhed, men Prinsesse Caroline, Frederik den sjettes Datter, kunde og vilde ikke opgive Haabet om at blive Dronning, hvis, saafremt, om, naar Kong Frederik, hendes Søster Wilhelmines tidligere uværdige Ægtefælle, skulde føle sig nødsaget til at frasige sig Tronen. Dette var hendes inderligste Haab, hvad uværdige Smigrere og Spekulanter vidste at drage Fordel af til Prinsessens egen Skade. Hendes Mand, Arveprins Ferdinand, saa ganske nøgternt paa disse Fremtidsmuligheder, han ytrede tit og mange Gange til sin Adjudant: »Bliver jeg Konge, er min gode Tid forbi!« Han sagde under en Visit af Baronesse Pechlin den 18de Marts i 1854, hvor der blev talt om at vorde Konge. »Skulde jeg blive det, saa ønskede jeg, naar alt var blevet ordnet, igen at aflevere Kronen til Frederik den 7de; men det tør jeg ikke for hende,« tilføjede han, idet han klappede Prinsessen paa Skulderen — »hun vil altfor gjerne være Dronning. Og vi passe jo dog ikke, hverken til Konge eller Dronning, vi ere altfor smaa.«

Oberst Müller opfattede ikke sin Stilling saaledes, at han som fuldendt Hofmand skulde tale sit Herskab efter Munden og i enhver Henseende gaa det under Øjne, han opfattede sin Stilling som den gode forstandige Ven og Raadgiver for disse to Mennesker, der var saa afhængige, den ene af sin Spillelyst, den anden af sin Arvestolthed. Det kom derfor ofte til ret pinlige Optrin mellem ham og Prinsesse Caroline. Hun sagde engang til ham (13/4 1855): »De skulde ellers ikke tale om Mesalliance, thi Deres Kone kan ogsaa tale med derom.«

»Jeg svarede Hendes Kgl. Højhed, som jeg ved tidligere Anledninger havde svaret hende, at min Kone og jeg vare overmaade lykkelige, og at hendes afdøde Moder i de senere Aar delte denne Lykke med os, og at den øvrige ritterschaftlige Familie viste mig megen Høflighed. Plessen, Blomes og andre kaldte mig endog »Herr Vetter«, men jeg incommoderede dem ikke, jeg fandt mig bedst ved at leve dem foruden og var ikke nogen Elsker hverken af Holstenere eller Slesvigholstenere; at de vare saa forekommende at søge mit Hus, naar de kom her til Staden, var ikke foranlediget af mig.«

Midt under disse vanskelige Forhold var det Obersten en Lise at søge ud til sit Landsted i Øverød om Søndagen og i Sommertiden. Rigtig godt blev det, da hans Svigersøn Boden-

hoff og hans Datter Elise kom hjem fra Norge i Efteraaret 1853. Det var nødvendigt for hans Svigersøn at opgive den store vellønnede Stilling hos Hofmarskalk Løvenskjold paa Fossum for at komme ind i den Karrière herhjemme, som Forstmand, der førte ham fra en Assistentstilling hos Skovrideren paa Jægersborg op til Overførsterembedet paa Egelund ved Fredensborg, til Kammerherrestillingen hos Kong Kristian den Niende og til Jagtvenskab med Ruslands Kejser Alexander den Tredie. Hans Hustru blev den gamle Dronning Louises kære og trofaste Veninde.

Oberst Müller overlod da sin Svigersøn Villa Oppy i Øverød, for at han kunde komme til at bo midt i sit Distrikt, og her fik Bodenhoff og Hustru deres Helaarshjem i Aarene 1853 til 1857. Deres yngste Søn, Kammerherre Ernst Bodenhoff, født paa Jønneval den 16de Marts 1852, havde nogle af sine allerbedste Barndomsminder fra Hjemmet i Øverød, som han følte sig langt inderligere knyttet til end de ældre Søskende. Han fortæller blandt andet om, hvorledes hans Moders Forældre jævnlig kom kørende i deres egen Vogn om Lørdagen og blev Søndagen over.

»Da var der altid stor Glæde. Bedstefar mødte med »Taffelgodt« i Baglommen til os, som vi selv maatte finde, Sukker i Sølv- og Guldpapir og smaa Chokoladepastiller eller smaa bitte haarde Kager i Form af et Ottetal. Det smagte godt, dog vel ikke bedre end andet Brystsukker, men det satte Fantasien i Bevægelse hos smaa Børn, fordi det var Sager, der kom fra »Kongens Taffel.«

En Gang imellem kom Arveprins Ferdinand og Prinsesse Caroline paa Besøg i Øverød, fortæller Willie Bodenhoff:

»De gamle Trælaager foran Indgangsporten er slaaet paa vid Gab. Obersten og Oberstinden staar ved Hovedtrappen. Bag dem ses smaa lyslokkede Barnehoveder, og i Vinduerne til Køkkenet staar Pigerne og Karlen. Fra Rudersdalsvejen lyder Hestetrampen, det lyner rødt derude mellem Træerne, rødt og grønt. Og ind svinger den kongelige Vogn. Arveprins Ferdinand og Arveprinsesse Caroline sidder i Vognen. Den grønne Jæger springer fra Bukken, Vogndøren slaas op, og Prinsen og Prinsessen stiger ud. Den venlige Prinsesse kysser Børnene, og Arveprinsen lover dem Cirkustur. Nede ved Baadebroen ligger den hvide Baad — Solen er ved at gaa ned, da Baaden langsomt glider ud paa Søen, bort fra de tætte Sivskove, der svajer for Brisen. Prinsen og Prinsessen sejler over Søen, mens Klokkerne fra

Søllerød Kirke ringer Solen ned. Men inde i Barneværelset ligger tre smaa Børn og drømmer om Æventyr og Cirkus og om en Spilledaase, der gemt i Prinsens Lomme, har spillet: »Ach du lieber Augustin!«

I sin Dagbog fortæller Oberst Müller: »Den 16de Marts tilbragte vi glade sammen i Øverød. Det var min lille Dattersøns firaarige Fødselsdag, og samme Dag var Armébefalingen kommet, der meddelte min Udnævnelse til Generalmajor og min Ansættelse som Chef for 1ste Kavalleribrigade, med Kvarteer for mig i Fredericia. Han fortæller om sin Afskedsaudiens hos Kongen den 28. Marts, der talte smukt om sit kære Frederits og de dér tilbragte lykkelige syv Aar og anbefalede mig varmt sin Club »Frederiksclubben«. Samme Dag gav Arveprinsen en Afskedsdinér til Ære for deres Adjudant med Champagne, hvorunder den nye Generals Skaal blev udbragt af Arveprinsen overmaade smukt og hjerteligt. Hele det prinselige Hof med Arveprinsens i Spidsen mødte op til Afsked paa Banegaarden. »Det var mit Farvel til Hoffet og Hoflivet. Vel erkjender jeg det gode, jeg i over 23 Aar har nydt der, men Friheden, Selvstændigheden, føles dog som det allerbedste.«

At blive udnævnt til General havde en egen Tilfredsstillelse for ham, i Tanke om sine Trængselsdage som Sekondløjtnant i Frankrig. Han skriver:

»Mit Ønske, at min salig Svigermoder kunde have oplevet at se mig som General, er vel noget forfængeligt fra min Side, for at vise den gode Salige, at den én Gag saa ringe ansete Løjtnant Müller nu havde Rang med hende og havde bragt Datteren samme Rang, som Moderen havde. Den Salige havde dog tilsidst aflagt en Del af sine fornemme Fordomme og behandlede mig i de senere Aar som en kjær Søn. Hun vilde ogsaa nu have glædet sig. Han er godt nok klar over, at nogen helt almindelig General var han ikke. Han skriver til sin Hustru i København: »Jeg rider og spadserer daglig lange Toure og medfører bestandig en Bouket Markblomster, som jeg deler mellem min Ferdinands Grav og mit Hotelværelse. Folk ser med Forbavselse efter den blomsterelskende General.«

Hans Virksomhed i Fredericia blev ikke af lang Varighed, han blev i Marts 1857 udnævnt til Kommandant i Slesvig, samtidig med at han beholdt sin Stilling som Chef for Kavalleribrigaden. Han havde ikke selv søgt denne vanskelige Stilling, men han blev af Regeringen ved en smigrende Skri-

velse foretrukket for flere ældre Generaler, fordi man mente, at han var i Besiddelse af Ævner og Egenskaber, der gjorde ham særlig skikket til at beklæde denne Stilling, som krævede Ro, Overlegenhed og en myndig Optræden, uden dog at vække Irritation eller Ophidselse hos den tysksindede Del af Befolkningen. De nationalliberale københavnske Blade havde en ganske modsat Mening, det hedder i »Fædrelandet« for 2den August 1858:

Om det i sin Tid var et heldigt Valg at gjøre Hs. Kgl. Høihed Arveprindsens mangeaarige Adjutant til Brigadegeneral i Kavalleriet, skulle vi ganske lade staa hen; men i alt Fald er han meget for gammel og svag til at være den øverste Befalingsmand i det sydlige Slesvig. Det samme turde gælde om Oberst Torp, der næppe har nogen som helst Forestilling om sin Opgave paa dette Sted, og endelig turde ogsaa Oberst Bentzen besidde alt for megen Godmodighed og alt for lidt af Energi til at gøre Fyldest under de givne Forhold. »Under saadanne Kommanderende kan man ikke undre sig over, at der har kunnet opstaa Rivninger imellem danske Officerer og Civilembedsmænd, uagtet de paa dette Sted, fremfor noget andet, burde gaa Haand i Haand og gjensidig støtte hinandens Autoritet. Forandringer i de sydslesvigske Kommandoforhold tro vi i høj Grad paakaldes af Omstændighederne.«

Maaske er den egentlige Aarsag til »Fædrelandet«s skarpe Angreb paa General Müller og hans nærmeste Medhjælpere den, at de tre danske Officerer var Helstatsmænd, som holdt paa Danmark til Elben, og som heller ikke mente, at man kunde vinde en tysktalende Befolknings Sympati for Danmark ved smaalige Drillerier.

Halvandet Aar senere havde han den Ubehagelighed at læse i »Dagbladet« for 24de Februar 1860, at Krigsministeren, General Thestrup, havde indstillet ham til Afsked tilligemed General Krabbe. Han skriver omgaaende til Krigsministeren, om det virkelig forholdt sig saaledes, som »Dagbladet« angav, og om at det i bekræftende Fald maatte tillades ham at indgive allerunderdanigst Ansøgning til Hs. M. Kongen om Afsked. Han skriver i samme Brev: »Uagtet jeg ikke fæster Lid til alle Bladartikler, finder jeg det dog meget sandsynligt for mit Vedkommende, da mit Helbred ikke er stærkt, og jeg i de senere Aar hjemsøges af Podagra et Par Maaneder hver Vinter. Jeg har derfor ingen Grund til at finde mig

uskaansomt behandlet, men erkjender tværtimod til fulde, at Arméen kan trænge til yngre og friskere Kræfter, og at den gode Villie ikke alene er nok.«

Men Afgang med Honnør undte man ikke den gamle fra Krigene og fra Troppesamlingen i Sydslesvig 1859 veltjente General, han fik sin Afsked *uden Ansøgning*. Han fik nemlig under første Marts Meddelelse om, at han var indstillet til Afsked i Naade med den reglementerede Pension. Og selv om han et Par Dage efter fik Tilbud om at søge Afsked, hvis det kunde ske med omgaaende Post, vilde den ærekære, krænkede Mand ikke *nu* søge sin Afsked, han »ansaa det ikke nødvendigt nu selv at indgive Ansøgning om, hvad der alt er bestemt.« Han skriver i sin Dagbog for 10de Marts 1860:

»Jeg har efter Overbevisning handlet, som jeg ansaa det rigtigt. Jeg og Flere glædede os til, at Forholdet var blevet bedre; men desværre har den sidste Stænderforsamling i Flensborg og Adressen herfra igjen forværret alt, skøndt de fleste af Borgerne ikke dele de statsopløsende Projekter. Naar man ikke vil Helstaten, hvad vil man da? Min Virksomhed gik, og mine Principper gaa stedse ud paa at beholde den, og det var meget beklageligt, om Ministeriets Hensigt ikke var den samme. Jeg har da ogsaa udtalt mig for Helstaten, og det er vist min Fejl, da de ultra Danske nu synes at styre Staten, og de ville jo ikkun et Danmark til Eideren. Maa Forandringerne trufne hernede, blot føre til Held for Landet, derom maa vi alle bede.«

General Müllers Afløser som kommanderende General i Slesvig var Oberst *Ernst Wilster* (1808—81), der efter Fredsslutningen 1851 som militær Kommandant i det sydlige Angel havde været yderst virksom for at trænge Slesvigholsteinismen tilbage. Den gamle Feltpræst *Høyer-Møller* (1818—1904), der selv saa stærkt kom til at føle Savnet af sin Ven, General Müller og hans elskelige kærlige Hustru, var betænkelig ved at se General Wilsters store Iver, og han maatte anse det for meget farligt, at han for at faa Luft, skulde *gjøre Opgaver,* hvor de ikke paatrængte sig. Det var dog ikke at undres over, at Wilster selv skulde mene, at netop han var den rette Mand til de vanskelige Forhold i Slesvig, saa meget mere som dette ganske stemte med hans Karakter.«

General Müllers pludselige Afsked faldt hans indflydelsesrige Venner for Brystet, først og fremmest selvfølgelig Arveprinsen og hans Gemalinde, men ogsaa den senere Kong

Kristian den 9de, daværende Chef for Kavalleriet, der ikke var spurgt til Raads af Krigsministeren. Han skrev den 20de Marts 1860:

»Jeg behøver ikke at sige Dem, hvor meget jeg beklager Deres Afgang som et føleligt Tab for Kavalleriet, ligesom jeg ogsaa beklager, at Deres Virksomhed som Kommandant i Byen Slesvig dermed ender, hvor jeg antager, at Deres humane Optræden har virket forsonligere paa Byens Befolkning, end naar man vil bruge Folk til en saadan Post, der paa Forhaand anse alle for Oprørere.« Og Arveprinsen skriver: »Jeg vil haabe, at Oberst Wilster vil vil være forsigtig som Kommandant i Slesvig og søge at vinde Borgerne, som De har gjort. Derved vil vindes mere, end ved at drille dem med for megen ultra Danskhed.«

General Müllers Papirer indeholder adskillige Oplysninger om Stemningen i Slesvig, og det ikke blot om Overklassens Danskfjendtlighed, men ogsaa om den jævne Befolknings Loyalitet, en Loyalitet, han af gammel Erfaring vidste gik helt ned i Holsten. (Se Hofliv S. 341, Februar 1849).

Han fortæller i et Brev af 20de Maj 1857:

Jeg mødte i Dag Madam Esselbach med en anden Dame paa Trappen. Sidste vilde durchaus nicht se mig, da jeg gik forbi og hilste, men slog Øinene dybt ned. Dette gjorde mig nysgjærrig efter at erfare, hvem denne bly Skjønhed var. Det var Frau Doctor Heiberg, Halvsøster til hans Svogers Søn af første Ægteskab, Adolf v. Gähler. Hun var Datter af Grev Baudissin til Knoop, som hendes Moder var blevet gift med efter Skilmissen fra sin første Mand, Ritmester v. Gähler.

»Under Arveprinsens Besøg i Slesvig i Slutningen af Juli 1857 viste Slesvigs gode Indvaanere deres sædvanlige Hengivenhed for Kongehuset. Ikke et Flag var oppe uden hos Embedsmændene. Den fornemme Pøbel lettede lidt paa Hatten. Fiskerne derimod, de stode alle, Mænd, Koner og Børn udenfor deres Huse, og disse jævne Folk, de raabte Hurra med Kraft.«

General Müller fortæller ogsaa, at han den 13de Juli 1858 var til Frokost hos det »Lollfusser Schützengilde«,

Det gik særdeles smukt og ordentligt til baade under Skydningen og ved Frokosten. Kongens Skaal, som jeg udbragte, modtoges med stor Jubel og fik levende »Hoch«. Selskabet viste mig den Ære, trods min Anmodning om at lade være, at ledsage mig til min Bolig med Musik og Optog. Ankommen her takkede jeg dem og sagde paa Tysk: »Før vi skilles, ville vi endnu engang lade vor allernaadigste Konge leve højt!« og Hs. Majestæt fik »Hoch!«, saa det dundrede.

Efter sin Afsked besluttede General Müller sig til at søge Bopæl i Aarhus, og han lejede af Justitsraad Ingerslev paa Marselisborg Landejendommen Louisenhøj lige syd for Aarhus med sine 30 Tønder Land og sin store Have. Her flyttede Ægteparret til i Juni Maaned 1860, men langt skulde deres lykkelige Samliv i deres Alderdomshjem ikke blive, for allerede den 16de November 1861 døde hans elskede Hustru paa Louisenhøj efter en Maaneds Sygdom.

Hans Dattersøn Ernst Bodenhoff, der under sin Skolegang i Aarhus Latinskole i Aarene 1863—69 boede paa Louisenhøj sammen med sin ældre Broder Ferdinand, fortæller, at blandt de mange Stuer paa Louisenhøj var der én, som for samtlige Beboere stod i et næsten helligt Lys.

Det var Generalindens Kabinet. I det havde hun samlet alt, hvad der var hende kjærest. Derinde maatte ingen andens Haand røre nogen Gjenstand. Det var min Bedstefars egen pietetsfulde Nydelse at tørre Støvet af de mange Souvenirs og Portrætter, som prydede hendes Skrivebord, at pleje og vande de mange Blomster, der stode i Etager over hverandre i Stuens Hjørner og i Vinduet ud imod Forgaarden, og som det for ham var en Velfærdssag at holde i Live det længst mulige, fordi det havde været hendes Blomster. Der tyede han dagligt ind og kunde staa lange Tider i højtidsfuld Stilhed og stirre paa den Udsigt, som havde været hende saa kjær. Undertiden kunde han tage hendes Stambøger ind i Dagligstuen og om Aftenen ved Lampens Lys vise os Drenge de smaa Akvareller eller de smaa kunstfærdige Silkebroderier med Digte og Tankesprog under i alle mulige civiliserede Sprog og fortælle os om hende og om deres første Møde, om Livet i Frankrig i hans og hendes lyse Vaar.«

Den 29de Juni 1863 døde Arveprins Ferdinand pludselig af et Hjerteslag. General Müller tilsagde naturligvis sit Komme til Bisættelsen, men Dagen før denne blev han saa hæftig syg, at det var ham umuligt at rejse. Den 6te Juli modtog han Brev fra Arveprinsessen, der bl. a. skriver:

»I det Øjeblik det Kjæreste, det Bedste, jeg eiede i Livet, bæres til sit sidste Hvilested, kan vist intet være mig trøsteligere end at tale med hans troeste og ældste Ven, og derved allerede med min .... Muntrere end den 28. Juni har jeg næsten aldrig set den kjærlige Engel; og selv endnu faa Øjeblikke, forinden Manden med Leen nedslog min jordiske Lykke. At jeg ej skulde være hos ham i det Øjeblik, jeg, der aldrig havde forladt ham en Dag eller Nat under Sygdommen. Om Alt Godt vil min Engel bede for mig, han som saa ofte, i min forbrændte Tilstand, lettede mig Smerterne.« I Efterskriften til sit lange

Brev meddeler hun: »Jeg har givet Rømeling Ordre til at sende Dem til Minde om Englen, den Lænestol, som han dagligt benyttede ved Skrivebordet og i hele sin Sygdom.«

Venskabet med Arveprinsessen holdt sig nu lige til hendes Død 1881, bestandig i fuldeste Harmoni. Hun havde jo som bekendt sat sig det Maal, at hendes »Engel«, hendes livsglade, letsindige Gemal, skulde hvile gældfri i sin Grav, og hun naaede sit Maal. Med fuld Tillid henvendte hun sig til den »tro Husven« om Raad i de mange finansielle Spørgsmaal, og hun fulgte de Raad, han gav hende.

De to havde ogsaa en anden fælles Kærlighed, den nye, først saa miskendte unge Konge, Kong *Christian den 9de* og hans Familie. Hun skriver saaledes i sit Brev den 18. December 1863:

»Vores kjære Konge ledsager i dette Øjeblik Kong Frederiks høje Lig ud af Byen for i Morgen i Roskilde at bivaane den store Højtidelighed. Hans ædle Hjærte lider meget og føler dybt alle Krænkelser mod ham, men især lider han over al den Ulykke, der paadrages Landet saavel inde som ude fra. De deler og føler det med os alle, der holde af den elskede Christian, der i mit Hjærte altid er som en ung og meget kjær Broder.« »Kongen har et Guldhjerte,« skriver hun den 24de November, »og er den kjærlige Ven for mig, som han altid har været.«

Den 6. Marts 1864 skriver Arveprinsessen: »General de Mezas Afgang har sikkert været Kongen, som enhver rettænkende Mand, højst ubehagelig, og har kostet Kongen meget at maatte underskrive. Imidlertid udtaler Kongen sig aldeles ikke, som han overhovedet ikke gjør om noget. Dog ved Hjemkomsten den 10de Februar sagde han, da der var Tale om General de Meza: »Han har reddet paa en ærefuld Maade Arméen og fortjener dennes og min Tak.« Og ved en anden Lejlighed sagde Kongen: »Jeg holder Generalen for en meget dygtig Mand: hans Underligheder har man jo længe kjendt.«

General Müller havde samme Opfattelse:

Min Bedstefader var langt mere fattet ved Dannevirkes Rømning end alle andre, jeg kom i Berøring med, og hævdede straks, at det var det eneste Rette, hvis man vilde bevare Hæren for total Ødelæggelse i et eneste Slag. Den kunde ikke forsvare en Stilling af saa lang Udstrækning, der ovenikøbet kunde omgaas. I Skolen var alle oprørte til det yderste. Naturhistorielæreren *Edvard Erslev,* der var en varm

Patriot og et Hjertemenneske, græd og fik os Drenge til at græde med, men gik dog, medens Taarene sad paa alles Kinder, over til at tegne Dybbølsstillingen paa Tavlen for os. Men Tilliden til ham, til Dybbøl eller til Sejr i det Hele var stærkt rokket i vore barnlige Hjerter«.

Aarhus blev snart efter Dybbøls Fald besat af Fjenden, Bodenhoff fortæller udførligt derom i sin gribende Bog »Mellem Venner og Fjender.« Og ogsaa den gamle General fik Indkvartering, en ung Løjtnant v. Grone af 4de Garderregiment, en Søn af en brandenburgsk Godsejer. Han var meget ærbødig overfor den gamle General og stillede højtidelig i stram Paaklædning, med Kaarde, ved Maaltiderne. Paa Bordet prangede det fine gamle Sølvtøj, min Bedstefar selv mødte i Kjole, Samtalen var formel høflig, og vi Drenge blandede os kun i den, naar vi blev spurgte.«

I sin private Dagbog prenter den gamle General de bitre Ord:

»Jeg betragter det som en Lykke for mig, at jeg blev fjærnet fra Hæren, før denne ulykkelige Krig begyndte, hvis uheldige Udfald enhver Kyndig maatte forudse, efter at Rigsdag og Krigsministre som Thestrup havde omskabt Arméen til en Milits, ligesom Kjøgearméen, sørgelig Ihukommelse i Anno 1807. Hvorfor vare vi heldigere i forrige Krig? Fordi vi da ikke havde, som nu, Mangel paa Førere — Officerer og Underofficerer. Fordi vi havde vel uddannet Mandskab efter Frederik den Sjettes Princip og Aand. Fordi vore Vaaben var lige med Fjendens, og endelig, fordi Blade som »Dagbladet« og »Fædrelandet« dengang endnu ikke ganske stode for Styret.«

Men naar den almindelige Befolkning og navnlig visse Blade vilde kaste Skylden for Nederlaget paa Hæren, ja næsten med Haan saa ned paa vore Soldater, fyldtes den gamle General med Harme:

»Jeg husker en Dag, vi kom hjem, og fortalte ham om en Bataillon, der var passeret Aarhus, og som vi syntes, næsten var bleven behandlet med Kulde af Befolkningen. Saa tog han et Avisudklip og sagde: »Hør nu efter, Drenge, for I læser jo ikke Aviser, og saa har I heller ikke set, hvordan vor Konge takker sine Soldater. Se saadan skulde alle Danske føle! Og saa læste han Kongens Proklamation, langsomt og med en Stemme, der af og til forekom os at skælve lidt, det var maaske af indre Bevægelse. Den sluttede med følgende Ord: »Modtager derfor, før I skilles, Eders Konges Tak. Med dyb Bekymring har jeg fulgt Eder i Eders tunge Gjerning, med sorgblandet Stolthed har jeg set Eders Færd. Bevarer under fredelige Sysler

den Rolighed, den Selvopofrelse, I har vist i Kampen, bevar fremfor alt den Kærlighed til Konge og Fædreland, der har ledet Eder. Med Forsynets Bistand vil Danmark endnu kunne haabe en lykkelig Fremtid, om end den nærmeste Tid viser sig mørk og truende. Værer i Freden, hvad I have været i Kampen, og I ville bidrage til Fædrelandets Vel, som I hidtil have hævdet dets Ære.«

Da han havde endt sin Oplæsning, strøg han sig med Haanden over Øjnene og aftørrede sine Briller med Lommetørklædet. Jeg tror de var en Smule duggede. Saa sagde han pludselig, med et helt andet, ligesom lettet Tonefald: »Naa Drenge! gaa saa ud og leg«!«

Fra sin fyrstelige Veninde, Arveprinsesse Caroline, fik han den 17. August 1864 Brev om, hvorledes den danske Kongefamilie stillede sig til den forestaaende nødtvungne, men nødvendige Fredsslutning.

»Nu staar vi forladt af alle store Magter, ene, uden de dejlige, frugtbare Hertugdømmer, og man maa endda takke Gud, at det nye fornuftige og redelige Ministerium har reddet Kongeriget. Om vi nu kan bestaa saaledes, er et Spørgsmaal. Dog det *skal* gaa, og saa gaar det ogsaa. Kongen er inderlig at beklage, han sørger dybt, Kronprinsen ej mindre, og paa ham mærker man det mere, da Kongen bærer det som en Mand, hvilket han jo ogsaa maa og skal. Den elskelige, karakterstærke Dronning Louise er stille — man omtaler det hele ej gjerne. Dagmar har grædt mangen en Taare over sit Fædreland, over de Faldne og over de Saarede. Kæmpen, den seksaarige Valdemar, slaar alle Tydskere ihjel, eller rettere skyder dem med sit Trægevær. Nu være Held med Dem og os alle og give os Kraft til at bære de mange Offre, som den snarlige Fred vel vil paalægge os.«

Saa kom de første Dage af December 1864. Prøjserne var lige dragne bort, og et Befrielsens Suk havde lettet det betrængte Jyllands Bryst. Atter saas det røde og hvide Flag vaje fra alle Huse i Aarhus og fra alle Skibe i Havnen. Hele Staden var smykket til Fest. Æresporte var rejst, Guirlander og Transparenter prydede mangt et Hus, i alle Vinduer stod Stearinlys opstillet i Rækker, Buer eller Pyramider som Forberedelse til Illuminationen om Aftenen. Man mærkede en forventningsfuld Glæde i Byen, en ganske anden Stemning end den, man nu i mange Maaneder havde lidt under. Aarsagen var, at Kongen vilde gæste Jylland og takke sine Jyder for al deres Udholdenhed, al deres Troskab, vise dem sin Deltagelse for de Lidelser, de havde udstaaet og bringe dem sin Tak for de Offre, de havde bragt. Kongen tog ind i Købmand Gerdes Gaard paa Lilletorv, hvor Jyllands Bøddel,

General v. Falkenstein havde haft sit Hovedkvarter. Til Festtaffelet for Kongen var den gamle General naturligvis indbudt, iført Kavallerigeneralernes smukke Galla med den sølvskinnende Hjelm, paa hvilken øverst oppe en gylden Løve bar den lange Svejf. Om Aftenen kørte Kongen Fod for Fod rundt i Gaderne og saa paa Illuminationen, modtagen af sine

General *Gotthold v. Müller* o. *1875.*

Jyders Hyldest; hvor hans Vogn kom frem, rungede Hurraraabene ham i Møde med en Jubel og en Understrøm af Kærlighed, der viste, at Jydernes fulde Tillid til Kongen havde intet af de nationalliberale Blade formaaet at rokke.

Hvert Aar efter Fredslutningen besøgte den gamle General sin gamle Veninde, Arveprinsesse Caroline i København, sidste Gang i Aaret 1875.

»Han følges med Arveprinsessen til de forskellige Sammenkomster hos de høje Slægtninge. Kongen ønsker, at Generalen altid, naar han er i København, vil benytte sig af Kavalerlogen i det kongelige Teater. Hans Hænder ere med Aarene blevne ganske stive af Chirargra og smerte ham ofte. De høje Damer, Dronningen og Enkedronning

Caroline Amalie hjælpe ham derfor ved højstegenhændigt at skrælle hans Fersken eller anden Frugt ved Bordet, naar han har sin Plads ved deres Side, hvad jævnlig hænder ved de smaa daglige Tafler. De kommer Sukker og Fløde i hans Kaffe og giver Kort for ham, naar det er hans Tur at give, ved »Makaoen« paa Bernstorff om Aftenen.«

Hjemme paa Louisenhøj syslede han, saa længe hans Gigt tillod ham det, med Havearbejde eller Markarbejde. Den fine gamle Herre, Dronningers og Prinsessers Kavaller, havde ligesom Helten fra Skanse Nr. 2, Godsejer Castenschiold til Borreby, en egen Glæde ved at ligne sit Arbejde, eller rettere gaa temmelig tarvelig klædt, saa at han af Fremmede kunde tages for en af Gaardens Tyende eller Husmænd.

En Dag under en Felttjenesteøvelse paa Louisenhøj Mark gaar han hen til den unge Løjtnant, hilser høfligt og spørger: »Tør jeg være saa fri at spørge Dem, Hr. Løjtnant, hvad Øvelsen her gaar ud paa?« Den unge Løjtnant svarede temmelig overlegent: »Hvad kan det nytte, jeg fortæller Dem det — det vil De jo dog ikke kunne forstaa«. »Jeg beder om Forladelse; men da jeg har været Officer i halvtredsindstyve Aar, mangler jeg maaske ikke ganske Forudsætningerne til at forstaa Dem, hvis De vil være af den Artighed at instruere mig. Jeg er General Müller. Tør jeg spørge, hvem jeg har den Ære at tale med?«

Den gamle General, der i hele sin lange aktive Officerstid havde ønsket at være som en Fader for sine Undergivne, var ogsaa som en Fader for sine mange Tjenestefolk, altfor mange til Louisenhøjs Behov, mente hans Dattersøn. Naar de to Drenge om Aftenen havde læst deres Lektier og drukket The, spurgte de gerne: »Bedstefar, maa vi gaa lidt ned til Folkene?« Hertil svarede han aldrig Nej. Jeg tror egentlig, at han betragtede det som et Led i vor Udvikling. Vi maatte ikke blive »vigtige», vi skulde lære at holde af Tjenestefolk, for de var ogsaa Mennesker som vi andre, og alle disse forgudede den gamle General.« Kammerherre Bodenhoff fortæller, at et Par af de tidligere Piger, Ane og Doris, ved Begravelsen i 1882 stod opløst i Taarer ved deres gamle Herres Grav og næppe formaaede at tale af Bevægelse, da Dattersønnen gik hen og trykkede dem i Haanden.

Bedstefar var i høj Grad godgørende. Han havde en aaben Haand for alle, der bad — jeg maa desværre indrømme baade værdige og uværdige. Bønskrifter om Understøttelse hørte til Dagens Orden,

og vi Drenge, der daglig besørgede hans Post, fik snart et Indblik i, hvormange anbefalede Breve med Paalydende fra to til ti Rigsdaler, han sendte afsted. Ligeoverfor en Tigger, der mødte personlig med fremstrakt Haand, var det ham umuligt at sige Nej — jeg har aldrig hørt et Nej fra hans Læber til en saadan. Tværtimod har jeg set ham give forbavsende store Almisser til Folk, der lugtede stærkt af Brændevin eller endog mødte i umiskendelig beruset Tilstand. »Men Bedstefar! Du gav ham jo en hel Mark!« — »Ja, min Dreng, saa kan han da faa sig en glad Dag. Han har saagu vist ikke for mange af dem.« Eller han kunde sige: »Herre Gud! hvor skal der dog lidt til at gjøre en fattig Stakkel glad, husk altid paa det, min Dreng!« Personlig var han særdeles afholdende, men han havde en mærkelig Medlidenhed med fulde Folk og forhutlede Existenser.«

Aarets Højdepunkt for den gamle Herre var, naar han den 8. November kunde modtage sine gamle Venner fra Prins Frederik Ferdinands Regiment, der havde været i Frankrig sammen med ham i Aarene 1815—18. Særlig festligt var Mødet den 8. November 1868, Halvhundredaarsdagen for Regimentets Opbrud fra Frankrig og Tiltrædelsen af dets Hjemmarch til Danmark. Da var ikke blot de næreste og ret nærboende Venner, Generalmajor Juel og Hofjægermester Johannes Friis paa Lyngbygaard, men ogsaa hans gamle Rival fra Ungdomsaarene i Frankrig, Oberstløjtnant, Kammerjunker Anton Henrik Moltke[1]), hvis Ansigt var skæmmet af et frygteligt Ar tværs over Ansigtet, indbudt.

Efter den fornemme Middag med Champagnen perlende i de fine slebne, spidse Glas, var de alle inde i hendes Kabinet — som for at bringe en stille Hyldest til Husets Skytsaand. En lille i rødt Safian indbunden Bog gik fra Haand til Haand. Der var i den Blyantsskitser, tegnede af Frk. Gähler og fremstillende Prospekter fra Carvin, Courrieres og Oppy. »Oppy — ja, det var Tider«; og han viste paa et af Slottets Vinduer: »der inde var vi fire samlede den gladeste Dag i mit Liv — vor Bryllupsdag.« Han viste Mærkerne af hans Hunds Tænder i Saffiansbindet, den havde baaret den lille Bog frem og tilbage mellem Marie og mig, dengang da alt Samkvem imellem os var forbudt, og med smaa hemmelige Billetter gemt mellem Bladene. Og Mærkerne i Bindet blev betragtet med stor Alvor af alle de fire gamle Herrer, der med duggede Øjne mindedes deres gyldne Ungdomsaar i Frankrig. »Ja, gode Müller«, sagde Moltke med et dybt Suk, »Du hentede Dit Livs Lykke dernede i Frankrig, og hvad hentede jeg?

[1]) Da A. H. Moltke døde den 24. Maj 1867, maa denne Sammenkomst have fundet Sted i 1865 eller 1866.

Min Elendighed. Naa! det vil jeg nu ikke tænke paa i Dag. Hun tænkte fornemt — Din Kone. Jeg ved ikke, jeg har truffet nogen Dame, som tænkte mere fornemt end hun!«

I Maj 1873 opgav den gamle General at føre sit eget selvstændige Liv paa Louisenhøj og flyttede til sin Datter Elise Bodenhoff paa Skovridergaarden Stenderupstrand ved Lillebælt. Her nød han sine sidste 8 Aar under sin elskede Datters omhyggeligste Pleje. Jævnlig aflagde han dog Besøg hos sine to Sønner Valdemar paa Sødringholm og Othar paa Løvenholm. Han vedblev lige til det sidste at sysle med Blomster og Planter i Have og Skov. Hans Correspondance med Slægt og Venner var meget stor, og Bøger var hans kæreste Adspredelse. Næsten hver Uge bestilte han nye og glædede sig stadig over hver Sending. Det er næsten altid historiske, geografiske og naturhistoriske Værker, franske, tyske eller danske.

Han overlevede sine to nærmeste Ungdomsvenner, Generalen Adolph Juel døde den 21. August 1874. Han skriver i sin Dagbog: »Sidst jeg saa ham, min bedste Ven, var den 17de Juli i Aar. Da var det ham, der var forknyt, og mig, der søgte at sætte Mod i ham. Da jeg dengang sagde ham Farvel og tilføjede: »Om nogle Uger besøger jeg Dig igjen«, svarede han: »Saa besøger Du min Grav.«

Knap tre Aar efter maa den gamle General i sin Dagbog for 18. Marts 1877 notere om sin Ven, Hofjægermester Friis' Død. »Friis, Juel og jeg var i mere end 60 Aar et Trekløver, knyttet med et inderligt Venskab til hverandre. Nu er kun et eneste og vissent Blad tilbage. Min Sygdom hindrer mig oven i Kjøbet i at følge min Ven til Jorden.«

Den gamle General overlevede sin sidste Ungdomsven i næsten fem Aar. Han overlevede dog lykkeligvis ikke sig selv. »Aanden vedblev at være lige klar, og hans mange Interesser lige usvækkede, saaledes at han selv paa Gravens Rand formaaede at sprede Liv og Glæde om sig og at vække Kærlighed og Højagtelse hos alle, med hvem han kom i Berøring.« siger hans Dattersøn.

Efter nogle Ugers Sygeleje bortkaldtes han den 9. Januar 1882, 86 Aar gammel. Hans Kiste blev ført til Aarhus, hvor

han kom til at hvile ved hendes Side, hende som han engang i 1867 havde skrevet om i sin Dagbog:

»Haabet med sin gyldne Stav
Vinker mig til hendes Grav,
Hvor jeg hvile skal saa rolig,
Til jeg kaldes til Guds Bolig.«

General *F. G. v. Müller's* Hjælm.

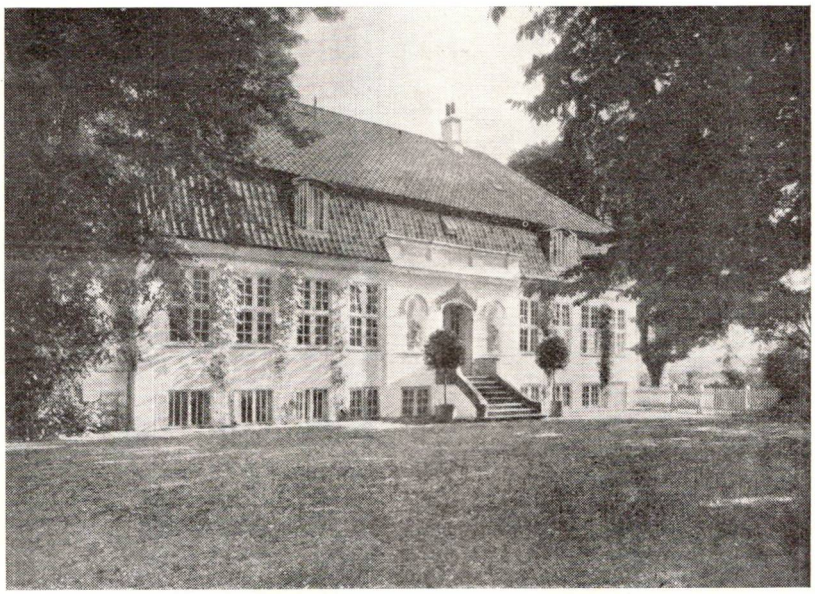

Carlsminde o. 1925

SMAA ERINDRINGER FRA »CARLSMINDE«

Af *Fru Eva Drachmann.*

Der var en Idyl engang, som hed Søllerød! Naar man fulgte den svale Vej gennem Geelskov nede fra Vejkrydset ved Nyholte Hotel, hvor den ligesom var hulet ud gennem Bøgeskoven, og hvorover Kronernes brede Grene hvælvede sig, blev man sagteligt forberedt paa Idyllen.

Hvor Skoven sluttede, fortsatte Vejen op ad en langsomt stigende Bakke beskygget af gamle Kastanjer og med Kornmarker til begge Sider. Paa venstre Haand havde man et Kik ned til Søllerød Sø, hinsides den løb Vejen til Øverød, og øverst oppe laa som en lille Bjergby Søllerød. Kronet af den kamtakkede Kirke hvilede den som en Fugl paa sin

Rede puttet ned mellem store, gamle fritstaaende Træer — Linde, Ahorn, Løn og Elme. Vest for Kirken ude paa Marken stod et hundredaarigt Kirsebærtræ, i Blomstringstiden et sandt Mirakkel. Siden har den nye Udvidelse af Kirkegaarden omsluttet det, og nu er det helt forsvundet.

Da jeg saa Byen første Gang i 1912, bestod den af næsten lutter gamle Ejendomme omgivet af store Frugthaver. Hver Have ejede tykke, krogede Graastentræer, Nonnetitter og det røde Kantæble — de fleste ogsaa Valdnøddetræer. Det var en Fryd at komme, naar hele Byen blomstrede, men ogsaa naar Frugten var moden. Saa glødede Calvillerne som røde Lamper i de mørke Trækroner, og de glasskøre Graastener faldt til Jorden med et tørt Bump; man vadede i Valdnøddernes grønne Skaller, pillede Nødden løs, omtrent som man befrier en Ælling fra dens varme Fængsel, naar den ikke selv kan faa Hul paa den tykke Skal, og man gik om med brune Fingre, til den sidste Nød var faldet ned.

Byens Kerne saa omtrent ud som nu. Kirken med Storkerede, Præstegaard og den smukt ombyggede Kro, der spejler sig i Gadekæret og Moths Gaard med den karakteristiske Række gamle Nøddetræer. Kun »Søllerød Slot« fandtes ikke, som det nu staar — en bedrøvelig Attrap — kun de lave Bygninger fra det gamle Slot ud mod Landevejen og saa Kavalerfløjen paa den modsatte Side, hvor Overlæge Jersild havde indrettet en stilfuld Bolig med en lille Rococohave fuld af klippede Hække og Træer, hist og her med en mosset Sandstensfigur, der stammede fra den kendte Antikvitetshandler Petersen, ude paa Øverødvejen.

I Moths Gaard levede i et Par Aar under den første Verdenskrig Alverdens Ven, Storm P. med sin første Kone, Mads kaldet. Han, den elskelige, sad der i en gammeldags Sofa med sin kendte Pibe i Mundvigen iført en malerisk Hjemmejakke, rød med sorte Husarsnore, den havde Mads syet, og han fremviste med Stolthed hendes Hjemmeflid.

Det var som en Lise at komme inden for Storm P.'s Døre. Han sagde kun lidt, men hans Tavshed virkede aldrig trykkende. Man kunde træde ind ad Døren paa enhver Tid, blev sat paa en Træstol i Køkkenet, fik en Kop Kaffe og en

Rundtenom Fedtebrød med Køkkensalt, mens man smaasnakkede i Vinterskumringen.

Hans stilfærdige Pudsighed var velgørende. En Aften husker jeg ovre paa Carlsminde, vi sad omkring Kaminen efter Middagen, en Kreds af Husets Venner, deriblandt Storm P. Husets Frue havde samme Dag faaet et Brev fra Dronningen, og lod det nu gaa rundt, for at vi skulde se dets nydelige Naturlighed. Da det kom til Storm, læste han det i Tavshed, foldede det sammen, puttede det i Konvolutten og sagde lavt og alvorligt: »Ja, hvor er't pænt« og idet han vendte Konvolutten og saa paa Udskriften,tilføjede han tankefuldt: »Og saa har hun sat Mandens Billede udenpaa.«

En anden Aften — ogsaa paa Carlsminde, udbredte Fruen i Huset sig over et Uheld, hun havde haft paa sin Cykeltur, hendes Nederdel var kommet ind i Baghjulet og var blevet flaaet, og hun sluttede: »Jeg ved virkelig ikke, hvad jeg skal gøre, nu er det tredje Gang det sker.«

Storm P tog sin Pibe ud af Munden og sagde ganske stille: »Tag Baghjulet af.«

Man kan se paa alt, hvad han tegner, at han er sød mod Børn. De fire Drenge paa Carlsminde gik i Nærum Kostskole og udgav et Skoleblad, der fik Storm til Medarbejder; lige saa længe han boede i Søllerød, bidrog han baade med Tekst og Illustrationer til det.

Den første Gang jeg kom ind ad Døren paa Carlsminde, den dejlige Gaard, som Dethlef Jürgensen i 1910 købte af »gamle Glückstadt,« maatte jeg næsten snappe efter Vejret, saa smukt var der i de store velskabte Stuer, hvor tusind brogede Farver i Møbler, Tæpper, Gardiner og utallige sjældne og morsomme Ting saavelsom Blomster fra de uudtømmelige Drivhuse, alligevel smeltede sammen til en fornem Helhed. Solen lyste ind gennem smaarudede Vinduer, der vendte mod Parkens høje, kuplede Linde; den lyste ogsaa over en umaadelig stor grøn Plæne, der fulgte Jordsmonnets Runding, strakte sig saa langt, man kunde se, og afsluttedes med en lille Dam.

Foraarslyset var skarpt, det var Paaskedag 1914, men de dybe Vinduesnicher og de smaa Ruder mildnede det. Bordet var

dækket med en russisk Kniplingsdug og overstrøet med langstilkede Violer, bundet sammen med Gæslingegrene med gule Silkebaand. Alle Slags grinagtige Tallerkner var i Brug, gamle Fajancer, brogede Glas — grønne Fade med rød Lax eller Rejer, blaa Skaale til lysegrøn Salat, rubinrød Pølse paa Tinfade og kolde Snapse i undersætsige Klukflasker.

Grosserer *Dethlef Jürgensen* ca. 1915.

Men Menneskene — Menneskene er dog det vigtigste. Mange morsomme Folk kom der til smaa udsøgte Middage, Spisestuen var ikke større, end at det aldrig var stort Selskab, det faldt aldrig fra hinanden, der blev aldrig snakke »sort« — »kallprat«, som Svensken siger, Samtalen løb rundt om Bordet, alle var med. Humøret, det overdaadige, udgik fra Dethlef Jürgensen. Der var noget straalende over ham; han var som en Dynamo, eksplosiv og farlig, han raabte højt med sin hæse Røst og havde en dejlig Drengelatter, der blottede de hvide Tænder; de rødbrune Øjne glimtede bag Brilleglassene, og i det stærke Ansigt kom Smilehuller frem. Haaret var

tykt og tæt og beholdt længe det drengeagtige, bløde, levende og lokkede.

Men det var hans Smil der var uimodstaaeligt.

Længe før jeg kendte Dethlef Jürgensens, glædede jeg mig, saa ofte jeg gik forbi Carlsminde, over den fine Bygning under dens gamle Elme, der gemte den, beskyttende, fra den trafikerede Vej, og altid havde jeg ønsket at blive lukket ind i det Skønhedsrige, man gættede, at den indesluttede.

Det var jeg nu blevet denne Paaskedag til Frokost. En Maanedstid efter at Gustav Wied fejrede sin Fødselsdag ved at indbyde alle sine Venner, og det var alt, hvad der var af kendte Ansigter, til Fest hos Lorry i Drachmannkroen. En underlig Fest, en af Wieds barokke Idéer. Fra Georg Brandes til Lotte Wiehe — lige hjemkommen fra Paris. Hendes Svoger, den kendte Taxamotor-Jespersen, Poul Levin og Frederik Hegel med sin irske Kone, Edvard Brandes, Erik og Caroline Skram, Johannes V. Jensens og Dethlef Jürgensens.

Vi sad ved smaa Borde og spiste, og her faldt det hele fra hinanden. Saa stod Gustav Wied op paa en Stol, slog paa sit Glas og talte, sluttede med at takke os alle, fordi vi var kommet — til hans sidste Fødselsdag.

Der blev en underlig Tavshed — der gik som et koldt Gys gennem alle, ingen vidste, om det var Spøg eller Alvor. Dog, det var jo Gustav Wied — altsaa var det Spøg.

Men inden Aaret var omme, var han død — det *blev* hans sidste Fødselsdag.

Jeg kørte hjem med Dethlef Jürgensens og blev sat af i Holte ved mit Hjem, men inden vi skiltes, havde jeg inviteret mig selv op at besøge dem for at besé hans Mønstersvinehus, hvis Indvaanere havde Opholdsstue, Sovekammer og Toilet, laa paa Brikser hævet op over Betongulvet, næsten skjult i gylden Halm, hvor op af der kun stak hist og her Øren, Tryne og et polisk lyseblaat Øje med hvide Øjenvipper. Dem bad jeg om at blive præsenteret for. Og saadan begyndte vort Venskab.

Det er saa længe siden, vi skrev 1914, og mange af de glade Gæster, der kom paa Carlsminde, er forlængst døde. Men i min Erindring kan jeg holde dem tilbage, saa deres Billede staar lyslevende for mig, friskt som paa den første Dag.

Kai Nielsen fik jeg til Bords ved Dethlef Jürgensens 50 Aars Fødselsdag. Idet han bød mig Armen, sagde jeg, lidt plumpt, for jeg mistænkte ham for ikke at gide ænse en saa meget ældre, hvidhaaret Dame: »Jeg er stolt over at skulle have vor største Billedhugger til Bords.« Han studsede — saa paa mig, og saa var vi Dus og Venner.

Han havde det smaaternede Tøj paa, som alle, der holdt af ham, kender fra det bedste Fotografi, der eksisterer af ham — paa Carlsminde kunde man komme, som man gik og stod. Det første han gjorde, da vi havde sat os, var at tage en Tændstik og anbringe mellem sin Overlæbe og sin Næse, saa denne opadstræbende og gemytlige Del af ham blev ganske deform. Det gjorde et dybt Indtryk paa mig, at han ligestraks forsøgte at gøre sig selv endnu en Tak mere uskøn, end han — efter almindelig, banal Opfattelse — var.

Hans Personlighed var fascinerende, hans Charme enestaaende og ubeskrivelig. Mange Gange var jeg sammen med ham, og altid sagde han de mest vidunderlige Ting. Han tænkte meget — og dybt, følte stærkt og havde de store Kunstneres sikre Intuition. Han vidste saa meget — ogsaa om Mennesker, som han, man kan næsten sige, ingen Steder havde fra.

Den store Kunstner tager det ude fra det uendelige Rum. Han kunde sige helt sublime Ting.

Naar han fik lidt at drikke, strømmede det ud af ham. Han saa Syner. Han saa tværs igennem Mennesker.

Han saa Følelser — og følte Syner. Han er det Menneske, der har lært mig mest om mig selv.

Men pludselig kunde han blive aldeles forfærdelig, sé sig gal paa en eller anden.

En Aften sad han og drejede sit Whiskyglas, medens han ufravendt betragtede Fru Caroline Skram, der ikke gjorde det mindste, som kunde irritere ham, men paa den Kind, der vendte mod Kai Nielsen, havde hun et Par smaa, brune

Vorter — nærmest Skønhedspletter. Saa brast det ud af ham, indædt: »Æv, du Vortesvin!«

Fru Skram syntes ikke, det var Spor morsomt.

Det var en Charme mere ved Festerne paa Carlsminde, at de var tidligt forbi.

Netop naar man havde det aller mest muntert, naar alt var paa det smukkeste — holdt Vognene for Døren, og Gæsterne fra København stuvedes ind og kørtes til sidste Tog.

Havde man end spist og drukket, røget og let og snakket mere end til Husbehov, saa slap man for Reaktionen, hvor Gassen er brugt op, og man maa spæde Gejsten op. Man naaede ikke at faa hinanden at se, blege i det elektriske Lys og let furede, som vi alle ser ud efter mange Timer i Varme og Tobaksrøg.

Man tog Afsked omtrent saa friske, som man var kommet, og med et stærkt Indtryk af Skønhed og Livsglæde — som aldrig glemmes.

Vemodigt er det, at alt i Livet hører op. At Mennesker ældes, mister Gnisten i Øjet — i Sjælen; blive tavse, indadvendte, søger Ensomhed og dør. Rammen, der én Gang omsluttede dette spillevende Stykke Liv, kan bevares nøjagtigt som før, men naar Menneskene, som besjælede den, er borte, vil den være som en støvet Kulisse, man har glemt at bringe paa Plads.

Der gled et gulnet Ark Papir ud af den Mappe, hvor jeg søgte en eller anden Tegning, der kunde ledsage disse Erindringer. Det er dateret 1895, og det er skrevet med næsten udvisket Blyantskrift:

Naar disse Blade ganske gulnet er,
og jeg er langt herfra —
vil De mig mindes da?
Ti i et fattigt Liv
vi ejer næppe mer
end Venners Øjne, der
— trods Rum og Tid —
i Mindets Lys os sér.

Hvem der har skrevet det, ved jeg ikke længere. Det kunde være Herman Bang.

Tanken, synes jeg, er smuk, at vi lever — saa længe, vore Venners Øjne endnu ikke er lukkede.

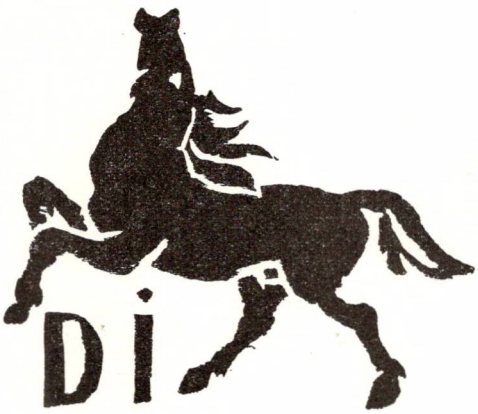

Dithlef Jürgensens Exlibris tegnet af Kai Nielsen.

SØLLERØD FØR OG NU

VED

OVERBIBLIOTEKAR E. HOFFMEYER

FØR

Stationsvej. Holte. 1870.

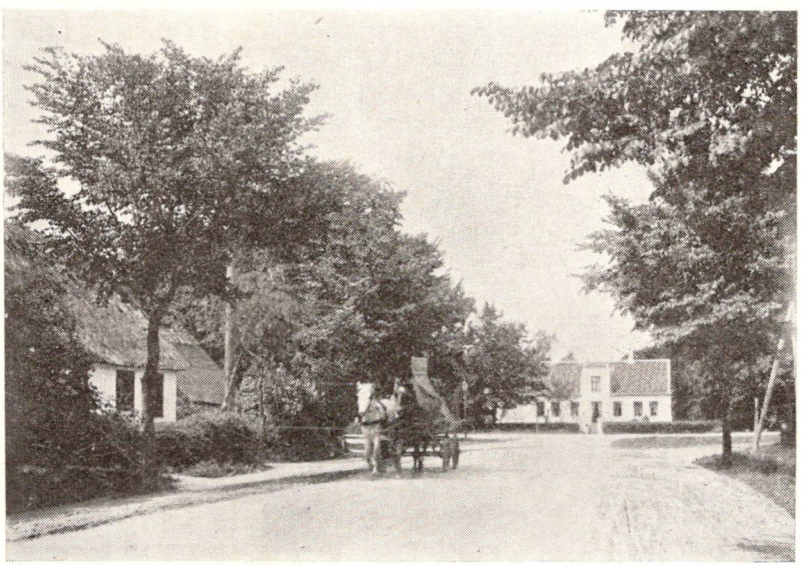

Rudegaard 1900. Collin fot.

NU

Samme Parti 1947. K. Ravn fot.

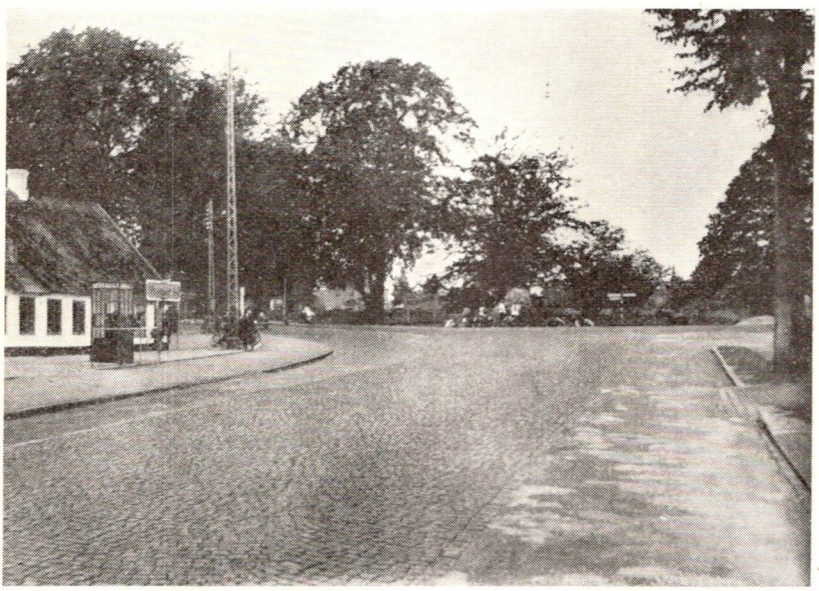

Samme Parti ved Rudegaard 1947. K. Ravn fot.

FØR

Svinget i Trørød o. 1930.

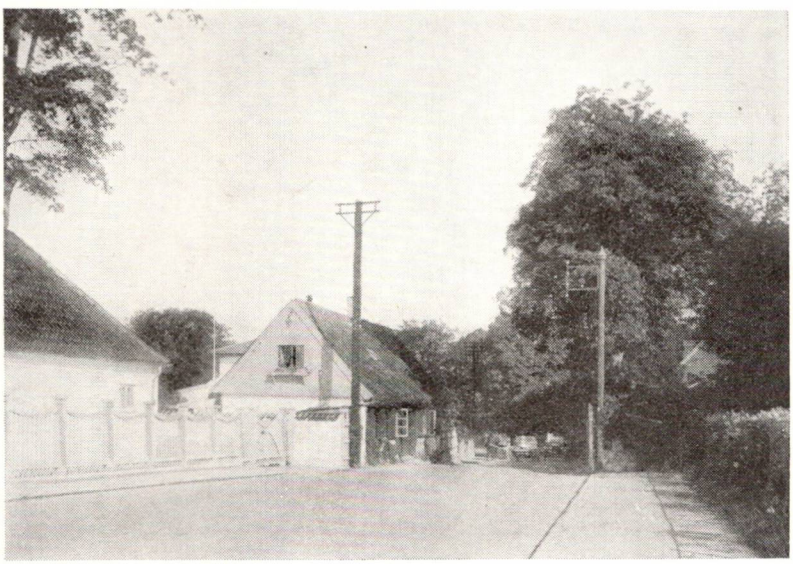

»Bagatelle«, Strandvej 325.
Før Reguleringen af Strandvejen 1923. Kystatelieret fot.

NU

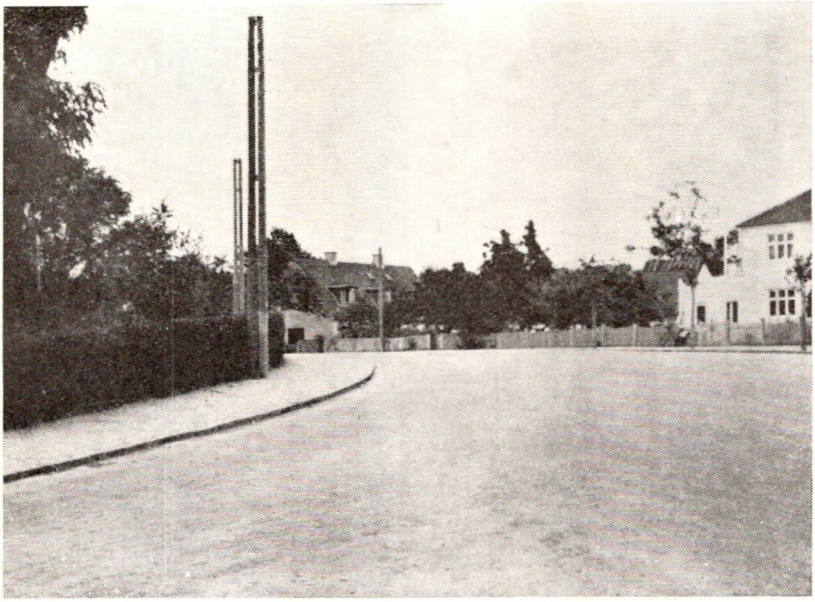

Samme Parti 1947. K. Ravn fot.

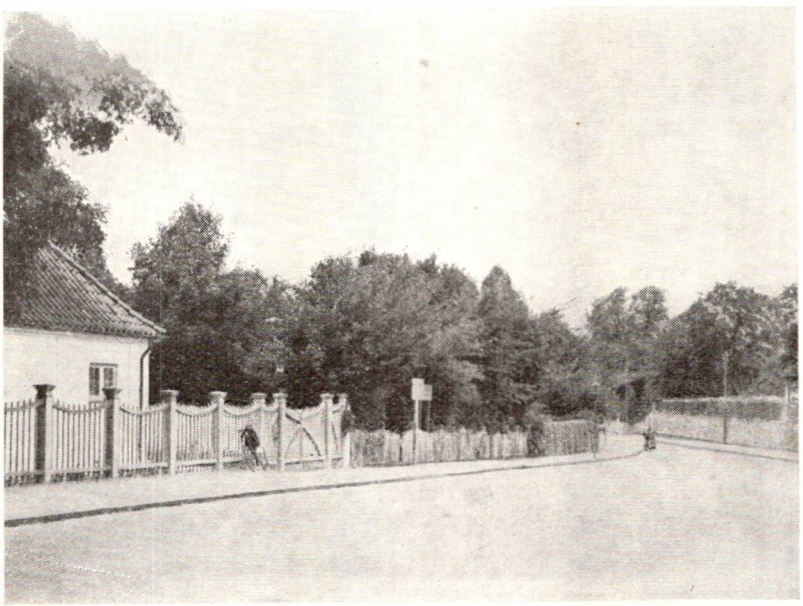

Samme Parti 1947. K. Ravn fot.

FØRENDE VIRKSOMHEDER

I

SØLLERØD OG VEDBÆK SOGNE

VED

HANS ELLEKILDE

Søllerød Kro.

Søllerød Kro er den næstældste endnu eksisterende af Sognets mange Gæstgivervirksomheder, idet allerede 1677 et af Gadehusene tæt ved Søllerød Kirke fik Ret til »et lidet Krohold for Reisende og Lusterende«, eller med andre Ord, hvad vi vilde kalde Landliggere. Om Vinteren havde Kroen fremfor andre af Sognets Kroer Betydning ved at være Kirkekro, den Kro, hvor Bønderne fra det store vidtstrakte Sogn staldede ind, og hvor de gerne tog en Hjertestyrkning efter Opholdet i den kolde Kirke. Ved Aar 1700 tog Præstekonen sig gerne af de kære Sognefolks legemlige Forplejning i Krohuset, som hendes Husbond tog sig af deres aandelige Forplejning i Kirken.

Fra Krohus blev Krostedet en virkelig Krogaard, der i 1830erne havde et Tilliggende paa 60 Tønder Land. Paa denne Tid søgte Københavnerne ligesom nu med Forkærlighed til Søllerød Kro »for at forlyste sig i denne saare romantiske Egn«. Noget egentlig Krodynasti udviklede der sig imidlertid ikke i Søllerød, saaledes som paa Ny Holte under Familien Nimb. Vi træffer bestandig nye, i Nutiden forglemte Navne i Rigsarkivets Folketællingslister. Sit egentlige store Opsving fik Søllerød Kro først i det 20de Aarhundrede under *Ewald Sauerberg* (1880—1945), der ejede Kroen i 30 Aar, og som i 1918 lod foretage en Ombygning og en Nyindretning af den hæderværdige gamle Kro ved Arkitekt Langballe i Køge. Efter Sauerbergs Død har hans Enke 1947 solgt Søllerød Kro til Direktør *C. V. Clausen.*

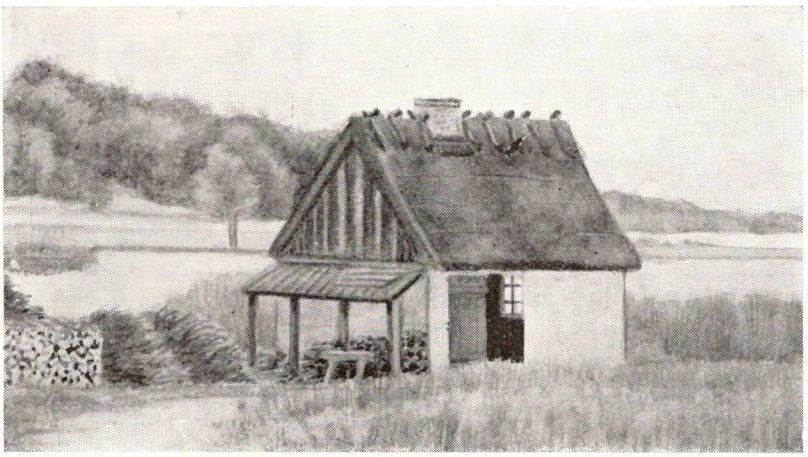

»Sødal« for hundrede Aar siden.

Dampvaskeriet Sødal.

Vaskeriet »Sødal« blev oprettet 1842 af Christopher Clausen af Øverød, som i 1842 købte et Hus og en Grund paa to Tønder Land ved Østenden af Søllerød Sø. Her opførte han et Vaskehus med Plads for tre Vaskerkoner, og Tøjet blev skyllet i Søens dengang saa klare og bløde Vand. Christoffer Clausen vaskede for Omegnens Bønder og for Sommertidens Landliggere.

Hans Søn og Efterfølger, *Niels Christophersen* (1842—95), drev Vaskeriet paa samme landlige Vis som sin Fader, mens hans Søn, *Christian Christophersen* (1874—1934), var Skaber af det moderne Dampvaskeri Sødal. Ved installeret Pumpe kunde nu det bløde Søvand pumpes ind i Dampvaskeriet, der efter en Brand i 1902 blev opført endnu større end før, og der blev indbygget Centrifuge og Vaskemaskine. Søens Vand slog ikke længere til, og Sødal skaffede sig nu det fornødne Vand ved egne artesiske Boringer. I 1912 oprettedes et Krystalisværk, og det blev udvidet 1927 til en daglig Produktion af 30 Tons Is. I 1922 udvidedes Sødal med et Farveri og et kemisk Tøjrenseri under Ledelse af Sønnen *M. Christophersen,* der vendte hjem efter 8 Aars Uddannelse i Ind- og Udland. Efter Chr. Christophersens Død i 1934 ledes Sødal i fjerde Slægtled af Enkefru *D. Christophersen* og hendes Søn, under hvem Virksomhederne er gaaet yderligere frem, saaledes at der paa Hundredaarsdagen, den 13de December 1942, var sysselsat 55 Arbejdere og Funktionærer, og der blev vasket over 1 Million Stykker Tøj aarligt.

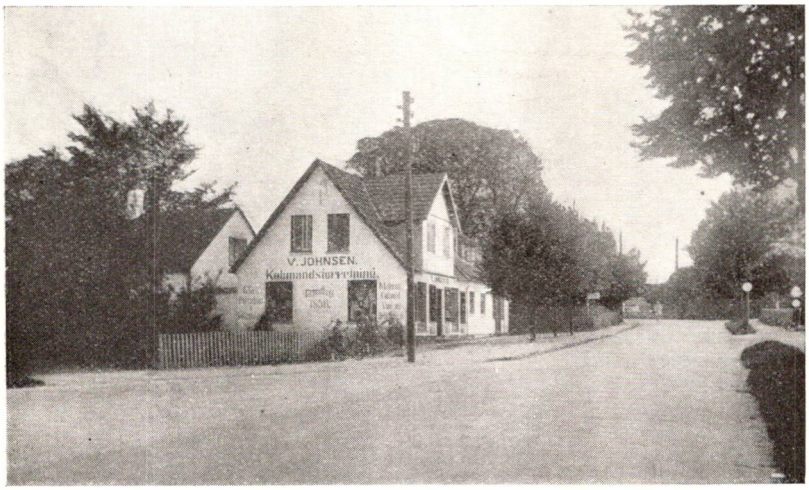

V. Johnsens Købmandsgaard i Trørød.

Efter Folketællingslisterne at dømme har Trørød først i 1845 haft Købmandshandel. I 1845 nævnes den 48aarige *Anders Børgesen* som Købmand og Jordbruger. Han er født i Søllerød Sogn, og han har den 24aarige Hans Madsen fra Egebjærg i Odsherred som Lærling.

Gaar vi til Folketællingslisterne 1850 og 1860, nævnes *Anders Jensen,* født o. 1796 i Kregome ved Frederiksværk, som Købmand og Husfader. Det er sikkert ham, der har bygget V. Johnsens' Købmandsgaard i Trørød, der bærer Aarstallet 1856. I Søllerød Sogns ældste Vejviser fra 1898 anføres ikke blot *Anders P. Larsen* som Købmand, men ogsaa *Hans Mortensen* som Postbud og Købmand. Anders P. Larsen overdrog Forretningen til Emil Nielsen, der i 1913 solgte den til Købmand *E. E. Jørgensen,* som var der til 1929. Det virkelig store Opsving fik Trørød Købmandsforretning først, da nuværende Indehaver, Købmand *V. Johnsen,* i 1928 købte Købmandsgaarden. V. Johnsen er født i Næstved, uddannet i Skælskør og i forskellige større Forretninger i Provinsen, og har i Aarene 1913 til 1928 haft Købmandsforretning i Rudersdal. Han saa, der var gode Muligheder for en driftig Købmand i Trørød, og det lykkedes ham at arbejde den hensygnende Forretning op. Samtidig med at Købmand Johnsen saaledes har bygget en moderne Købmandsgaard op, har han haft Sans for at bevare de gamle Kulturværdier fra Forgængernes Tid, saaledes at Trørød Købmandshandel har et smukt og hjærtevindende Præg af en god gammel, dansk Købmandsgaard.

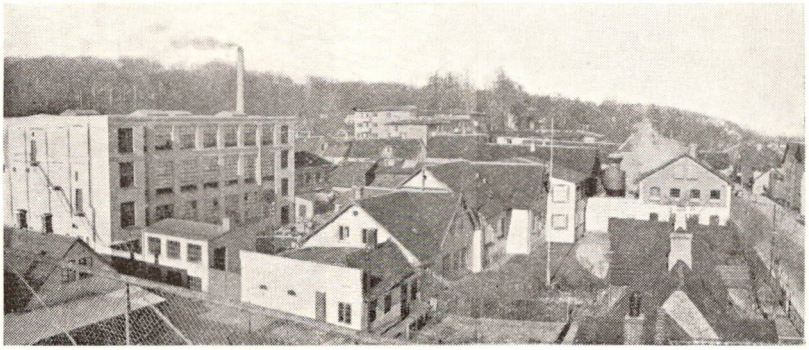

A/S Dansk Hattefabrik.

A/S Dansk Hattefabrik udgjorde oprindeligt en særlig Afdeling af den store og velkendte Klædefabrik i Brede, A/S I. C. Modeweg & Søn. Denne Afdeling af Klædefabriken var fra Begyndelsen oprettet med det Formaal at udnytte visse Affaldsprodukter fra Klædefabriken, hvilket imidlertid viste sig ugørligt, og Hattefabrikationen maatte derfor baseres paa sine egne specielle Raamaterialer.

Efter en Aarrækkes Forløb ansaa man det for formaalstjenligt at udskille Hattefabrikationen som en særlig Afdeling med sin egen økonomiske Basis, og A/S Dansk Hattefabrik grundlagdes i 1905 med *Hans P. Cohn* som administrerende Direktør. Selskabet overtog i 1913 P. Johnsens Klædefabrik i Skodsborg og omdannede denne til Fabrikation af færdige Filthatte og Halvfabrikata til Filthatte. Fabriken har siden da gennemgaaet en meget betydelig Udvikling og er i Dag Skandinaviens største, og dens Produktion androg det sidste Aar ca. 900,000 Stykker Varer, hvoraf en væsentlig Del blev eksporteret.

I de første Aar sysselsatte Hattefabriken ca. 75 Arbejdere og Funktionærer, og for Øjeblikket er der ca. 250 Mennesker beskæftiget i Virksomheden.

Til Hattefabriken hører 11 Bygningskomplekser i Skodsborg og Nærum bestemt til Boliger for Funktionærer og Arbejdere.

Siden Direktør Hans P. Cohns Død den 31. Juli 1947 ledes Fabriken af Hr. Cohns mangeaarige Medarbejder, Direktør *Bjarne Senn.*

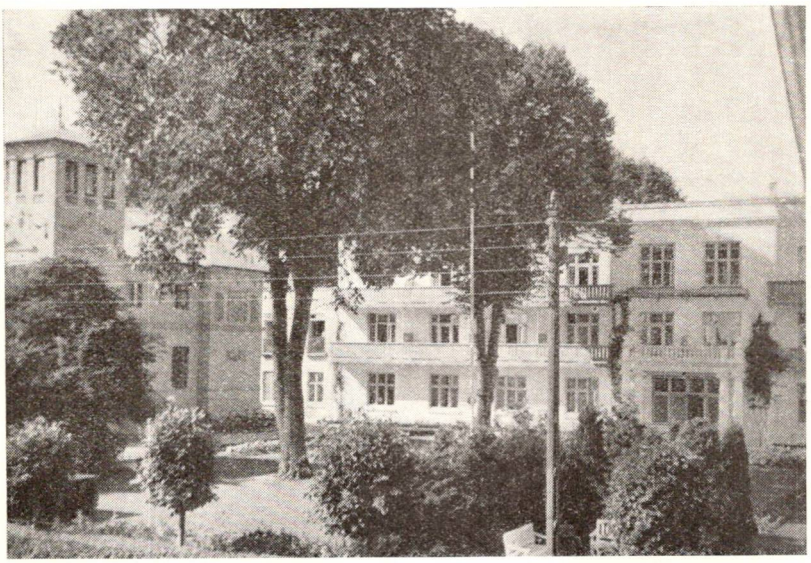

Skodsborg Badesanatorium.

I Maj 1897 stiftedes i Oslo Nordisk Filantropisk Selskab med det Formaal at søge oprettet Kuranstalter, hvor halvraske, oppegaaende, men alligevel kronisk syge Mennesker kunde finde Helbredelse. Paa Initiativ af en af Medstifterne, den unge danske Læge *Carl Ottosen* (1864—1942) besluttede Selskabet at oprette sit første nordiske Sanatorium i Danmark, paa det Sted, som Læge Ottosen havde udpeget, nemlig Skodsborg. Det første Sanatorium bestod af to Villaer Øst for Strandvejen og havde kun Plads til 18—20 Patienter foruden Personalet, men det var hurtigt nødvendigt at skride til Udvidelser paa Vestsiden af Strandvejen, og under Overlæge, Direktør Carl Ottosens geniale Ledelse tog Sanatoriet i de følgende 30 Aar et straalende Opsving, og det maa sikkert regnes blandt Nordens største, mest kendte og ypperste Badesanatorier og Helaarskursteder. Sanatoriet ledes nu af Overlæge, Direktør *A. Andersen* og Direktør *Chr. Hansen.*

Kurgæsternes Antal er steget fra 4515 i det første Tiaar til 23,640 Gæster i det fjerde Tiaar og til 24,361 Kurgæster i Tiaaret 1938—47, ialt 83,655 Gæster i 50 Aar. De kronisk Syge søget helbredte ved den saakaldte Skodsborg-Metode, der bestaar i en rig Anvendelse af alle prøvede fysiske Kurmidler og Diætbehandling, ikke mindst i vegetarisk Retning.

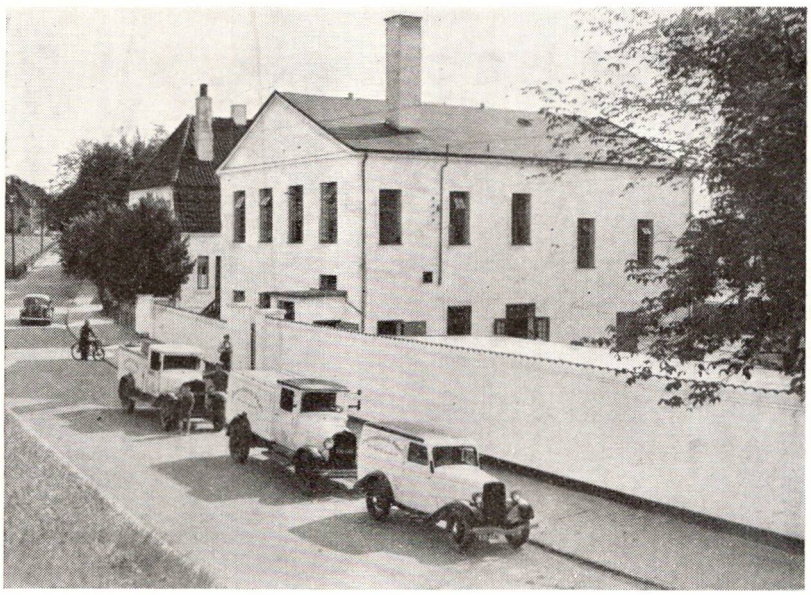

Dronninggaard Mejeri.

Dronninggaard Mejeri bærer et Navn med store ærefulde Forpligtelser. Paa Dronningaard drev Dronning Sofie Amalie efter den store Svenskekrig et Landbrug og Mejeribrug som Mønsterbedrift, et Led i Landets Genrejsning. Det nuværende Dronninggaard Mejeri er opført 1898 paa Initiativ af senere Maalerkontrollør Larsen. Det ejedes en Tid af Aktieselskabet De forenede Handelsmejerier, og det blev i 1915 købt af en af dets Aktionærer, Mejeriejer *Peder Jensen Hedetoft* (1851—1932) fra Henne ved Vesterhavet og hans tre Sønner, hvoraf de to, Kjærsgaard Hedetoft og Andreas Hedetoft, er Mejeriets nuværende Ledere. Denne Mejerifamilie satte en Ære i at være Foregangsmænd paa Mejeribrugets Omraade, og de var blandt de første Mejerifolk, der indførte Stassaniseringsmetoden i Stedet for den ældre Pasteuriseringsmetode, ligesom de gennemførte, at al Mælk, der blev forhandlet af Mejeriet, skulde stamme fra Køer, der havde bestaaet den aarlige Tuberkulinprøve. Kort før sin Død havde den gamle Fader den Glæde den 1. Maj 1932 at opleve Indvielsen af den nye højmoderne Mejeribygning. Under Familien Hedetofts Ledelse er den aarlige Mælkemængde steget fra godt 500,000 Kilo i 1915 til næsten 5 Millioner Kilo i 1947, og Funktionærers og Medhjælperes Tal er steget fra 12 i 1915 til næsten 90 i 1947.

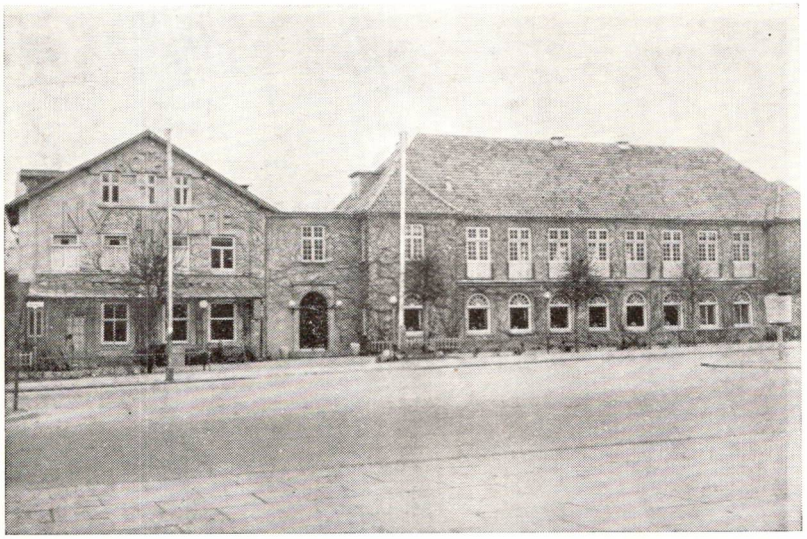

Ny Holte Hotel.

Stamkroen til Ny Holte Hotel blev i 1786 af Holtegaards driftige Ejer, Nordmanden *Jacob Schnell,* flyttet fra Gammel Holte ned til den da ganske øde Kongevej tæt ved Bomhuset, Røjels Bom. Røjels Bom var forpagtet af den velstillede københavnske Brændevinsbrænder *Jens Nimb,* hvis ældste Søn Christopher Nimb i 1802 købte den nedlagte Kros Bygninger og anvendte dem til Bryggeri og Brændevinsbrænderi. Hans Søn *Jens Chr. Nimb* (1804—1869) genvandt efter Faderens Død det tabte Kroprivilegium den 12te Oktober 1841. Hans Søn *Vilh. Christopher Nimb* (1830—1900) og hans dygtige Svigerdatter *Louise Nimb,* født Gunst (1842—1903), gav lige før 1864 Ny Holte Kro dens store Ry som en fortrinlig Landevejskro, hvor selv Frederik den syvende tog ind paa sine Køreture fra Kristiansborg til Fredensborg. Fra Ny Holte Kro gik Vejen til den store Berømmelse i Københavns Restauratørverden. Vi behøver kun at minde om Restaurant Nimb i Tivoli, forestaaet af Fru Louise Nimb og hendes to Døtre Henriette og Serine Nimb.

Efter Jens Chr. Nimbs Død i 1869 ejede Familien Nimb Ny Holte Kro til 1875, og siden har Kroen haft mange forskellige Ejere. Der kan være Grund til at nævne *Anders Månsson* (1885—1895) og *H. P. Nielsen* (1918—1925), der tilbyggede den pragtfulde, i Holte meget populære, Sal. Ny Holte Hotel ejes nu af Hotelejer *Kai Sørensen,* der tidligere har drevet Københavnerkroen i København, og som i sin Ungdom har været Tjenerelev paa Ny Holte Hotel.

Holte Automobil Central.

Vedbæk Filial.

Holte Automobil Central blev startet i 1918 umiddelbart efter Afslutningen af den første Verdenskrig. Lokaler til Forretningen blev lejet af Ny Holte Hotel og indrettet i den gamle Rejsestald med Reparationsværksted, Garageanlæg, Benzintank m. m. Den 1. Januar 1923 overtoges Forhandlingen af Ford Automobiler og Reservedele.

Efterhaanden voksede Forretningen stærkt, idet de relative frie Forhold i Mellemkrigsaarene gav Muligheder for en sund og fornuftig Udvikling, ogsaa indenfor Automobilbranchen.

De hidtidige Lokaler blev snart for smaa, og i 1930 byggedes den nye Værkstedsbygning og i 1934 den smukke Hovedbygning med Udstillingslokaler, Kontorer m. m.

1937 opførtes Filialen i Vedbæk — »den smukkest beliggende Servicestation i Danmark«.

Det var een af de første Ford Service Stationer i Danmark og dens praktiske Indretning og smukke Udseende, blev i Lighed med tilsvarende amerikanske Service Stationer af Fabriken anbefalet til Efterlignelse. I Aarene umiddelbart før sidste Verdenskrig var det aarlige Salg af Automobiler oppe paa et Antal af ca. 600—700 Stkr., hvoraf Halvdelen nye Vogne.

Krigen og den derefter følgende Tid har saa godt som standset Salget af nye Personautomobiler og delvis af Last- og Varevogne, men da andre Afdelinger indenfor Firmaet er udvidet meget, ligger den aarlige Omsætning dog paa mellem 2 og 3 Millioner Kr. og Personaleantallet er f. T. mellem 60 og 70. I Øjeblikket opføres en længe tiltrængt Nybygning, der skal rumme Lokaler for Maskinafdelingen, Reservedelslager, Vulkaniserings- og Slidbaneafdelingen m. m.